شىنجاڭ مەدەنىيىتى

Xinjiang Cirization

6

1986

ئىناق قوشنىلار (دىلمۇرات مەھەممەد فوتوسى)

شەۋدر - شەۋدر (ئۆركەش جاپپار فوتوسى)

شىنجاڭ مەدەنىيىتى
قوش ئايلىق ئۇنىۋېرسال ئەدەبىي ژۇرنال
35- يىل نەشرى
1986- يىل 6- سان

بۇ ساندا

ئەدەبىيات گۈلزارى

تاشلاندۇق كەپىدە .... (پوۋېست) .... توختى ئايۇپ 30
ئاخىرى .... (ھېكايە) .... روزى سايىت 2
تەسىرات دېڭىزىدىن تامچىلار .... (نەسىرلەر) .... ئەخمەد ئىمىن 29
ئىلىم — ئۇ، دىللارغا نۇر چاچقان قۇياش ... (شېئىر) .... باتۇر روزى 53
ئاق چېچەك .... (〃) .... سۇفىيەم راخمان 55
يامانلارنىڭ قەبرە تېشىغا بېغىشلىمىلار ...... (〃) .... رەخىم قاسىم 56
شېئىر توغرىلىق قىلىنمىغان دەۋا .... (〃) .... قاۋۇل ساۋۇر 57

سەھنە ماتېرىياللىرى

ناخشا تېكىستلىرى .... ھەبىبۇللا روزى 23
.... ئېزىز نىيازى، تۇرغان شاۋدۇن، ساتتار توختى

ئۆرپ - ئادەتلەر

چوپان يېزىسىدىكى قىزىقارلىق ئادەتلەر .... كېرەم نىياز 72
دولان خەلقىنىڭ توي ئادەتلىرى .... تۇرسۇنبەگ ئىبراھىم 75

دۇنياغا نەزەر

مۇسۇلمان دۇنياسىغا سەپەر .... ئەبەيدۇللا ئىبراھىم 18

تارىختىن سۆز

قاراخانىلار دەۋرىدە مەدەنىيەتنىڭ تەرەققىي قىلىشىدىكى ئاساسىي سەۋەبلەر توغرىسىدا .... تۇرغۇن ئالماس 58
سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان بىلەن ئىمادىددىن كاشغەرىنىڭ بىر قېتىملىق ئىلمىي مۇساھەبىسى (سۆھبىتى) .... مۇھەممەد ئوسمان 67

ئىزدەنگۈچىلەر

يېڭىدىن ئىختىرا قىلىنغان قوش دەستىلىك ئۇيغۇر چالغۇ ئەسۋابى — دىلتار .... ئىمىن راشىددىن، زۇنۇن باقى 70

خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىن

مۇھەببەت بېيىتلىرى .... توپلىغۇچى: ئۆمەر سايىم 80

چەت ئەل ئەدەبىياتىدىن

كىلاسسىكلارنىڭ نەپرىتى .... (ھېكايە) .... قامبارالى بوبۇلۇۋ 79

مۇقاۋىدا: ئۇزۇم پىشتى. پەنشىسۇڭ، شاۋلياڭ فوتوسى. مۇقاۋىنىڭ 4- بېتىدە: يايلاق. ئابلەت راخمان فوتوسى
بۇ ساننىڭ بەت بېشى ۋە قىستۇرما رەسىملىرىنى مۇختار ئابدۇراخمان ئىشلىگەن.

(ھېكايە)

روزى سايىت

بۈگۈنكى گېزىتنىڭ يەرلىك خەۋەرلەر بېتىگە مۇنداق بىر ماقالە بېسىلىپتۇ:

«سايباغ» يېزىسىدىكى دېھقانلار ئۆز ئارا پۇل يىغىش قىلىپ ئىككى قەۋەتلىك، مىللىي ئۇسلۇبدىكى مەدەنىيەت يۇرتى سالدى …

ماقالىنىڭ بېشىدىكى ئەشۇ بىر جۈملە سۆزنى ئوقۇپلا ئورنۇمدىن تۇرۇپ كەتتىم! «سايباغ» دېھقانلىرى ئىككى قەۋەتلىك مەدەنىيەت يۇرتى سېلىپتۇ — دە، يەنە كېلىپ ئۆز پۇلىغا — ھە!؟ قاسىم مۇدىر بۇ ماقالىنى ئوقۇپ قانداق تەسىراتقا كېلەر ئەمدى؟ ۋاي ئېسىم قۇرۇسۇن! قاسىم مۇدىرنىڭ «سايباغ» لىق تۇرسا، ئۇ دېھقانلار سالغان ئىككى قەۋەتلىك بىنانى كۆرمەي قالامتى؟

ھەي قاسىم مۇدىر، ھەي قاسىم مۇدىر، بۇ ئىشلارغا نېمە دەيسىز؟ بىر چاغلاردا سىز بىلەن مەن دەرۋەم ئولتۇرۇپ «سايباغ»دا مەدەنىيەت مەركىزى قۇرۇش مەسىلىسى توغرىسىدا سۆزلەشكەن ئەمەسمىدۇق؟ ئېسىڭىزدىمۇ، سىز شۇ چاغدا قانداقتۇ: «مەدەنىيەت مەركىزى دېگەندىن ئاش چىقمايدۇ، پۇل ئۈنمەيدۇ، دېھقانلارنىڭ مەدەنىيەت يۇرتىغا يىغىلىپ، نەدىكى ئىشلار بىلەن ھەپىلەشكەندەك ۋاقتى يوق» دېۋىدىڭىز. قاراڭ، ئەمەلىيەت باشقىچە، سىزنىڭ دېگىنىڭىزنىڭ تەتۈرىسىچە بوپتۇ ئەمەسمۇ؟! يولداش مۇدىر، مەن سىزگە بىر خەت يېزىپ شۇ ئىشلارنى ئەسلىتىپ قوياي، بەلكى خەتنى ئوقۇۋېتىپ يۈزلىرىڭىز قىزىرىپ كېتەر؟ دېھقانلارنى چۈشەنمەپسىز قالارسىز …

ئاپلا! ماقالىنى ئاخىرىغىچە ئوقۇماپتىمەن ئەمەسمۇ، قاراڭلار بۇ ئىشنى. مەن تېخى ئاللىقاچان قازا قىلىپ كەتكەن قاسىم مۇدىرنىڭ كونا ئادەتلىرىنى كوچىلاپ، ئۇنىڭغا خەت يېزىشقا تەييارلىنىپتىمەن؟ ئەپۇ قىلىڭ مۇدىر، سىز گەرچە شۇ چاغلاردا خىزمەت ئىستىلى، ئىدىيىۋى تونۇش جەھەتتە قاتمال، پىكىر قىلىشىڭىز تولىمۇ بىر تەرەپلىمە بولغان بولسىمۇ، كېيىن رېئاللىق ئالدىدا قايىل بولۇپتىكەنسىز. ھېچ بولمىغاندا سەكرات ياستۇقىغا باش قويغان سائەتلىرىڭىزدە بولسىمۇ ئويغىنىپتىكەنسىز. مانا، «سايباغ»لىقلار مەدەنىيەت يۇرتى سالدى دېگەن جۈملىگە ئۇلاشتۇرۇپلا سىزنىڭ ئەشۇ يۇرتقا ماددىي ئەسلىھەلەرنى سېتىۋېلىش ئۈچۈن ئۆزىڭىزنىڭ نەق 10 مىڭ يۈەن پۇلىنى ئىئانە قىلىشنى ۋەسىيەت قىلغانلىقىڭىز ھەققىدىكى بايانلار يېزىلىپتۇ. ئەقلىڭىزگە ئاپىرىن رەھمەتلىك مۇدىر! ئەمدى مەن باشتىكى تەنتەك خىياللىرىمدىن ۋاز كەچتىم. سىزگە خەت يېزىپمۇ يۈرمەيمەن، روھىڭىزغا دىل ئازارى يەتكۈزمەيمەن! شۇڭىنىسى تازا ئىشەنگۈم كەلمەي تۇرۇۋاتىدۇ. 10 مىڭ يۈەن، سىز ئەشۇنداق قىلالىغانسىزمۇ، بىر چاغلاردا،

كۆكشىدا مەدەنىيەت مەركىزى قۇرۇش ئۈچۈن شۇنچە تاقاراشقان، ئاغزىڭىزدىن چىقمىغان بىر ئىشىڭىز يەلنى شۇنچە ئايىمىغان ئەمەسمىدىڭىز، مانا ئەمدىزە ... سىزنى شۇنچە مەرت قىلىۋەتكەن، سېخىلىق بىلەن 10 مىڭ يۈەننى ئىئانە قىلدۇرۇۋەتكەن قايسى كۈچنىڭ تۈرتكىسىدۇر؟

گۇمان بەردىبىر گۇمان. ئەمما، كېيىنكە بىسىلغىنى گۇمان ئەمەس، ئەمەلىيەت. شۇنداق ئىكەن، سىزنىڭ سەكرات ياستۇقىدا يېتىپ، ئۆزىڭىزنىڭ نەقمۇ - نەق 10 مىڭ يۈەن شەخسى پۇلىڭىزنى مەدەنىيەت پونكىتىغا — «سايباغ» لىقلارنىڭ مەنىۋى تۇرمۇشىنىڭ جانلىنىشىغا بەخشەندە قىلالىغىنىڭىز راست، مەن بۇنىڭغا ئىشەندىم. بۇ ئىشەنچ — ئىشەنمەسلىكىمنى يوق قىلغانىكەن، ئۇ هالدا، گۇمان سىزنىڭ روهىڭىزغا ئاتاپ خالىس دۇئا قىلىشىمغا هېچقاچان توسقۇنلۇق قىلمايدۇ، ئەلۋەتتە.

ئادەمنىڭ ئالدىغا بىر تالاي ئىشلار ئۇچرايدۇ. بۇ ئىشلارنىڭ بەزىلىرى ناهايىتى ئاسانلا ئەستىن كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ، ئەمما بەزىلىرى بولسا نەچچە يىللارغىچە ئۇنتۇلمايدۇ. قاسىم مۇدىر بىلەن مېنىڭ ئوتتۇرامدا بولۇپ ئۆتكەن هېلىقى ئىش «نەچچە يىللارغىچە ئۇنتۇلمايدۇ» غان ئىشلار جۈملىسىگە كىرسە كېرەك، بولمىسا نېمىشقا هازىرغىچە ئېسىمدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتمەيدۇ؟

هۆرمەتلىك كىتابخان، ناۋادا بىلگىڭلار كەلسە مەن بۇ ئىشنى سىلەرگە باشتىن هېكايە قىلىپ بېرىشىم مۇمكىن.

(1)

— كادىر يىگىت، «سايباغ» گۆڭشېغا ماڭىدىم دېدىڭىزمۇ؟ ناهىيىدىن چىقىشىم دەڭ، شۇنچە ئۇزاق يولنى پىيادە بېسىپ - هە؟ تازا هېرىپسىز - دە، كېلىڭ، هارۋامغا ئولتۇرۇۋېلىڭ.

45 - 50 ياشلاردىكى ئېگىز بويلۇق، قىر-قىم ساقال، چىرايى ئارامتۇق بۇ ئادەم هارۋىسىنى يېنىمدا توختاتتى. مەن ئۇنىڭ تەلىپىنى خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلىپ ئىشەك هارۋىسىغا لىككىدە سەكرەپ چىقىۋالدىم. جايلىشىپ ئولتۇرۇۋالغىنىمدىن كېيىن هارۋا يۈرۈپ كەتتى.

— «سايباغ» قا بېرىپ ئىش بىلەن كېتىۋاتامسىز، — سورىدى ئۇ ئىشەكنى قولىدىكى تاياق بىلەن زىخلاپ تۇرۇپ.

— شۇنداق ئاكا، ئىش بىلەن كېتىۋاتىمەن، — دېدىم مەن ئارتۇقچە سۆزلەشنى خالىماي. چۈنكى راستىنى ئېيتسام بىر تالاي يولنى پىيادە مېڭىپ هېرىپ كەتكەنلىكىمدىن قۇلىقىمغا گەپ خوشياقمايتتى.

— ماشىنا بولمىغاندىمۇ موتوتقا① ئولتۇرۇپ چىقماپسىز، شەهەر بىلەن «سايباغ» نىڭ ئارىلىقى قىسقا مۇساپە ئەمەس.

مەن ئۇنىڭغا يېرىم يولغىچە تراكتوردا كەلگىنىمنى، تراكتورغا «زۇكام تېگىپ» قالغاچقا، توكۈپ - تىترەپ تۇرغىچە ماڭاي دەپ بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ مۇشۇ يەرگە كەلگىنىمنى ئېيتىپ بېرىۋىدىم، ئۇ:

— مۇنداق دەڭ، مەن تېخى شەهەردىن «يائاللا» دېگەنچە چاپانىنى غېرىبچە يېپىنىپ يولغا چىققان ئوخشايدۇ دەپتىمەن، — دېدى ۋە قوشۇپ قويدى، — هەممە مۇشكۇلمۇ ئاسانلىشىپ كېتىۋاتىدۇ، مۇشۇ قاتناش خاپىلىقى بىر بالا بولدى: شەهەردىن كېلىدىغانلارغىمۇ، شەهەرگە بارىدىغانلارغىمۇ تەس - تە. خۇدا خالىسا ئاپتوبۇس قاتناپمۇ قالار.

① موتسىكلىت.

بىز ئۇنى دەپ، بىزنى دەپ پاراڭغا چۈشۈپ كەتتۇق. ئەھۋالدىن قارىغاندا ئۇ خېلىلا سۆزمەن، شوخ، يەنە كېلىپ مۇڭداشقاق ئادەمدەك قىلاتتى. پات ـ پاتلا مەندىن «ھارۋا چاقىمىدىمۇ؟» ياكى «توڭلىمىغانسىز؟» دەپ سوراپ قوياتتى. گەپ ئارىسىدا مەن ئۇنىڭ ئائىلە ئەھۋالىنى سوراپ بىلىۋالدىم. «بارى ـ يوقى ئىككى بالا، ئەر ـ خوتۇن تۆت جان، — دېدى ئۇ، — چوڭ ئوغلۇم باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى، كەنجىسى بۇ يىل 10 ـ سىنىپنى تۈگەتتى. دۆيىدىن 16 مو يەرنى ھۆددىگە ئېلىۋىدىم. ھېسابلاپ باقسام دۆلەتكە، 12 مىڭ جىڭ بۇغداي، قوناق سېتىپ بەرگەندىن باشقا بىر يىلنى ئازادە يەتكىدەك ئاش ـ ئوزۇق قېلىپتۇ. كېيىمىز، قوغۇن، مېۋە ـ چېۋە دېگەندەك نەرسىلەردىن قالغان تاپاۋىتىمىزگە بىر نەچچە ئېغىز يېڭى ئۆي سېلىۋالدۇق ...»

ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، كەنجى ئوغلىنى مۇشۇ يىل كۈزدە ئۆيلەپ قويماقچى بولۇپتىكەن، ئەمما ئوغلى ئۇنىماپتۇ. «ئوقۇيمەن، — دەپتۇ ئۇ، — بۇ يىل ئىمتىھاندىن ئۆتەلمىگەن بولسام كېلەر يىلغىچە دەرسلىرىمنى تەكرارلاپ قايتا ئىمتىھان بېرىمەن، زامانىمىز ئارقىسىدا قېلىشنى خالىمايمەن».

— كەنجىمىزگە ئاتاپ ئالاھىدە ياساپ جابدۇپ بىر ئۆي سېلىۋىدىم، ئۇ توي قىلىشنى رەت قىلغاندىكىن بىزمۇ تولا قىستاپ كەتمىدۇق. ئۆيمۇ بىكار قالدى، — دېدى ئۇ ئۆي ئەھۋالىنى سۆزلەپ بېرىۋېتىپ، — بوپتۇ، ئوقۇسا ئوقۇسۇن. ئوقۇغانغا نېمە يېتىدۇ ئۇكام، ئاسماننىڭ تاناۋىنى تارتىپ، غۇڭۇلداپ ئۇچىدىغان ئايروپىلان، يەرنىڭ تاناۋىنى تارتىپ چاپىدىغان پويىز، كوككا دېگەنلەرنىڭ ھەممىسىنى ئوقۇغان، بىلگەن ئادەملەر ياسايدىكەنغۇ؟

— ئۇنداقتا كەنجىڭىزنى ئوقۇتۇپ ئايروپىلان، پويىز، كوككا ياسىغىلى سالىدىكەنسىز ـ دە، — مەن چاقچاق تەلەپپۇزى بىلەن گەپ ئارىلىدىم.

— زاڭلىق قىلماڭ ئۇكام، — دېدى ئۇ، — بالىمىز خېلى دېتى بار، ئەقىللىق بولۇپ ئۆستى. خۇدا خالىسا ئۇنى ئىلمىي تېرىقچىلىقنى ئۆگىتىدىغان مەكتەپتە ئوقۇتىمەن. شۇنداق مەكتەپلەرمۇ بار دەيدىغۇ؟

— بار، ئۇڭشۆيۈەن، بىزنىڭ ئىلىمىزدا يېزا ئىگىلىك ئىنىستىتۇتى دەپ ئاتىلىدىغان مەكتەپ بار.

— دەل ئەشۇنداق مەكتەپتە ئوقۇتۇپ، ئوقۇشنى تۈگەتكەندە «سايىباغ»قا قايتۇرۇپ كېلىمەن. ئۇ ئەقىل كۆرسىتىدۇ، تېخنىكا ئۆگىتىدۇ، بىز كۈچ بىلەن تەرىمىزنى چىقىرىمىز. شۇنداق قىلىپ خۇدا بۇيرىسا 10 مىڭ جىڭ ئەمەس، 100 ـ 200 مىڭ جىڭ مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىمىز. ھازىرقى سىياسەت بالدۇرقىدەك ئەمەس ...

ھارۋىكەش تاتلىق خىياللار قۇچىقىغا بۆلەنگەندەك، ئېشەكنى ئۆز مېڭىشىغا قويۇۋېتىپ، قولىنى تاشلانمىغان جۇۋىسىنىڭ يېڭىگە تىققىنىچە كۆزىنى يۇمۇپ ئولتۇراتتى. مەن بۇنداق جىمجىتلىققا تاقەت قىلالمىدىم، شۇڭا يەنە گەپ تاشتىم:

— ئاكا، سۆزىڭىزدىن قارىغاندا، ئانچە ـ مۇنچە ئىشلارغا قانائەت قىلمايدىغاندەك تۇرىسىز ـ ھە؟

— «نائۈمىد ـ شەيتان» دەيدىغان گەپ بار ئەمەسمۇ ئۇكا، — دېدى ئۇ كۆزىنى لاپپىدە ئېچىپ، — ئاللاتائالا، «ياراتقۇچى مەن، يارالغۇچى ئۆزەڭ» دەپتىكەن. پارتىيە سىياسىتى دېھقانغا بەخت ئاتا قىلىۋاتسا! بىز بارىغا قانائەت قىلىپ ياتساق، «بەرسەڭ يەيمەن، ئۇرساڭ ئۆلىمەن» دەپ تۇرۇۋالساق قاملاشمايدۇ ـ دە!

— دېھقانلار بۇ گەپچە سىياسەتتىن رازى ئىكەن ـ دە؟ — مەن ئۇنىڭ نېمە دەپ جاۋاب بېرىدىغانلىقىنى بىلىپ تۇرسامۇ، لېكىن ھېلىقىدەك قىزىق، يۇمۇرلۇق سۆزلەرنى كۆپرەك ئاڭلىۋالغۇم كېلىپ سورىدىم.

— «رازى ئىكەن» دېگىنىمۇ گەپمۇ ئۇكام، — دېدى ئۇ خۇددى مىلتىقتىن ئوق ئېتىلغاندەك

قىلىپ، — رازى بولغانلىقىمىز ئاجايىپ رازى دەڭا، خۇددى ھېيتلىق يېڭى كىيىم — كېچەككە ئىگە بولغان بالا ئاتا — ئانىسىدىن رازى بولغاندەك. خۇدا ھۆكۈمىتىمىزنىڭ دىلىغا سالدى. ھۆكۈمەت دېھقان خەلقىنىڭ باش — كۆزىنى سىيلىدى. مۇشۇنداق بولىۋېرىدىغان بولسىمىز... سىياسەتكە كۆز چىقمىسۇن ئىلاھىم ...

مەن ھارۋىكەشنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ سىنىيغىمدا كۈلدۈم.

— كۈلمىسىزغۇ؟ — دېدى ئۇ مېڭىشى ئاستىلاپ قالغان ئېشەكىنىڭ دۈمبىسىگە قولىدىكى تاياق بىلەن ئۇرۇپ ۋە مېنىڭ نېمە دەپ جاۋاب بېرىشىمنىمۇ كۈتمەستىن سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — داشقازان چىقىلىپ دېھقان خەق تۆككەن تەر، قىلغان ئەجرىگە يارىشا راھەت كۆرگەندىكىن، قولى ئۇزارغاندىكىن ھۆكۈمەتتىن، سىياسەتتىن رازى بولىدۇ — دە، ئەلۋەتتە. بۇنىڭ كۈلگىدەك نېمىسى بار؟

— ياقەي، قىزىق سۆزلىرىڭىز كۈلكەمنى قىستىدى، ئاكا، — دېدىم مەن ئىزاھات بېرىپ، ئارقىدىنلا گېپىمنى باشقا ياققا يۆتكەپ سورىدىم:

— دېمەك، قورساق تويىدى دەڭا؟

— شۇنداق ئۇكام، قورساقمۇ تويىدى، «كەپتەر پەغەزدە، تومۇز قەغەزدە»، «پاتمانلاپ ئىشلەك، مىسقاللاپ چىشلەك» دەيدىغان كۈنلەرمۇ يوقالدى، شۇغىنىسى ...

ئۇ نېمىنىدۇ ئېيتماقچىدەك، ئەمما مۇۋاپىق سۆز بىلەن ئىپادىلەپ بېرىشكە قىينىلىۋاتقاندەك ئەلپازدا بىر پەس جىمىپ قالدى. مەن ئۇنىڭ چىرايىغا، ئاۋازسىز قىمىرلاۋاتقان بورۇتلۇق لەۋلىرىگە تىكىلگەن پېتى سۆزىنىڭ ئاخىرىنى كۈتۈپ جىمجىت ئولتۇرۇۋەردىم. ئۇ بىر ھازادىن كېيىن كۆزىنى يولنىڭ چېتىدىكى تۈزلەڭدىن بوخسۇۋاتقان بوغۇناققا تىككىنىچە سۆزگە كىرىشتى:

— دېھقان خەق دېگەن قاملاشتۇرۇپ سۆزلىيەلمىگىنى بىلەن ئاق — قارىنى، پايدا — زىياننى پەرق ئېتەلەيدۇ. سىز باياتىن «قورساق تويدىمۇ» دەپ سورىدىڭىز، بۇنىڭدا چاتاق يوق. ئەمما تويغان قورساق كۆڭۈلنى غىدىقلاپ، شوخلۇقنى ئويغاتماقتا.

— «قورساق توق، كۆڭۈل شوخ» دەڭا؟

— ھەببەللى، دەل شۇنداق. بەزىلەر تېخى «خوتەنلىك چاپاكەش، يۈۋاش خەلق. بىر قاچا ئوماچ بىلەن زاغرا ناندىن ئارتۇق تەلىپى يوق ...» دېگەنمۇ بولدى. بىكار گەپ. نەدە ئۇنداق قورساق بەندىسى ئادەم باركەن؟ كىمىكى دېھقاننى «غېمى قورساقتا، قورسىقى تويسا باشقىنى ئويلىمايدۇ» دېسە خاتا ئويلاپتۇ! دېھقاندىمۇ ھەۋەس بار ئۇكام!

ئۇ گېپىنى توختىتىپلا ھېلىقى بوغۇناق ئۆرلەۋاتقان تۈزلەڭلىكنى كۆرسەتتى — دە، «قاراڭ، ئاۋۇ يەردە نېمە ئىشلارنىڭ بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈۋاتامسىز؟» دېگەندەك قىلىپ كۆزلىرىمگە تىكىلدى.

مەن قارىدىم، ئۇ يەردە بىر توپ كىشىلەر قى — چۇ كۆتۈرۈشۈپ، توپا — چاڭ بۇرقىرىتىپ، ئۇياقتىن — بۇياققا چېپىشىپ يۈرۈشەتتى. ئۇلار نېمە قىلىشىۋاتىدىكىنە؟ مەن خېلى ئۇزاققىچە تىكىلىپ قارىدىمىيۇ، — بۇ مالىمانچىلىقنىڭ سەۋەبىنى بىلەلمىدىم.

— ساقال — بۇرۇت چىقىپ قالغان «بالىلار» گاگا، توپ — شا ئوينىشىۋاتىدۇ.

— گاگا؟ ... توپ — شا؟ ...

— ئىشەنمەيۋاتامسىز، لېكىن بۇ ئەمەلىيەت ئۇكام. نېمىشقا دېمەمسىز، ئابايام دېگىنىمدەك «قورساق توق، كۆڭۈل شوخ»، تويغان قورساق شوخلانغان كۆڭۈلنى جىم تۇرغۇزمايۋاتىدۇ — دە!

بىز ئۆز پارىڭىمىز بىلەن بولۇپ كەتكەچكە، يولنىڭ ئەگىمىسىدىن چىقىپ كەلگەن 30 — 40 قا يېقىن ئادەمنى ئېشىكىمىزگە كەلگەندىلا كۆردۇق. بۇ توپنىڭ ئالدىدا كېلىۋاتقان بىرسى كۆدە ئۇلاق، ئاق سېرىق ئىتنى قۇيما زەنجىردە باغلىۋالغان بولۇپ، ئىتنىڭ ئاغزى — بۇرنى قان يۇقى، يەددىنىڭ ئۇ يەر — بۇ يېرى زىدە، ئاق-

ساق ئىدى. ئەھۋالدىن قارىغاندا، بۇلار ھېلىراقتا ئىت تالاشتۇرۇپ قايتقاندەك قىلاتتى. ھېلىقى ئىتنى يېتىلىۋالغىنى 19 – 18 ياشلار ئۆپچۆرىسىدە بولۇپ، بېشىغا بىر غېرىچ ئېگىزلىكتە قاسقىنى بار، سوكنودا قاپلانغان تەلپەك، ئۈچىسىغا بولسا، كىشىلەر «يەل چاپان» دەپ ئىسىم قويىۋالغان سېرىتمىلىق سەينەخ چاپان كىيىۋالغانىدى. يېشىغا نامۇناسىپ ھالدا ئالدىراپ قويىۋالغان بۇرۇتى قېلىن كالپۇكلىرىنى يېپىپ كەلگەن بۇ يىگىت مەيلى ياسىنىش، مەيلى قەدى - قامەت جەھەتتە ئەتراپىدىكىلەردىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇراتتى. ئۇ، تىلى بىر غېرىچچە ساڭگىلىغان، ھەدەپ غىڭشىپ، زىنجىر سۆرەپ كېلىۋاتقان ئاقساق ئىتنى تەستە باشقۇرماقتا، قولى زەنجىرگە بەنت بولغاچقا، بېشىنى گاھ ئوڭ، گاھ سول تەرەپتىكى كىشىلەرگە سىلكىپ خېلى ئاچچىق بىلەن كىنىدۇ ئەيىبلەپ، تىللاپ كەلمەكتە ئىدى ...

ئۇلار بىردە كۆدە قۇلاق ئىتنى ماختاپ، بىردە سورۇن باشقۇرغۇچىنى لىللا بولمىغانلىقتا ئەيىبلەپ قېشىمىزدىن ئۆزاپ كەتتى.

ھارۋىكەش بىر كەمدە مۇنداق دېدى:

— ھازىر ئىلگىرىكىدەك ئېتىمىزغا بىر يىغىۋالسا قويۇپ بەرمەيدىغان، قىش - ياز باش كۆتەرمەي ئىشلەپمۇ ئىشنى تۈگەتكىلى بولمايدىغان زامان ئەمەس. دېھقانىنىڭ بوش ۋاقتى خېلى بار. يەنە دەي دېھقانمۇ ئادەم. ئۇلارنىڭمۇ ئويناپ - كۈلۈپ كۆڭۈل ئاچقۇسى كېلىدۇ ئۇكام. ئەمما نە ئويۇننىڭ، نە كۆڭۈل ئاچىدىغان يەرنىڭ تايىنى يوق. كىشىگە ئىچ پۇشۇق، زېرىكىشتىنمۇ يامان نەرسە بارمۇ؟ خەق ئاماللىنىڭ يوقلۇقىدىن كاكا، توپ - شامۇ ئوينايدۇ، ئىتمۇ تالاشتۇرىدۇ. ئەتە - ئاخشاملىرى بىكارچىلىقتا ئانچە - مۇنچە ئىچىپ قويۇپ مەستمۇ بولۇشىدۇ. ئاقىۋىتى جېدەل - ماجرا، كۆڭۈلسىزلىك بىلەن تۈگەيدۇ. ئۆتكەن يىلى گۇگىشىمىزدا بىر ئويۇن ئىش بولۇۋىدى، «بىتەلەيگە سۇ كەلسە، ئاللاكۇدىن يار كېتىپتۇ» دېگەندەك، ئىشنىڭ بېشىغا ھېلىقى سىيىدام نوچىنى مىندۇرۇپ قويۇشتى. شۇنىڭ بىلەن ئويدانغىنا باشلانغان ئىشنىڭ قۇيرۇقىنى قوم باستى ...

— ئاكا، قايسى سىيىدام نوچىنى دەيسىز؟ — مەن ھارۋىكەشنىڭ شىكايەت ئاھاڭىدىكى سۆزىدىن نېمىنىدۇ پەم قىلغاندەك بولدۇم - دە، ئالدىراپ سورىدىم.

— ھېلىقى، ھېلىقى ئىت يېتىلىۋالغىنىچۇ؟

— يەل چاپان كىيىۋالغىنىمۇ؟

— تاپتىڭىز. ئەشۇ دەڭگىرەك باتۇر، تاۋا دەي، — دېدى ئۇ ئەپسۇسلانغاندەك قىلىپ، — كونىلارنىڭ «بەخت نەگە ماڭدىڭ دېسە، دوقا ماڭلاينىڭ قېشىغا» دېگىنىدەك بىر ئىش بولۇۋاتىدىغۇ - تاڭ. ھۆكۈمەت ئىشلارنى تۈزەلمەي ئاۋارە، بەزى ئادەملەر بۇزالماي ئاۋارە...

ھارۋىكەش ماڭا ماۋۇلارنى سۆزلەپ بەردى:

ئۆتكەن يىلى گۇگىشىدا بىر مەدەنىيەت پونكىتى قۇرۇلماقچى بولۇپتۇ. بۇنىڭدىن خۇرسەن بولغان گۇگىشىدىكى ئىدارە - جەمئىيەتلەر، ھەتتا بەزى ھاللىقراق دېھقانلار پۇل، كىتاب، گېزىت - ژۇرنال دېگەندەك نەرسىلەرنى تەقدىم قىلىشىپتۇ. مەكتەپلەر جوزا - بەندىڭ، تىك - تاك توپ تاختىسى، شاخمات دېگەندەك مۇلۈك-

جاھازلارنى تەقدىم قىلىشىپتۇ. كۆكچى تازا ھاۋالىق، ئاۋات جايدىن ئورۇن بەلگىلەپ بېرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئاھالىسى ئۈچ مىڭغا يېتىدىغان مەدەنىيەت پونكىتىنىڭ تۇرۇسى تەييار بولۇپتۇ. ئىشنىڭ ھەممىسى پۈتكەندە، كۆكچىدىكى قاسىم مۇدىر دەيدىغان بىرسى كۆكچى ئوتتۇرا مەكتىپىدە ئوقۇۋاتقان ئوغلى غالىپنى ئوقۇشتىن توختىتىپ، ئەشۇ مەدەنىيەت پونكىتىنى باشقۇرۇشقا قويۇپتۇ. بۇنىڭ ئەل-جامائەت ئارىسىدا خېلى داۋراڭغا سەۋەب بولۇپتۇ. ئەمما بىر تەرەپتىن كۆكچى مادارا قىلىپ، يەنە بىر تەرەپتىن غالىپنىڭ مەكتەپتىكىلەر «ھە-ھۇ» دەپ داۋراڭنى بېسىپتۇ. چۈنكى قاسىمنىڭ غالىپى ئۇچىغا چىققان جېدەلخور بولۇپ، يا ئوقۇغۇچىلارغا، يا مۇئەللىملەرگە تىنچ-ئامانلىق بەرمەيدىغىنى ئىكەن. «ھەر نېمە بولسا بىر جېدەلخوردىن قۇتۇلدۇق، — دەپتۇ مەكتەپتىكىلەر، — ئىشقىلىپ مەكتەپكە قايتا يۈز ساپمايدىغان، ئارامخۇدا دەرس ئۆتكىلى قويمايدىغان ئىش بولسىلا مەيلى.»

شۇنداق قىلىپ كۆكچى مەدەنىيەت پونكىتى قاسىم مۇدىر دېگەننىڭ يۈز-ئابرويى بىلەن ئوغلى غالىپقا تاپشۇرۇلۇپتۇ. دەسلەپكى 15-20 كۈندە پونكىت پائالىيەت ئېلىپ بېرىپتۇ. كېيىن ئۇ يەرگە قويۇلغان كىتاب، گېزىتلەر بەگلەرنىڭ تاماكا قەغىزى بولۇپ كۆيۈپ تۈگەپتۇ. جاھازلارنىڭ ئۈستىگە چىقىشىپ قارتا ئويناپ يۈرۈپ ئۇنىمۇ سۇندۇرۇپ تۈگىتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن مەدەنىيەت پونكىتىنىڭ دەرۋازىسى تاقىلىپتۇ...

— بۇ قېتىم ناھىيىنىڭ مەدەنىيەت خىزمەتلىرىنى تەكشۈرۈپ سېلىشتۇرۇپ، باھالاش ئۆمىكى كېلىدىكەن دەپ ئاڭلاپ، — دېدى ھارۋىكەش مەسخىرە كۈلكىسى بىلەن، — باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ بىر توپ ئوقۇغۇچىلىرىنى ئاجرىتىپ كېلىپ، بىر كۈنگىچە سۈپۈرتۈپ، سۇ چاچقۇزۇشتى. پۈتى كۆيگەن تىرخۇدەك يۈگرەپ يۈرۈپ مەكتەپ قىرائەتخانىسىدىن كىتاب يۆتكەپ تىزىشتى، ئىشقىلىپ باھالاشنى بىر نېمە قىلىپ ئۆتكۈزۈۋالدى. باھالاش تۈگىگەندە غالىپ ئاخۇن يەنە ئىشىكنى تاقاپ، ئىت تالاشتۇرۇشقا باشلاپتۇ.

«مۇنداق ئىشلارمۇ بار ئىكەن-دە تېخى، — دەپ ئويلىدىم مەن ھارۋىكەشنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، — قاسىم مۇدىر دېگىنى قانداقراق ئادەمدۇ-ھە؟ «سايباغ» نىڭ مەدەنىيەت خىزمىتى مۇشۇنداق پالەچ، مۇرەككەپ تۇرسا، ئىدارىدىكىلەرمۇ قېرىشقاندەك مېنى بۇ يەرگە چىقارتقىنىنى، ئەستەغپۇرۇللا...»

— نېمە دەپ ئويلاپ قالدىڭىز مەيلى، راستىنى دېسەم، خەقنىڭ نان قورسىقى تويغان بىلەن كۆڭۈل قورسىقى تېخى ئاچ ئۇكام.

مەن خىيالدىن ئۆزەمنى يىغىپ ئۇنىڭ سۆزلىرىگە قۇلاق سالدىم. «كۆپرەك گەپكە سالاي، خىزمەتلىرىمگە پايدىسى بولىدۇ» دەپ ئويلىدىم. شۇڭا ئاندا-ساندا تىلىنى قاشلاپ قويدۇمۇ، ئۆزۈم جىق گەپ قىلمىدىم.

— ئاكا، بۇ گېپىڭىزچە بولغاندا «قورساق تويدى» دېمەي، «قورساقنىڭ يېرىمى تويدى» دېيەك بولىدىكەن-ھە؟

— شۇنداق دېسەكمۇ بولىدۇ، — دېدى ئۇ ئويلانغان ھالدا، — قورساقنىڭ ئاچ قالغان قىسمىنى تويغۇزۇشنىڭمۇ چارىسى تېپىلىپ قالار، ھۆكۈمەتمۇ قاراپ تۇرماس ئۇكام.

— يارايسىز ئاكا، پارتىيىمىز دېھقانلارنىڭ ھېلىھەم ئاچ تۇرۇۋاتقان يېرىم قورسىقىنى تويغۇزۇش توغرىسىدا ئاللىقاچان ئويلانغان. بۈگۈن مېنىڭ «سايباغ» قا كېلىشىمدىكى سەۋەبمۇ دەل ئەشۇ «ئاچ قورساق» نى توقلاشنىڭ چارىسىنى تېپىش ئۈچۈن دەڭا!

مەن ھارۋىكەشكە بۇ قېتىمقى سەپىرىمنىڭ مەقسىتىنى، ئىدارىمىزنىڭ يوليورۇقى بىلەن كۆكچىدا مەدەنىيەت مەركىزى قۇرۇش، مەدەنىيەت خىزمەتلىرىنى تەرتىپكە سېلىپ يۈرۈشلەشتۈرۈش ئۈچۈن چىققانلىقىمنى، بىرنەچچە

كۈن تۇرىدىغانلىقىمنى قىسقىچە قىلىپ چۈشەندۈردۈم.

— بەكمۇ ياخشى بوپتىغۇ، نېمىشقا ئەتىنىڭياقى ئېيتمايسىز — ھە، — دېدى ئۇ خۇشاللىقىنى ئىزھار قىلىپ، — كېچىكمىزچە بولغاندا، ئالدى بىلەن مەدەنىيەت پونكىتىنىڭ دەرۋازىسىدىكى نەچچەۋاقتىنىڭياقى ئېچىلماي دات بېسىپ كەتكەن قۇلۇپىنى چاقىدىكەنمىز — دە؟!

— ئەلۋەتتە ئاكا، چاقالىدىمۇ قايتا ئېتىلمەيدىغان قىلىپ چاقىمىز.

— بەلەن ئىش بوپتۇ، ھەرنېمە دېسىمىز، ئېكىن كەپ بىلمىسىزلىكتە، ئىشنىڭ ھەممىسى كۆچنى نەگە ئىشلىتىشنى بىلەلمەيۋاتقانلىقىمىزدا. خەققەدېيقا نىچىلىقىنىڭ ئارىسال چاغلىرىدا مىلىكە بولغىدەك ئىش چىقسا، ئەخمىقانە ئويۇنلارنىڭ كەينىدىن مەھەللىمۇ — مەھەللە چېپىپ يۈرىدىغان كىچىك بالايوق. مەدەنىيەت پونكىتىنىڭ ئىشى يۈرۈشۈپلا كېتىدىغان بولسا، ئوينايمىز، ئوقۇيمىز، ئۆگىنىمىز، ئۇچاغدا...

بىز مۇشۇنداق قىزغىن پاراڭلىشىپ نەۋاقىتتىكىن گوڭشې ئورگىنى جايلاشقان ئورۇنغا كېلىپ قېلىپتۇق.

— مانا، مەنزىلگىمۇ كەپقالدۇق ئۇكام، — دېدى ھارۇنكەش، — ئاۋۇ پىششىق خىش بىلەن سېلىنغان ئىمارەت گوڭشې ئورگىنى شۇ. چوڭ دەرۋازىدىن كىرىپ ئۇدۇل ماڭسىڭىز، پەلەمپەيلىك ئىشىك بار، كارىدوردىن ئەگىپلا ئوڭ قول تەرەپتىكى ئىككىنچى ئۆيگە كىرسىڭىز، باشلىقلارنىڭ ئىشخانىسىغا كىرىسىز، خوش ئەمىسە، بىز تېخى نەچچە قېتىم كۆرۈشىمىز.

(2)

ئىشىكنى بىرھازا چەككىنىمگە قارىماي ئىچكىرىسىدىن ھېچبىر سادا بولمىدى. مەن گوڭشېنىڭ خەۋەرچىسىدىن قاسىم مۇدىرنىڭ ئىشخانىدا بارلىقىنى بىلىۋالغىنىم ئۈچۈن ساقلاۋېرىشكە سەۋرى قىلماي، رۇخسەتسىزلا ئىشىكنى ئاستا ئېچىپ، پۈتۈمنىڭ ئۇچىدا يېنىك دەسسەپ، تام تۈۋىگە بويلىتىپ قويۇلغان ساپالارنىڭ بىرسىگە بېرىپ ئولتۇردۇم.

ئۇ مېنى كۆردى، ئەمما كۆزىنىڭ قۇيرۇقى بىلەن شۇنداقلا بىرقاراپ قويدى — يۇ، ئىندىمەستىنلا قولىدىكى گېزىتكە يېڭىباشتىن كۆز تاشلىدى...

«قاسىم مۇدىر دېگەن مۇشۇ ئىكەن — دە» مەن ئۇنىڭ سىرتقى قىياپىتىگە سەپسېلىشقا باشلىدىم. مۇدىر ئوتتۇرا بويلۇق، خېلىلا سەمرىگەن، ئېڭەك گۆشلىرى سالپايغان، شاپبۇرۇت كىشى بولۇپ، بېشىغا ئېگىز قاسقانلىق كۆپە تەلپەك، ئۇچىسىغا كۆك نىلون سارجىدا تاشلانغان كالتە جۇۋا كىيىۋالغانىدى.

ئىشخانىنىڭ تاملىرىغا خىلمۇ خىل لەۋھەلەر، تەقدىرنامىلەر تۇشۇپ كەتكەن بولۇپ، بۇ لەۋھە، تەقدىرنامىلەرنىڭ تولىسىغا ئۆستەڭ، يول قۇرۇلۇشىنى مۇددەتتىن ئىلگىرى تاماملىغانلىق، غەللە — پاراقنى باشقىلاردىن بۇرۇن تاپشۇرغانلىق ئۈچۈن بېرىلدى دېگەن خەتلەر يېزىلغانىدى.

مەن ھەم زېرىكىشكە، ھەم تىت — تىت بولۇشقا باشلىدىم. چۈنكى ئارىدىن چارەك سائەتچە ۋاقىت ئۆتۈپ كەتكەن بولسىمۇ مۇدىر قولىغا ئېلىۋالغان گېزىتتىن باش كۆتۈرىدىغاندەك ئەمەس ئىدى. باشقىسىنى قويۇپ تۇرايلى، ئادەت — يوسۇندىن ئېلىپ ئېيتقاندىمۇ، مەن مېھمان، ئۇ ئۆي ئىگىسى، شۇنداق ئىكەن، مۇدىرنىڭ مەندىن ئەھۋال سورىشى كېرەك ئىدىغۇ؟ بىراق سالاملىشىپمۇ قوياي دېمىدى...

ئىشنىڭ «بىسمىللا» سىدىلا مۇشۇنداق بولۇۋاتقىنىدىن كەيپىم ئۇچقان بولسىمۇ، ئۆزەمنى بېسىۋالدىم.

«...ئېھتىمال مۇدىرنىڭ كۆرۈۋاتقىنى بىرەر مۇھىم باشماقالىدۇر، ئۇنىڭ تىكىلىپ

قاراپ تۇرغان ئابزاسلىرىدا پارتىيىمىزنىڭ يېزا ئىقتىسادىي سىياسەتلىرىگە دائىر، دېھقانلارنى يەنىمۇ بېيىتىش يولىغا باشلاش توغرىسىدىكى كۆرسەتمىلەر يېزىلغانىدۇ، ياكى بولمىسا گۇڭشې ئەزالىرىنىڭ مەنىۋى تۇرمۇشىنى قانداق قىلىپ تېخىمۇ ياخشىلاش ھەققىدە يېزىلغان قۇرلارغا تىكىلىپ قاراۋاتامدىغاندۇر؟...»

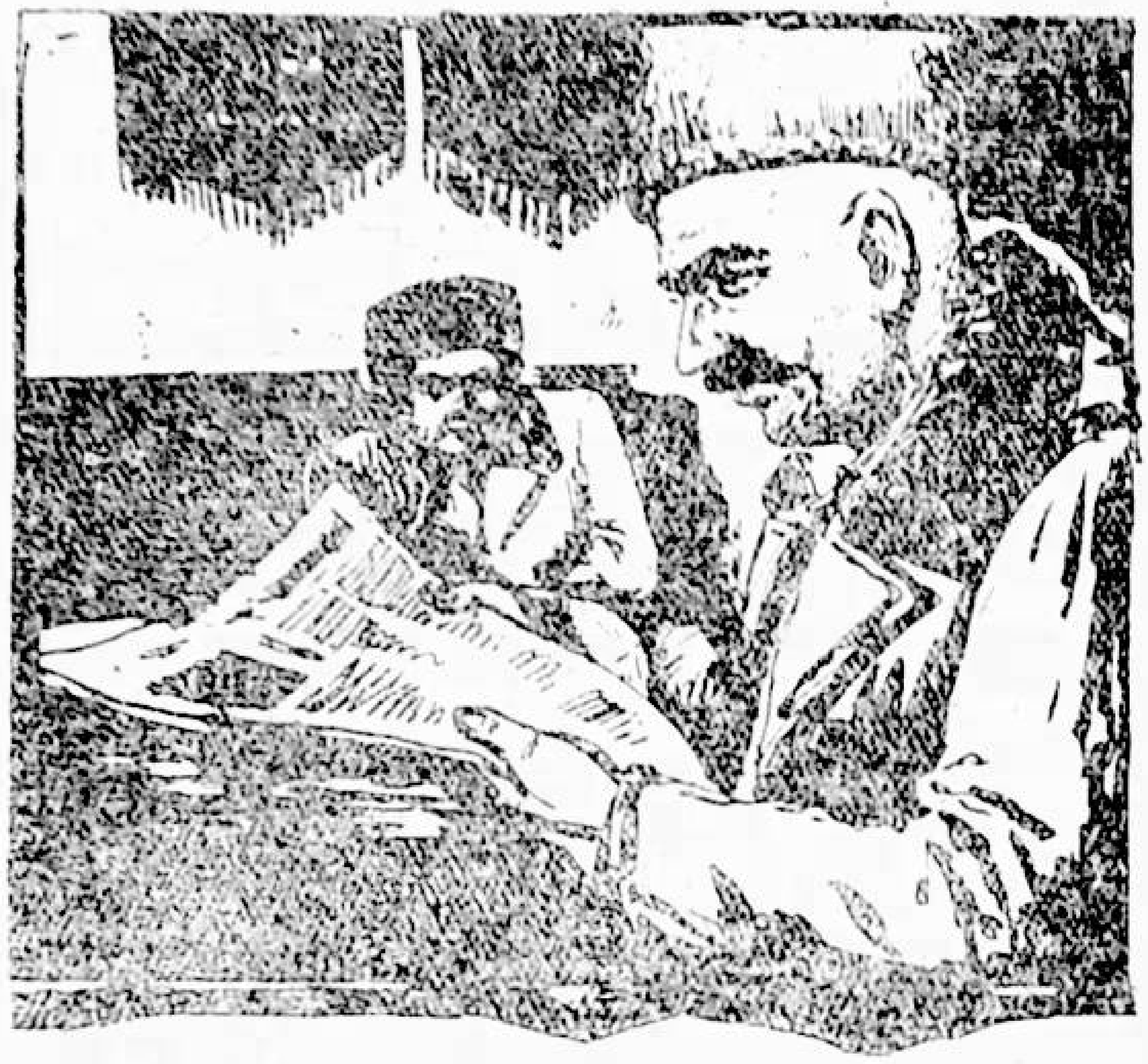

خىيالىمدىن ئەشۇ پىكىرلەر غىل - پال ئۆتكەندەك قىلىۋىدى، قاسىم مۇدىرغا بولغان رەنجىشلىرىم ئاللىقاياقلارغا يوقاپ كەتتى. «سالام قىلمىسا، گەپ سورىمىسا نېمە بوپتۇ، — دېدىم مەن ئۆز-ئۆزۈمگە، — ئۇنىڭ زېھنىدە بىر گۇڭشېنىڭ يۈكى بار-دە! دېھقانلارنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى يۈكسەلمەكتە، ماددىي تۇرمۇشنىڭ يۈكسىلىشى — مەنىۋى جەھەتتىكى يېڭى-يېڭى ئارزۇ-تەلەپلەرنى ئوتتۇرىغا چىقارماقتا. بۇ ئارزۇ-تەلەپلەر قاسىم مۇدىرغا ئوخشاش ئەمەلىي ئىشلىگۈچىلەرنىڭ ھەل قىلىپ بېرىشىنى كۈتۈۋاتماقتا. شۇنداق ئىكەن، گېزىت كۆرمىسە، ئويلانمىسا، تەپەككۇر يۈرگۈزمىسە، ئۆز يېرىنىڭ ئەمەلىيىتىگە مۇۋاپىق كېلىدىغان چارە-تەدبىرلەرنى تېپىپ بىر تەرەپ قىلمىسا بولامدۇ؟...»

مەن بۇلارنى ئويلىغىنىمدا، كۆڭۈل ئېكرانىمدىن يولدا ئۇچراشقان ھېلىقى بىر قاتار ئىشلارنىڭ ئۈزۈك كۆرۈنۈشلىرى «لىپ-لىپ» قىلىپ ئۆتكەندەك بولدى.

ۋاقىت ناماز دىگەرگە يېقىنلىشىپ قالغانىدى. قاسىم مۇدىر ھېلىھەم گېزىتنى ئالدىغا يېيىۋالغان پېتى كۆزىنى بىر نۇقتىدىن يۆتكىمەي قاراپ ئولتۇراتتى. مېنىڭ تاقىتىم چېكىگە يەتتى. ئاخىرى بولماي مۇدىرنىڭ دىققىتىنى تارتىش نىيىتىدە تاكى ئۇ ماڭا قارىغانغا قەدەر ئارقا-ئارقىدىن ئۈزۈلدۈرمەي يۆتەلگىلى باشلىدىم:

— ئۆھۆ... ئۆھۆ...

شۈكرى، يۆتەلنىڭ پايدىسى بولدى. قاسىم مۇدىر گېزىتنى بىر چەتكە سۈرۈپ قويدى، ئاندىن كېيىن ماڭا باشتىن-ئاياغ سەپسېلىپ چىقىشقا ئۈلگۈردى.

— مەن ناھىيىلىك مەدەنىيەت-تەنتەربىيە ئىدارىسىدىن كەلدىم...

— مەدەنىيەت ئىدارىسىدىن دەڭ؟ ياخشى، ئۇنداقتا ئەجەب تونۇشمايدىكەنمىز؟

— مەن ئۇ يەرگە يېڭىراقتا تەقسىملەندىم تېخى، — دېدىم مەن جاۋابەن ۋە ئۆزەمنى تونۇشتۇردۇم، — ئىسمىم مەخسۇت...

مۇدىرنىڭ كۆنگەن ئادىتى بولسا كېرەك، ئۇ ھەر ئېغىز گېپىمنى «شۇنداق»، «ياخشى»، «ئەلۋەتتە» دېگەن ئىبارىلەر بىلەن بۆلۈپ تۇردى. مەن سۆزۈمنى داۋاملاشتۇردۇم:

— مۇدىر، ئۆزلىرىگە مەلۇم، پارتىيىمىزنىڭ يېزىلارغا قاراتقان تۈرلۈك ئىقتىسادىي سىياسەتلىرى دېھقانلىرىمىزنىڭ ماددىي تۇرمۇشىغا باياشاتلىق ئېلىپ كەلدى...

— شۇنداق، شۇنداق...

— ماددىي شارائىتنىڭ ياخشىلىنىپ بېرىشى — مەنىۋى ھاياتنى جانلاندۇرۇشنى تەقەززا قىلماقتا.

— ئەلۋەتتە، ئەلۋەتتە...

— ھەر دەرىجىلىك پارتكوملار خەلقىنىڭ، بولۇپمۇ دېھقانلارنىڭ مەنىۋى تۇرمۇشىنى يۈكسەلدۈرۈشنى ئاساسلىق خىزمەتلەر كۈنتەرتىپىگە كىرگۈزدى. ناھىيىلىك مەدەنىيەت تەنتەربىيە ئىدارىسى «سايباغ» كۆكشىنىڭ شەھەرگە يىراق بولۇشتەك ئەمەلىي ئەھۋالىغا ئاساسەن، بۇ يەردە مەدەنىيەت مەركىزى قۇرۇشنى قارار قىلدى، بىز ئەسلىدە بار بولغان مەدەنىيەت پونكىتىنى تەرتىپكە سالغان ھالدا...

— ياخشى، ناھايىتى ياخشى...

— كۆكشىڭىزلاردۇ بۇھەقتە ئىدارىمىزغا ئادەم ئەۋەتىپ، ياردەملىشىشنى تەلەپ قىلغانىكەن...

— ئەلۋەتتە، شۇنداق بولغان... شۇنداق قىلمايمۇ بولمايتتى...

قاسىم مۇدىرنىڭ «ئەلۋەتتە»، «شۇنداق» دېگەندىن باشقا سۆز قىلماي پىكىردىنى ئاڭلاۋاتقانلىقى مېنى خېلىلا جۈرئەتلەندۈرۈۋەتكەچكىمىكىن، ئۆزۈم بىلمىدىغان چوڭ داۋالارنىڭ ھەممىسىنى چالا قويماي ئىشلىتىپ بىر ھازا «دەرس» ئۆتكەن بولدۇم. «ئەگەر مۇدىر قوللاپلا بېرىدىغان بولسا، مەدەنىيەت مەركىزى قۇرۇش خىزمىتى قىسقا ۋاقىت ئىچىدىلا غەلىبىلىك ئەمەلگە ئاشىدۇ» دېگەن خىيال چاقماق تېزلىكىدە ئېسىمدىن كەچتى. مەن تېخىمۇ روھلىنىپ، كونكرېت ئىشلار ئۈستىدە گەپ قىلىشقا تەمشىلىۋاتقىنىمدا قاسىم مۇدىر سېمىز گەۋدىسىنى ئورۇندۇقتىن تەستە يۆتكەپ ئورنىدىن تۇردى ۋە سورىدى:

— ئۇكا، ھە، ياق، يولداش، ئىسمىڭىز نېمەتتى؟ توغرا، يولداش مەخسۇت، شۇنداق قىلىپ، بىزنىڭ «سايباغ» كۆكشىدا مەدەنىيەت مەركىزى قۇرىمىزدىك، ھىم... ياخشى... ياخشى ئويلاپسىلەر، ئۇنداقتا، مەسىلەن: مەدەنىيەت پونكىتى نېمە ئىشلارنى قىلىدۇ؟ ئەمەلدىن قالامدۇ، يا...

— نېمە دەۋاتىلا مۇدىر، مەدەنىيەت مەركىزى — مەدەنىيەت خىزمەتلىرىگە رىياسەتچىلىك قىلىدۇ. كىنوخانىلار، قىرائەتخانا، مەدەنىيەت مەركىزىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلىدۇ. ھەر خىل كۇرژوكلار قۇرۇلىدۇ. پېشقەدەم، تەجرىبىلىك دېھقانلار ئۆزلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش تەجرىبىلىرىنى سۆزلەپ بېرىدۇ، ئاگرونوملارنى تەكلىپ قىلىپ، يېزا ئىگىلىك ساۋاتلىرىدىن لېكسىيە ئوقۇتىمىز. ئىشتىن سىرتقى سەنئەت، ئاممىۋى تەنتەربىيە پائالىيەتلىرى ئۇيۇشتۇرۇلىدۇ. ئالايلۇق، چېلىش، شاھمات، ھەر خىل توپ تۈرلىرى قىسقىسى...

— گېپىڭىزچە مەدەنىيەت مەركىزى يېتەكچىلىك قىلىدىغان ئىشلارمۇ ئاز ئەمەسكەن، شۇنداق... ئۇنداقتا مەدەنىيەت پونكىتىمۇ ئەمەلدىن قالدۇرمايدىكەن، بۇ گېپىڭىزچە، ئالايلۇق، شتاتلىق بىر خادىم بولمىسا ئەپلەشمىگىدەك. ھە، راست، دەگا، يۇقىرىدىن مەدەنىيەت مەركىزى قۇرۇشقا، ماددىي مۇلۇكلەرنى سېتىۋېلىشقا قانچىلىك راسخوت چۈشۈرۈپ بېرىدىغان بولدى؟

— مەدەنىيەت مەركىزى كۆكشىنىڭ باش قۇرۇشىدا بولىدۇ، — دېدىم مەن ئىمزاھات بېرىپ، — مۈلۈك سېتىۋېلىش ۋە باشقا ئىقتىسادىي خىراجەتلىرىمۇ كۆكشىنىڭ جۇغلانمىسىدىن ئاجرىتىلىدۇ، ئەلۋەتتە، ئادەم مەسىلىسىگە كەلسەك، ھازىرچە...

قاسىم مۇدىرغا بۇ خىلدىكى ئىمزاھلاشلىرىم ياقماي قالدىمۇ، ياكى مەن ئوبدانراق چۈشەنچە بېرەلمىدىممۇ ئىشقىلىپ ئۇنىڭ چىرايىدىكى ئابايام جىلۋىلىنىپ تۇرغان ئوچۇق-يورۇقلۇق خۇددى چېقىن ئاپتاپتەك غايىپ بولدى. ئۇ جۇدۇنى ئۆرلىگەن ھالدا گېپىمنى بۆلۈپلا سۆزلەپ كەتتى:

— خوش، خىراجەت كۆكشى جۇغلانمىسىدىن، ئادەم مەسىلىسىگە كەلسەك، ئۇمۇ «كۆكشى جۇغلانمىسىدىن»

يەنىچۇ،— مۇدىر ماڭا مەقسەتلىك قادىلىپ تۇرۇپ مەسخىرىلىك تەلەپپۇزدا سوئال قويدى،— ئېيتقىنا، يەنە نېمە ئىشلار «كۆزگۈچى چوغلانمىسىدىن» بولىدۇ؟ سىز، ياق، مەسىلەن: مەدەنىيەت-تەنتەربىيە ئىدارىسى قايسى مەجبۇرىيىتىنى ئۆز ئۈستىگە ئالىدۇ؟... مەن تېخى گۇڭشېمىزدا مەدەنىيەت مەركىزى قۇرۇلسا، بىرەر شتات ھەل بولۇپ قالارمىكىن دەپ...

قاسىم مۇدىر گېپىنىڭ ئاخىرىنى خۇددى قايناۋاتقان قازانغا سۇ قۇيغاندەك توختاتتى-دە، ئىشخانىنىڭ ئىچىدە ئۇياق- بۇياققا مېڭىشقا باشلىدى.

«مۇدىرغا نېمە بولدىكىنە؟»،— مەن بىر خىل تەڭقىسلىق ھالىتى ئىچىدە ئۇنىڭ ناھايىتى ئۆتۈكىنىڭ ئىشخانىغا ياتقۇزۇلغان پىششىق خىشقا تېگىشىدىن چىقىۋاتقان «تاراق-تۇرۇق» ئاۋازىغا قۇلاق سالغاچ ئويغا پاتتىم، كاللامغا كەچمىگەن خىياللار كەچتى،— خاتا سۆزلەپ قويدۇممۇ-يە؟ ياكى ئۇنىڭ ئىززەت-نەپسىگە تېگىدىغان بىرەر گەپ ئاغزىمدىن چىقىپ كەتتىمۇ؟...... ئۇ سورىدى، مەن جاۋاب بەردىم. بەرگەن جاۋابىم ئىدارىمىزنىڭ مەسئۇلى ماڭا چۈشەندۈرگەن بويىچە بولدى. ئۇنداقتا، نېمە ئۈچۈن... ھە، راست، مۇدىرنىڭ تۇيۇقسىز ئاچچىقلىنىپ قېلىشىدىكى سەۋەب— ئۆزى ئېيتقاندەك «بىرەر- يېرىم شتات مەسىلىسى» بىلەن مۇناسىۋەتلىكتەك تۇرىدۇ؟... توغرا، چوقۇم شۇ ئىش...؟»

يولدا مېنى ھارۋىسىغا چىقىرىۋالغان دېھقاننىڭ ئېيتىپ بەرگەنلىرى تۇساتتىن ئېسىمگە كەچتى. ئىش مۇنداقكەن- دە! قاسىم مۇدىر ئەسلىدە «سايىباغ» گۇڭشېسىدا مەدەنىيەت مەركىزى قۇرۇش پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ، ئىنتىباز ئوغلى — ھارۋىكەشنىڭ تىلى بويىچە ھېلىقى «سىپىدام نوچام»نى بىرەر شتاتقا ئىگە قىلماقچىكەنۇ،— بىراق مېنىڭ ئېيتقانلىرىم بىلەن مۇدىرنىڭ قورسىقىغا پۈككەنلىرى بىر يەردىن چىقماي قاپتۇ...

خىيالىم بۇ يەرگە كەلگەندە، مەن بېشىمنى يەردىن كۆتۈرۈپ، كۆزۈمنى مۇدىرنىڭ چىرايىغا دادىللىق بىلەن تىكتىم. مېنىڭ بۇ قارىشىمدا گويا «قاسىم مۇدىر، كۆڭلىڭىزدە قانداق پىلان — چوت سوقۇۋاتقانلىقىڭىزنى بىلىپ بولدۇم، مېنى ئەمدىلا مەكتەپ تۈگەتكەن تالىپ، تەجرىبىسى يوق بالا دەپ ئويلاپ قالماڭ. ھېلىمۇ مېنىڭ قولۇمدىن سىزنىڭ ئىنتىباز ئوغلىڭىزغا شتات ھەل قىلىپ بېرىش كەلمەيدۇ. ناۋادا قولۇمدىن ئۇنچىلىك ئىش كېلىدىغان بولغاندىمۇ پرىنسىپ ئۈستىدە سودىلىشىدىغان ئىشنى ئەسلا قىلمايمەن!» دېگەن مەنا بار ئىدى.

مۇدىر ئۆزىنىڭ سېمىزلىكىگە يات بىر خىل قەدەم بىلەن مېڭىپ ئىش ئۈستىلىگە بېرىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن، ئاچچىقى پەسكارىغا چۈشكەندەك قىلىپ ماڭا قارىدى ۋە بىر خىل تەنبىھ ئاھاڭىدا دېدى:

— يولداش مەخسۇت، ئەلۋەتتە، گېپىڭىزدە دېمەك، يوليورۇقنى تۆۋەنگە چۈشۈرمەك، يەنە، مەسىلەن، ئالايلۇق، سىزگە ئوخشاش بىر كادىرنى ئەۋەتىپلا «مۇنداق — مۇنداق قىلماقچى» دەپ ۋەزىپە ئورۇنلاشتۇرماق ئانچە تەس ئەمەس. ئەمما، خوش، ئىش پۇلغا، ئىقتىسادىي تەرەپكە بېرىپ تاقالغاندا بولسا،— مۇدىر سەل - پەل تۇرۇۋالغاندىن كېيىن سۆزىنىڭ ئاخىرىنى كەسكىنرەك تەلەپپۇز بىلەن داۋاملاشتۇردى،— ئۇكام، ياق، يولداش مەخسۇت، مۇنداق بولسۇن، سىز ھازىرچە قايتىپ تۇرۇڭ، كېيىنچە ئەھۋالغا قاراپ باقايلى. مەدەنىيەت مەركىزى قۇرۇلمىغان ئەھۋالدىمۇ «سايىباغ»نىڭ مەدەنىي ھاياتى، مەنىۋى تۇرمۇشى ياخشىلانمىقىسىز قالمايدۇ، قانداق دېدىم. مەسىلەن: ئالايلۇق، خوش، گۇڭشېمىزنىڭ سودا كوپېراتىپىدا ۋاكالىتەن

پونكىت بار ئەمەسمۇ؟

قاسىم مۇدىر ناھايىتى ئۇزاقتىن - ئۇزاق سۆزلىگەچكىمۇ، ياكى كېيىنكى بىر نەچچە جۈملە گېپىنى ئۈنلۈك دەۋەتكەچكىمۇ، چىڭقىلىشتىن دېمى بوغۇلۇپ، تېلىقىپ يۆتىلىپ كەتتى.

مەن كۈلۈشۈمنى ياكى يىغلىشىمنى بىلەلمەي ئولتۇرۇپلا قالدىم. بىر گۇڭشېنىڭ مەدەنىيەت - مائارىپ خىزمىتىنى تۇتۇپ ئىشلەۋاتقان بىر رەھبىرىي كادىرنىڭ ئاغزىدىن چىققان بۇ گەپلەرگە نېمە دېگۈلۈك؟ ھەي مۇدىر، ھەي بىچارە مۇدىر! مېنىڭ قاسىم مۇدىرغا ئىچىم ئاغرىدى، كۆڭلۈمدىكىنى ئېيتسام، مۇشۇ قاسىم مۇدىردەك كادىرلارنىڭ ئالقىنىغا تەقدىرى قاراشلىق بولۇپ قېلىۋاتقان دېھقانلارغا تېخىمۇ ئىچىم ئاغرىدى.

مەن مۇدىرغا يەنە بىر قېتىم خىزمەت ئىشلەپ بېقىش، پەقەت بولالمىغان چېغىمدا ئاندىن ئىدارىغا قايتىپ ئەھۋالنى دوكلات قىلىش نىيىتىگە كەلدىم ۋە ئۇنىڭ سەل - پەل تىنچلىنىۋېلىشىنى كۈتكەچ دەيدىغان گەپلىرىمنى ئويلىۋالدىم.

— قاسىم مۇدىر، — دېدىم مەن بىر ئازدىن كېيىن، — مەدەنىيەت مەركىزى قۇرۇش - قۇرماسلىق سىز بىلەن بىزنىڭ رايىمىزچە بولىدىغان ئىش ئەمەس. مەدەنىيەت مەركىزى سىز ئويلىغاندەك بىر تالاي سەرمايە - مەبلەغ تەلەپ قىلىدىغان سودا - سېتىق ئىشىمۇ ئەمەس. شۇنداقلا سىز تەسەۋۋۇر قىلغاندەك قانداقتۇ ئاۋارىچىلىق كەلتۈرۈپمۇ بەرمەيدۇ. ئەمەلىيەتتە، ئۇ ئاۋارىچىلىقتىن، روھىي كەيپىياتنى بۇلغايدىغان ئىللەتلەردىن قۇتۇلدۇرىدىغان جېنىدى. دېھقانلار مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ قۇرۇلۇشىنى خالايدۇ، كۆرۈپمۇ قالارسىز...

— ئۇكام، سىز دەرس ئەمەس، گەپ ئۆگىنىپتىكەنسىز - ھە؟ بولدى، ماڭا دەرس ئۆتۈپ ئاۋارىمۇ بولماڭ، دېھقانغا خەجلىگىلى پۇل،

كىتاب سېتىشقا ئاجرىتىلغان مەخسۇس بوتكىمۇ بار، ئۇ ھەپتىدىن بۇ ھەپتىگىچە بىرەر قېتىم كىنو - پىلو دېگەنلەرنىمۇ قويۇپ تۇرىمىز، بىر نەچچە ئائىلىلىك كىشىنىڭ تېلېۋىزورىمۇ بار تېخى. يەنە مەسىلەن: ئەتە ئاخشىمى ئۇ ئۆي - بۇ ئۆيلەردە چۆرۈلمە مەشرەپ - ئولتۇرۇشلارمۇ بولۇپ تۇرىدۇ. خوش، يەنە زېرىككەنلەر ئىت تالاشتۇرۇپ، خوراز سوقۇشتۇرۇپ، تۇخۇم چېكىشتۈرۈپ دېگەندەك كۆڭلىنى خۇش قىلىشىدۇ. سىز ئابايام دېگەندەك توپ ئويناش، تەنتەربىيە پائالىيىتى قاتارلىقلار، — بۇ، مەكتەپ بالىلىرىنىڭ ئىشى ئۇكام. ...

قاسىم مۇدىرنىڭ مۇنداق ساۋاتسىزلارچە پاراڭلىرى سەۋر قاچامنى تاشتۇرۇۋەتكەچكە، ئۆزەمنى باسالماي، ئۇنىڭ گېپىنى بۆلدۈم:

— مۇدىر، گەپ سىز دەۋاتقاندەك ئەمەس، — مەن ئەمدى «سىلە، ئۆزلىرى» دېيىشنى قويۇپ، «سىز»لەشكە چۈشتۈم، — مەن يولدا كېتىۋېتىپ بەزى دېھقانلار بىلەن پىكىرلىشىپ باقتىم، چوپ - چوڭ ئادەملەرنىڭ توپ - شا، گاگا دېگەندەك ئويۇنلار بىلەن ھەپىلىشىپ يۈرگىنىنىمۇ كۆردۈم، كىشىلەر مەدەنىيەتكە تەشنا، ئىلىم - پەن ئۆگىنىپ، ئىلمىي ئۇسۇل بىلەن دېھقانچىلىق قىلىشنى خالايدۇ، كىشىلەر ئۆگەنمىسە، بىلمىسە. ...

— شاشماڭ ئۇكام، — دېدى مۇدىرمۇ بوش كەلمەي، — شۇنداق، بىز مەدەنىيەتسىز، ئىلىم - پەندىن خەۋىرىمىز يوق، دېھقانچىلىقنى بولسا ئىلمىي بولمىغان ئۇسۇل بىلەن قىلىمىز. لېكىن شۇنداق ئەھۋال ئاستىدىمۇ ھەر بىر مو يەردىن نەچچە يۈز جىڭلاپ مەھسۇلات ئېلىۋاتىمىز، گەپنىڭ قىسقىسى، ئاڭلىنىشى چىرايلىق، ئەمما ئاش - نان چىقمايدىغان، جىڭغا سېلىپ ئۆلچىگىلى بولمايدىغان بىھۇدە ئىشلار بىلەن ھازىرچە شۇغۇللىنالمايمىز. خوش، يەنە دەي: بۇ يىلچە مەدەنىيەت مەركىزى قۇرۇشقا ۋاقتىمىز يوق، مەبلەغمۇ يېتىشمەيدۇ، ئۇكام! مەركەز بولمىسا

يېڭىلى دان بولسا، قالغانلىرى بىر تىيىن. مەدەنىيەت پونكىتىنى قۇرۇۋىدۇق، ئۇنىڭدىن قانچىلىك بۇغداي، قوناق چىقتى؟ مەدەنىيەت مەركىزىگىمۇ قاراپباقارمىز، ئۇنىڭدىن يەنە قانچىلىك بۇغداي، قوناق چىقار؟ سىز ھازىرچە قايتىپ تۇرۇڭ، شەرت – شارائىتىمىز پىشىپ يېتىلگەندە مەدەنىيەت مەركىزىنى ئۆزىمىزلا قۇرۇۋالارمىز.

مەن مۇدىرنىڭ شۇ ساۋاتسىزلارچە، ھۆكۈمرانلىق تەلەپپۇز بىلەن ئېيتىلغان قوپال سۆزلىرىگە قاراپ، ئۇنىڭ يۈزىشىمايدىغانلىقىغا كۆزۈم يېتىپ ئورنۇمدىن تۇردۇم.

ئىشىك ئالدىغا كەلگىنىمدە، ئۇ كەينىمدىن چىقىپ ھىجايغان ھالدا دېدى:

— گەپ شۇنداق بولسۇن، يۇرۇڭ، تاماق ۋاقتىمۇ بوپقالدى، قورسىقىڭىز ئاچقاندۇ، گۇڭشې تاماقخانىمىزدا پولو ياسىماقچىدى، ئېغىز تېگىپ ئاندىن قايتىڭ. خالىسىڭىز كېچىلىك ئۇيقۇڭىزنى ئۇخلىۋالغاندىن كېيىن ئەتە ئەتىگەن قايتسىڭىزمۇ بولىدۇ.

ئۇ مېنى مەسخىرە قىلىۋاتامدۇ، ياكى بولمىسا «كەت!» دەپ قوغلاۋاتامدۇ؟ ئېھتىمال ھەر ئىككىسىلا بولۇشى مۇمكىن. مەن مۇدىر بىلەن كۆڭۈلسىزلا خوشلىشىپ سىرتقا چىقتىم. لېكىن «پولو يەڭ، ئاندىن كېيىن ئۇخلاڭ»، «پولو يەڭ، ئاندىن كېيىن ئۇخلاڭ» دېگەن ئىككى ئېغىز سۆز قۇلىقىمنىڭ تۈۋىدىن زادىلا كەتكىلى ئۇنىمايتتى. مەن گۇڭشې قورۇسىدىن چىقتىم-دە، نەگە بېرىشىمنى ئۆزەممۇ بىلمىگەن ھالدا دەرۋازىغا قاراپ ماڭدىم.

(3)

قاسىم مۇدىر بىلەن بولۇپ ئۆتكەن كۆڭۈلسىز سۆھبەتتىن كېيىن، كۆڭلۈم غەش ھالدا كېتىۋاتاتتىم، كاللامدا بولسا «گۇڭشې بىر مۇدىرنىڭ، دېھقانلار ئاممىسىنىڭ تەقدىرى ئەشۇنداق «پولو يەڭ، ئۇخلاڭ»غا ھېرىسمەن ئادەملەرنىڭ ئالقىنىدا ئەمەس، ئەلۋەتتە. مەدەنىيەت مەركىزى چوقۇم قۇرۇلىدۇ، كەڭ دېھقانلار ئۆزىنىڭ ئەتىسى ئۈچۈن مەدەنىيەت بىلەنمۇ مەشغۇل بولىدىغان كۈنلەر يېتىپ كېلىدۇ...» دېگەن خىياللار كېزەتتى. بىر چاغدا كىمدۇ بىرىسىنىڭ «ئۇكام، بىرەر نەرسىڭىز چۈشۈپ قاپتىمۇ- نېمە، بېشىڭىز پەسكە ساڭگىلاپلا كېتىپتىغۇ...» دېگەن سۆزى، ئارقىدىنلا بىر نەچچەيلەننىڭ پاراقلاپ كۈلگەن خۇشخۇي كۈلكىسى قۇلىقىمغا كىردى-دە، خىيال يىپىم كېسىلدى. قارىسام، ئالدىمدا بىر توپ كىشىلەر تۇراتتى.

— قانداق ئۇكام، كۆڭلىڭىز پاراموش كۆرۈنەمدۇ- نېمە؟ ھېلىقى ئىشلار قانداق بولىدىغان بولدى؟

مەندىن گەپ سوراۋاتقان بۇ كىشى ھېلىقى ھارۋىكەش دېھقانىدى. ئۇنىڭ سوئالىغا جاۋاب بەرگىدەك مۇۋاپىق سۆز ئويلاپ بولغىچە ئەتراپتىكىلەر سوراپلا كەتتى:

— مەدەنىيەت پونكىتى قايتا ئېچىلىدىغان بولدىمۇ؟

— مەدەنىيەت مەركىزى قۇرۇلىدىكەن دەپ ئاڭلىدۇق، راستمۇ؟

— قاسىم مۇدىر نېمە دېدى؟

— ......

مەن بۇ سوئاللارغا دەماللىققا جاۋاب بېرەلمىدىم.

جاۋابىمغا تەقەززا بولۇۋاتقان بۇ كىشىلەرنىڭ ماڭا تىكىلىپ تۇرغان ئۈمىدلىك كۆزلىرى مېنى تەمتىرىتىپ قويدى. مەن ئاستىلا چەتكە قاراۋالدىم، ئۇلار جىم بولۇشۇپ قالدى.

— يۇرۇڭ ئۇكام،— دېدى ھارۋىكەش دېھقان مېنىڭ جىمغۇرلۇقىمدىن بىر ئىشنى ھېس قىلغاندەك بولۇپ،— بىزنىڭ ئۆي تەرەپكە بارايلى، ئولتۇرۇپ پاراڭلىشىمىز. ئۇ مېنىڭ «ماقۇل» ياكى «ياق» دېيىشىمگىمۇ پۇرسەت بەرمەي قولۇمنى تۇتقانچە ئۆيى تەرەپكە

باشلاپ كەتتى.

خېلىلا ئازادە ۋە ياسىداق بۇ ئۆي كەيپىمىنى بىر ئاز كۆتەرگەندەك بولدى. ئۆينىڭ بالالىرى تانايقا كەلتۈرۈپ چاسىدالغان ۋە ئۇيما نەقىش قىلىپ بېزەلگەنىدى. سۇپىغا بويلۇتۇپ رەڭدار كىگىزلەر سېلىنغان بولۇپ، ئۇدۇل ۋە يان تاملارغا كىشىنىڭ كۆزىنى چاقىدەك «ئەدىيال» نۇسخىلىق گىلەملەر تارتىلغانىدى.

ھەش - پەش دېمەي چاي تارتىلدى، ئەسلىدە، بۇ يەرگە يىغىلغانلار مۇشۇ مەھەللىدىكى دېھقانلار ئىكەن، ئۇلار ھارۋىكەشتىن مەدەنىيەت مەركىزى قۇرۇلىدىغانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەرنى ئاڭلىغانلىقتىن، مېنىڭ نېمە گەپ كۆتۈرۈپ چىقىشىمغا تەقەززا بولۇشۇپ گۇڭشې ئورگىنى ئالدىغا كەلگەن ۋە مېنى ساقلاپ تۇرۇشقانىكەن.

مەن قاسىم مۇدىر بىلەن ئارىمىزدا بولغان ۋە تالاشنىڭ ئاساسىي مەزمۇنىنى سۆزلەپ بەردىم. گېپىمنىڭ ئاخىرى چۈشە - چۈشمەيلا ئۇ ئۇيانىدىن، بۇ بۇياتىدىن ئېتىراز بىلدۈرۈشۈپ غۇلغۇلا قىلىشتى. مۇدىرنىڭ شەخسىيەتچىلىكىدىن تارتىپ خىزمەت ئىستىلىدىكى بيۇروكراتلىقىچە چىشلەپ تارتىشتى، ئاخىرى بىرسى دېدى:

— ئىشنىڭ ھەممىسى قاسىم مۇدىرنىڭ دېگىنىدەك بولۇپ كېتىۋەرمەيدۇ، بىز بولغاندا قاسىم مۇدىر بولالمايدۇ.

— شۇنى دەڭلا، — دېدى يەنە بىرسى سۆز ئارىلاپ، — ئۆتكەندە بىر ئوبدان مەدەنىيەت پونكىتى قۇرۇلۇۋىدى، بالىسى غالىپ ھەپتە ئۆتمەي ئۇنى ياتقۇزۇپ قويدى، ئەمدى دېسە...

— بولدى - بولدى، ئاق يەردە تۇگمەن تالاشمايلى. بىزنىڭ قولىمىزدىن نېمە كېلەتتى. يەنىلا مۇدىرنىڭ دېگىنىنى ھېساب دەڭلا.

— نەدە ئۇنداق ئىش باركەن؟ مەدەنىيەت پونكىتى، مەدەنىيەت مەركىزى دېگەنلەر مۇدىرغا ئەمەس، بىزگە لازىم! بىزنىڭ قولىمىزدىن يەر تېرىشلا ئەمەس، ئەگەر خالىساق ھەر قانداق ئىش كېلىدۇ.

— جېنى بار گەپ بولدى، — دېدى ھارۋىكەش، — ئۇ مەدەنىيەت پونكىتىنى «ھېسابتا بار ھەمياندا يوق» ھالغا چۈشۈرۈپ قويغان بولسا، مانا بىز قايتىدىن تىكلەيمىز. ئۇ مەدەنىيەت مەركىزى قۇرمايمىز دېگەن بولسا، بىز قۇرىمىز!

— بىز قۇرىمىز؟

بۇ گەپ بىلەن تەڭ ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسى ھارۋىكەشكە قارىدى. ئۇ نېمىنىدۇر ئويلىغاندەك بارماقلىرىنى پۇكۈپ بىر پەس جىمىپ كەتتى. شۇ ئەسنادا ياندىكى ئۆيدىن ئۇنىڭ ئايالى ئاپتۇۋا، چىلاپچا كۆتۈرۈپ چىقىپ كەلدى.

— تاماق تەييار بوپتۇ، — دېدى ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، — «ئالدى بىلەن تائام، ئۇنىڭدىن كېيىن كالام» دەپتىكەن. ھازىر تاماق يەيلى.

قولىمىزغا سۇ قۇيۇلۇپ داستىخانغا دۇئا قىلىپ ئۇسۇلغان گۆشلۈك پولو كەلتۈرۈلدى.

تاماقتىن كېيىن ۋاقتىمۇ خېلى بىر يەرگە بېرىپ قالدى. مەن ئۆي ئىگىسىنىڭ تەكلىپى بىلەن مۇشۇ يەردە قونۇپ تېلىشقا ماقۇل بولدۇم. مېھمانلار سىرتقا چىقىپ خېلى بىر چاقىچە بىر نېمىلەرنى دېيىشتى ۋە خوشلىشىپ ياندى.

(4)

ئۇيقۇمدىن ئويغانغانداكۇنەيزە بويى ئۆرلىگەنىدى، ئاخشام بەك ئۇزاق ئولتۇرغاچقىمۇ، ياكى تۈنۈگۈنكى يول ھاردۇقى يەتكەنلىكتىنمۇ، لايدەك ئېزىلىپ ئۇخلاپتىمەن. كېيىنىپ ھويلىغا چىقسام بەش قولدەك كېرىپ - چىققىۋاتقان ئادەملەرنىڭ نېمىلەرنىدۇر قىلىشىپ يۈرگىنىگە كۆزۈم چۈشتى.

ماڭا كۆزى چۈشكەن ھارۋىكەش كۈلۈمسىرىگىنىچە ئالدىمغا كەلدى ۋە سورىدى:

— قانداق ئوكام، ياخشى ئۇخلىيالىدىڭىزمۇ؟ تاراق - تۇرۇق قىلىشىپ يۈرۈپ ئۇيقۇڭىزنى بۇزدۇق ھەقىچان؟

— ياق، ئاكا،— دېدىمەن،— دىۋىدەك ئۇخلاپتىمەن. ھويلىڭىز بازارغا ئايلىنىپتىمۇ- نېمە، بىرەر ھاۋادىسات بولمىغاندۇ؟

— مەدەنىيەت ئۆيى قۇرۇۋاتىمىز ئوكام.

— مەدەنىيەت ئۆيى؟

— ئىشەنمەيۋاتامسىز، يۈرۈڭ، ئالدى بىلەن ناشتۇ - ناھار قىلىۋېلىڭ، ئۇنىڭدىن كېيىن ئۆز كۆزىڭىز بىلەن كۆرۈپ مەسلىھەت كۆرسىتىڭ.

بىز ئۆيگە كىردۇق، چاي ئىچىشكەچ ئولتۇرۇپ ھويلىدىكى بولۇۋاتقان ئىشلارنىڭ سەۋەبىنى سورىدىم. ئۇنىڭ سۆزىگە قارىغاندا، ئاخشام يىغىلغانلار ئۇزاش ئالدىدا مەدەنىيەت ئۆيى قۇرۇش توغرىسىدا مەسلىھەتلىشىپتۇ، ھارۇدكەش ئۆزىنىڭ ھازىرچە بىكار تۇرۇۋاتقان ئۆيىنى مەدەنىيەت ئۆيى قىلىپ ئېچىپ بېرىدىغان، كەنجى ئوغلى ئۇنى باشقۇرىدىغان، باشقىلار لازىملىق نەرسىلەرنى تەقدىم قىلىدىغان بولۇپتۇ. بۇ خەۋەر ئەتىگەن بامدات نامىزىدىن يانغان ئەھلى جامائەتنىڭ قۇلىقىغا يەتكەندە ئىش يەنە بىر قەدەم چوڭىيىپتۇ. كىشىلەر ھارۇدكەشنىڭ ئاغزىدىن تۈنۈگۈن قاسىم مۇدىر بىلەن مېنىڭ ئوتتۇرامدا بولۇپ ئۆتكەن گەپ- سۆزلەرنى ئاڭلاپ، مۇدىرنىڭ پوزىتسىيەسىدىن ئاغرىنغان بولسا، مەدەنىيەت ئۆيى قۇرماقچى بولغىنىنى ئاڭلاپ تازا خۇشال بولۇشۇپتۇ. كىم قانچىلىك ياردەم قىلالىسا، شۇنچىلىك ھە- ھۇ دېيىشمەكچى بولۇپتۇ. ھويلىدىكى ئىشلار ئەنە شۇنىڭ ۋەجىدىن ئىكەن.

بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ گېلىمدىن نانمۇ ئۆتمىدى. چالا- بۇلا ناشتا قىلىپلا سىرتقا چىقتىم، ھويلىغا كىرىپ چىقىۋاتقانلار بىلەن سالام - سائەت قىلىشىپ، تەييارلىنىۋاتقان مەدەنىيەت ئۆيىگە كىردىم، ئۆي خېلىلا چوڭ ئىكەن، ئۇدۇل تامغا پىرىكازچىك ئارىيەتكە ئەكىلىپ بەرگەن مال جازىسى قويۇلۇپتۇ. ئىككى يان تامغا پىلە قۇرۇتى بېقىلىدىغان سۆچەكلەر ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ، قەۋەتلىرىگە تاختايلار تىزىلىپتۇ. ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىغا سېلىنغان بورا ئۈستىگە خىلمۇ- خىل كىتابلار، ئەدەبىي ژۇرناللار، رەسىملىك كىتابلار دۆۋىلىنىپ كېتىپتۇ! كىملەردۇ تاملارغا جىگدە شوخىسى بىلەن سۈرەتلەرنى قادىشىۋاتىدۇ، يەنە كىملەردۇ تام- تورۇسلارنى شاخ سۈپۈرگە بىلەن سۈپۈرۈپ تازىلىشىۋاتىدۇ....

پاھ! نېمە دېگەن قىزغىنلىق، نېمە دېگەن روشەن سېلىشتۇرما- ھە! بىرسى ئىمكانىيىتى تۇرۇقلۇق رەت قىلىدۇ. بىرسى شارائىتىنى ئۆزلىرى يارىتىپ بەرپا قىلىۋاتىدۇ!

مەن سوقما تاملىق كىچىككىنە ھويلا ئىچىدىكى بۇ جۇشقۇن كەيپىياتتىن ئۇيغۇر دېھقانلىرىنىڭ مەرىپەتكە، ئىلىم- پەنگە ئىنتىلىدىغان ئوبرازىنى كۆرگەندەك بولدۇم، ئۇلارنىڭ ئەتىسىنىڭ تېخىمۇ پارلاق بولىدىغانلىقىغا ئىشەنچەم تېخىمۇ ئاشتى.

— ئىنىم، ئەپلىشىپتىمۇ؟

— ئەپلىشىپتۇ ئاكا، ئەپلەشكەندىمۇ راسا ئوبدان ئەپلىشىپتۇ!

مەن ئەشۇ گەپنى سورىغان ناتونۇش مويسىپىت دېھقاننىڭ ئۇچتەك ئاقارغان ساقىلىغا ھۆرمەت بىلەن تىكىلىپ تۇرۇپ جاۋاب بەردىم.

بىز چۈشكە قالماي بۇ ئۆينى سەرەمجانلاشتۇرۇپ، كىتابلارنى جازا، سۆچەكلەرگە رېتى بىلەن تىزىپ چىقتۇق، مەش قويدۇق، چۈشلۈك تاماققا يېقىن قالغاندا گۇڭشېنىڭ پارتكوم شۇجىسى لاۋچېن ئاسماندىن چۈشكەندەكلا قېشىمىزغا ئۇندى.

— ھارمىغايسىلەر، مەدەنىيەت پونكىتىڭلار مۇبارەك بولسۇن،— دېدى ئۇ كۆپچىلىك بىلەن كۆرۈشۈپ ۋە مېنىڭ قېشىمغا كېلىپ دېدى:

— يولداش، شەھەردىكى يىغىنىمىز تۈگەپلا يولغا چىققانىدىم. ئەپسۇسكى. ...

شۇجى سۆزىنى توختىتىپلا ھارۇدكەشنىڭ يېنىغا باردى ۋە ئۇنىڭ قولىنى مەھكەم تۇتۇپ تۇرۇپ، كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ دېدى:

— ئۇيغۇر دېھقانلىرى مەدەنىيەت بىلەن شۇ-

غۇللىنىشىنى خالايدۇ، چۈنكى، ئۇلار بىلىمنىڭ ماددىي بايلىق يارىتىپ بېرىدىغانلىقىنى ئۆز ئەمەلىيىتىدىن ئۆتكۈزدى. رەھمەت سىزگە، — ئۇ ئارتۇقچە سۆزلەشنى بىئەپ كۆردىمۇ ياكى باشقا سەۋەبتىنمۇ، گېپىنى توختىتىپلا قولىدىكى سومكىسىنى ئاچتى-دە، لوڭگىغا ئورالغان يېپ-يېڭى رادىئولۇق ئۈنئالغۇنى ئېلىپ تەڭلىدى، — مانا، بۇ مېنىڭ شەخسى سوۋغام بولۇپ قالسۇن. گۇڭشېمىزدا، ھەر بىر مەھەللىمىزدە، ھەتتا ئائىلىلەردىمۇ سىزنىڭكىگە ئوخشاش مەدەنىيەت ئۆيلىرىنىڭ، مەدەنىيەت پونكىتلىرىنىڭ بولۇشىغا تىلەكداشمەن.

— ئەمدى بىزگە رۇخسەت قىلىڭلار، — دېدى شۇجى خۇشلىشىپ، — بۇيىلاق بىلەن ئازراق پاراڭلىشىۋالايلى.

بىز ئۆي ئىگىسىنىڭ «تاماق يەپ قايتىڭلار» دەپ قانچە چىڭ تۇتقىنىغا قارىتا، كېيىن ئالاھىدە كېلىدىغانلىقىمىزنى ئېيتىپ يۇرۇپ كەتتۇق...

X X

قاسىم مۇدىر ھازىر تىرىكلەر دۇنياسىدا يوق، ئۇ ھايات كىشىلەر تىزىملىكىدىن ئۆچۈرۈلۈپتۇ...

ئۆز ۋاقتىدىكى «سايباغ» گۇڭشېسى ھازىر «سايباغ» يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى دەپ ئاتىلىدىغان بولدى.

قاسىم مۇدىرمۇ، «سايباغ» گۇڭشې دېگەن ئىسىممۇ كىشىلەرنىڭ ئېڭىدا «ئۆتمۈش»كە ئايلاندى. ئەمما «سايباغ»لىقلار ئارزۇ قىلغان ئىسمى-جىسمىغا لايىق مەدەنىيەت پونكىتىمۇ قۇرۇلۇپتۇ. قۇرۇلغاندىمۇ ئىككى قەۋەت ئىلىپ تۇرۇلۇپتۇ. گەرچە «قاسىم مۇدىر» بىلەن «گۇڭشې» دېگەن بۇ ئىككى ئىسىم ھازىر مەۋجۇتلۇق ئالەمدە بولمىسىمۇ، رەھمەتلىك مۇدىرنىڭ ئىئانە قىلغان ئۇن مىڭ يۈەن پۇلىغا سېتىۋېلىنغان ماددىي ئەسلىھەلەر «سايباغ» زېمىنىدا قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان ئىككى قەۋەتلىك مەدەنىيەت پونكىتىنىڭ كۆڭۈل ئېچىش ئۆيلىرىدە ئۆزىنىڭ رولىنى جارى قىلدۇرۇۋاتقاندۇ؟...

قاسىم مۇدىرنىڭ نامىزىنىڭ داغدۇغا بىلەن

چۈشۈرۈلگەنلىكىگە شۇبھىلەنمەيمەن، ئەمما ئەبرىسى ياخشى قاتۇرۇلدىمۇ-يوق، بىر نەرسە دېيىش تەس...

مەن بىر كۈنىسى «سايباغ»لىقلارنىڭ بىرسى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدىم. ئۇقۇشۇمچە، «سايباغ»دا ئۆزگىرىش چوڭ ئىكەن. ئەشۇ قېتىم مەن بارغاندا گۇڭشې پارتكوم شۇجىسى بىلەن لايىھىسىنى تۈزگەن مەدەنىيەت مەركىزى قۇرۇلۇپ بوپتۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ ھاياتىي كۈچىنى تولۇق نامايەن قىلىشقا باشلاپتۇ. ھارۋىكەشنىڭ ئۆيىدىكى مەدەنىيەت پونكىتى ھازىر چوڭ ئىش تەۋرىتىپتۇ. ئۇلار كەسپلەشكەن مەدەنىيەت تارقىتىش ئائىلىسىگە ئايلىنىپتۇ. 17 سۆڭلۈق رەڭلىك تېلېۋىزور، كىنو قويۇش ئاپپاراتى قاتارلىقلارنى سېتىۋېلىپ، ئامىنىڭ كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرىنى جانلاندۇرۇپتۇ.

— قاسىم مۇدىر قازا قىلىپ كېتىپتۇ، ئوغلى غالىب نېمە قىلىۋاتىدۇ؟

— شۇنداق، ئۇ قازا قىلدى. ئوغلى ئاتىسىدىن بۇرۇنراق ئالەمدىن كەتتى.

«سايباغ»لىق كىشى ماۋۇلارنى ئېيتىپ بەردى:

بىر كۈنى غالىب قوشنا مەھەللىگە ئىت تالاشتۇرغىلى بېرىپتۇ. قېرىشقاندەك ئۇنىڭ ئىتى يەنە تالىنىپ كېتىپتۇ. ئىزاغا چىدىمىغان غالىب ئۇتۇكىنىڭ قونچىدىكى يېڭىسار پىچىقىنى سوغۇرۇۋېلىپ ئىتنىڭ قورسىقىغا سانجىپتۇ. كۈتۈلمىگەندە پىچاق تېيىپ كېتىپ ئىتنىڭ ئارقا پۇتى زەخىملىنىپتۇ. ئاغرىققا چى-

دەمەغان ئىت ئۆز ئىگىسىگە ئېتىلسىلا كارىنى يېمىدىن ئاپتۇ. ئەتراپتىكىلەر بىر نېمىلەرنى قىلىپ ھەمە بالادا غالىپنى ئىتنىڭ چاڭگىلىدىن ئاجرىتىۋالغان ۋە دەرھال دوختۇرخانىغا يۆتكىگەن بولسىمۇ، جاراھىتى ئېغىر بولغاچقا، قۇتقۇزۇش ئۈنۈم بەرمەي ئۆلۈپ كېتىپتۇ.

— قاسىم مۇدىر بۇ جۇدالىققا قانداق چىدىغاندۇ؟

— قاسىم مۇدىرنىڭ ئوغلىنى «كۆتەر- كۆتەر» قىلىپ «ساي-باغ»قا ئېلىپ كەلدۇق. بۇ دەل يېزىلىق ھاكىمىيەت سايلىمى بولۇۋاتقان كۈنلەر ئىدى. غالىپنى يۇيۇپ- تاراپ يەرلىكىمدە قويدۇق. ئەتىسىدىن باشلاپ قاسىم مۇدىرمۇ ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالدى. ئىككىنچىلەپ ئورنىدىن تۇرالمىدى. ...

«سايباغ»لىقنىڭ سۆزلەپ بېرىشىگە قارىغاندا، شۇ كۈنلەردە يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ سايلىمى بولۇۋاتقانىكەن. ئەمما قاسىم مۇدىرنىڭ خىزمەت ئىستىلى، بولۇپمۇ مەنىۋى تۇرمۇشنى جانلاندۇرۇشقا بولغان چۈشەنچىسىنىڭ تۆۋەنلىكى تۈپەيلىدىن ئۇ نامزات قىلىپ كۆرسىتىلمىگەنىكەن. دەل «ئۆلمەكنىڭ ئۈستىگە تەپمەك» دېگەندەك ئوغلى ئىتقا تالىنىپ ئۆلۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن قاسىم مۇدىر كېسەل بولۇپ يېتىپ قاپتۇ. ئۇ بىر نەچچە كۈن ياتقان جەرياندا خىلمۇ- خىل قورقۇنۇچلۇق چۈشلەرنى كۆرۈپ، جۆيلۈپ، ناھايىتى بىئارام بولۇپتۇ.

قاسىم مۇدىرنىڭ باشقىلارغا ئېيتىپ بېرىشىچە مۇنداق بىر غەلىتە چۈش كۆرگەنمىش:

— «سايباغ» دېھقانلىرى قوللىرىغا گاگا، توپ- شا ئوينايدىغان كالتەك، پالاقلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگرەپ كېلىۋاتقىدەك. ئۇلارنىڭ چىرايىدىن سوغۇق كۈلكە يېغىپ تۇرغىدەك- يۇ، كۆزلىرىدىن مەسخىرىلىك ئۇچقۇنلار يېلىنجارمىش. ئۇ «مەن كېسەل» دەپ ھەرقانچە يالۋۇرسىمۇ دېھقانلار ئۇنىماي «گاگا ئويناييمىز. توپ- شا ئويناييمىز» دەپ ئۇنىڭ قوللىرىنى سۆرەرمىش... بىركەمدە بىر توپ ئىتلارنى ئەگەشتۈرۈۋالغان ئوغلى غالىپ ئۆيگە باستۇرۇپ كىرىپ، دادىسىنىڭ ياقىسىغا ئېسىلىپ، ئىتلارنى ئۇنىڭغا كۈشكۈرتەرمىش. «مەن ئوقۇيمەن،— دېگۈدەك ئوغلى پەس ئاۋازدا،— سەن ئىت تالاشتۇرۇشقا بارغىن، ياكى بولمىسا مۇنۇ ئىتلىرىم بىلەن تالىشىپ بەرگىن»...

قاسىم مۇدىرنىڭ كېسەللى بارغانسېرى ياماناشىپتۇ. كېسەللى ياماناشقانسېرى تولا جۆيلۈپ، يامان چۈشلەرنى كۆرۈپ ئارام تاپالماپتۇ. ئۇ نەپەس ئۈزۈشنىڭ ئالدىدا گۇڭشې يانگىسىنىڭ مەسئۇلى بىلەن مەھەللىسىدىكى بىر نەچچە مۆتىۋەرلەرنى قېشىغا چاقىرتىپ، ئۆزىنىڭ ئۇزاق يىللاردىن بېرى يىغىش قىلغان ئون مىڭ يۈەن پۇلنىڭ چېكىنى ئۇلارنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپتۇ ۋە ۋەسىيەت قىلىپ مۇنداق دەپتۇ:

— مەن سەكراتقا چۈشكەندىلا ئاندىن خاتالىقىمنى ھېس قىلدىم، مېنى ئەل- يۇرتنىڭ ئاھى تۇتتى. ئوغلۇمنىڭ روھىي كېلىمىدىن بۇغدى. ھاياتلىقىمدا ئەھلىي- مەھەللىنىڭ ئارزۇسىنى چۈشەنمەپتىمەن. جەمئىيەت تەلىپىنىڭ كەينىدە قاپتىمەن. «سايباغ»لىقلار مېنى ئەپۇ قىلسا، مانا بۇ ئون مىڭ يۈەن پۇل. مەن بۇنى دېھقانلارنىڭ مەدەنىيەت راسخوتى قىلىشىغا تەقدىم قىلدىم. ...

مۇدىر شۇ سۆزلەرنى قىلىپلا تىنىقتىن قېلىپتۇ. ...

X X

قولۇمدا ھېلىقى گېزىت، خىيالىمدا بولسا «سايباغ»دىكى ئۆزگىرىشلەر. ئۇ يەردە ئاخىرى ئىككى قەۋەتلىك مەدەنىيەت پونكىتى قەد كۆتۈرۈپتۇ. مۇدىر رەھمەتلىك قازا قىلىش ئالدىدا بولسىمۇ ئويغىنىپتۇ، دېھقانلار ئەمدى ئۇنى خەيرلىك ئىشى ئۈچۈن يادلىماي قويمايدۇ، لېكىن ئۇ تىرىكلەر ئارىسىدا يوق.

(بېشى ژۇرنىلىمىزنىڭ 4 - سانىدا)

ئەبەيدۇللا ئىبراھىم

10. كۇۋەيتتىكى كۈنلەر

ماقالىمىزنىڭ ئالدىنقى قىسىملىرىدا جۇڭگو مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئۆمرەھەج قىلىش، دوستلۇق ۋەكىللەر ئۆمىكىمىزنىڭ پاكىستان ۋە سەئۇدى ئەرەبىستاندىكى پائالىيەتلىرى ئۈستىدە قىسقىچە توختىلىپ، 1985 - يىلى 12 - ئاينىڭ 8 - كۈنى سەئۇدى ئەرەبىستاننىڭ جىددە شەھىرىدىن ئايرىلىپ كۇۋەيتكە قاراپ ئۇچقانلىقىمىزنى ئەيت قىلغانىدۇق. بىز ھاۋا سەپىرىنى ئىككى سائەت داۋام قىلىپ كۇۋەيت شەھىرىگە كەلدۇق ۋە ئايرودرومدا كۇۋەيت دىنىي ئىشلار ۋازارىتىنىڭ مىنىستىرى قاتارلىق ئەربابلارنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا ئېرىشتۇق. كۆپ ئۆتمەي شەھەر ئىچىگە ئېلىپ كىرىلىپ، كۇۋەيت بويىچە ئالدىنقى قاتاردىكى رېستوران — ھىلتون(HILTON) رېستورانىغا ئورۇنلاشتۇرۇلدۇق ۋە ئەتىسىلا پائالىيىتىمىز باشلىنىپ كەتتى. يەر مەيدانى جەھەتتىن كىچىك ۋە ئاھالىسى جەھەتتىن ئاز بولۇشىغا قارىماي دۇنيانىڭ سىياسىي سەھنىسىدە، بولۇپمۇ ئىقتىسادىي سەھنىسىدە چوڭ روللارنى ئوينىۋاتقان بۇ دۆلەتتە تۇرغان ۋاقتىمىزنىڭ قىسقىلىقىغا قارىماي كۈنلىرىمىز بەكمۇ مەزمۇنلۇق ئۆتتى. ئەنە شۇ مەزمۇنلۇق پائالىيەتلەر داۋامىدا كۆرگەن — ئاڭلىغانلىرىمنى مۇشتەرىلەرگە سۆزلەپ بېرىشتىن بۇرۇن كۇۋەيت ھەققىدە بىلگەنلىرىمنى تەقدىم قىلماقچىمەن. مەملىكىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋىتى بولغان ۋە يېقىن ئۆتتۇۋاتقان بۇ دۆلەتنى چۈشىنىۋېلىش مۇشتەرىلىرىمىز ئۈچۈن ئارتۇقچە ھېسابلانماس.

كۇۋەيتنىڭ يەر مەيدانى 17 مىڭ 800 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، جەنۇبتىن شىمالغىچە بولغان ئۇزۇنلۇقى 220 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكىچە 150 كىلومېتىر كېلىدۇ. ئاھالىسى بىر مىليونغىمۇ يەتمەيدۇ. بۇ زېمىندا يا بىرەر دەريا، بىرەر كۆل يوق. شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، بۇ دۆلەت نېفىت زاپىسى جەھەتتە دۇنيا بويىچە 3-ئورۇندا تۇرىدۇ. بولۇپمۇ مەملىكەتنىڭ جەنۇبىدىكى دائىرىسى 30 كىلومېتىر، قېلىنلىقى 135 مېتىر بولغان نېفىت زاپىسى چوڭ بىر نېفىت ئامبىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

دەسلەپتە ئەنگلىيە مۇستەملىكىچىلىرى 1937-يىلى بۇ يەردە نېفىت بارلىقىنى بايقىغان.

شۇنىڭدىن باشلاپ كۇۋەيتنىڭ نېفىت ئېلىش، پىششىقلاپ ئىشلەش ھوقۇقى ئەنگلىيە مۇستەملىكىچىلىرى تەرىپىدىن مونوپول قىلىۋېلىنغان. 1961 - يىلى كۇۋەيت مۇستەقىللىق جاكارلىغاندىن كېيىنلا نېفىتنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقى كۇۋەيتنىڭ ئۆز قولىغا ئۆتكەن. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلىشقا باشلىغان نېفىت سانائىتى مىللىي دارامەتنىڭ شىددەت بىلەن ئۆرلىشىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا ھازىر ھەر بىر كۇۋەيتلىكقا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن توغرا كېلىدىغان يىللىق كىرىم 20 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى بولۇپ، ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكىدىن قالسىلا دۇنيا بويىچە 2 - ئورۇننى ئىگەللەيدۇ.

ھىلتون رېستورانى ھەشەمەتلىك رېستوران بولۇپ، يېتىپ - قوپۇدىغان ياتاقلاردىن ئۆزگە كۆڭۈل ئېچىش مەيدانى، قىمار زالى،قاتارلىقلار ۋە قىممەت باھالىق ماللار سېتىلىدىغان ماگىزىنلارمۇ باركەن. غەرب دۇنياسىدىن كەلگەنلەر ۋە ئاز ساندىكى ئەرەبلەرمۇ مۇشۇ رېستورانغا چۈشىدىكەن.

بىز 12 - ئاينىڭ 8 - كۈنى دەم ئالغاندىن كېيىن ئەتىسىلا پائالىيىتىمىزنى باشلىۋەتتۇق. بۇ پائالىيەتلەردە كۇۋەيت تەرەپنىڭ ئەمەلدارلىرى ۋە مەملىكىتىمىزنىڭ كۇۋەيتتە تۇرۇشلۇق ئەلچىخانىسىنىڭ خادىملىرى بىز بىلەن بىللە بولدى، بىز ئالدى بىلەن شەھەرنىڭ غەربىگەرەك جايلاشقان بىر ئىنىستىتۇتتا زىيارەتتە بولدۇق. بۇ ئىنىستىتۇت ئاساسەن دىنىي ئىنىستىتۇت بولۇپ، دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن كەلگەن مۇسۇلمان ئوقۇغۇچىلار ئوقۇيدىكەن، ئەرەب تىلىنى بىلمەيدىغانلار ئالدى بىلەن ئەرەب تىلىنى ئۆگىنىدىكەن. ئوقۇتۇش ئۇسۇلى ۋە ئەسلىھەلىرى ئىلغار بولغانلىقتىن قىسقىغىنە ۋاقىت ئىچىدىلا ساۋات چىقىرىش مۇمكىن ئىكەن. مەكتەپ مەسئۇلى ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدىن ئۆمىكىمىزدىكى ئەرەب تىلىنى بىلىدىغان يولداشلار بىلەن ئەرەب تىلىدا سۆزلىشىپ بېقىشقا بىر ئوقۇغۇچىنى چىقاردى. بۇ ئوقۇغۇچى رۇمىنىيىلىك بولۇپ، مەكتەپكە كەلگىلى بىر يىل بولاي دەپ قاپتۇ. بۇرۇن ئەرەبچىنى ئەسلا ئۇقمايدىكەن. بىراق ئۇ ئۆمىكىمىزدىكىلەر بىلەن سۆزلەشكەندە قىلچە دۇدۇقلىمىدى. بىز سىنىپقا كىردۇق. بىر سىنىپتا ھەر قايسى دۆلەتلەردىن، فىلىپپىندىن، سىنگاپۇردىن، تۈركىيىدىن، سىپرۇستىن كېلىپ ئوقۇۋاتقانلار باركەن. بىز كىرگەندە ئوقۇتقۇچى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ قوشلارنى، ئورمانلارنى ئاسراش توغرىسىدىكى بىر ھەدىسىنى ئوقۇغۇچىلارغا شەرھىلەپ بېرىۋاتقانىكەن. بىز كىرگەندىن كېيىن سىپرۇسلۇق بىر ئوقۇغۇچى ئۆلچەملىك ئاھاڭدا قۇرئان قىرائەت قىلىپ بەردى.

مەكتەپ مەسئۇلىنىڭ تونۇشتۇرۇشىچە بۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممىسى پۇلسىز ئوقۇتۇلىدىكەن، ھەر يىلى تەتىلدە مەملىكىتىگە قايتقاندىمۇ مەكتەپ ئۇلارغا بېرىش - كېلىش ئايروپىلان بېلىتىنى ئېلىپ بېرىدىكەن، ئوقۇش مەزگىلىدە ھەر ئېيىغا 70 دىنار (بىر دىنار 3.4 ئامېرىكا دوللىرىغا تەڭ) تۇرمۇش پۇلى بېرىدىكەن.

مۇشتەرىلەر ئېھتىمال گېزىت - ژۇرناللاردىن بۈگۈنكى كۈندە كۇۋەيتنىڭ سىمۋولىغا ئايلىنىپ قالغان مەشھۇر سۇ مۇنارىسىنى كۆرگەن بولۇشى مۇمكىن. 9 - دېكابىر كۈنى بىز سىرتقى كۆرۈنۈشى جەھەتتىن ئۆزگىچە خاس ئالاھىدىلىككە، ئىچكى قۇرۇلۇشى جەھەتتىن تەسەۋۋۇردىن تاشقىرى ئەۋزەللىككە ئىگە بولغان بۇ مۇناردا ئېكسكۇرسىيىدە بولدۇق. دېڭىز قولتۇقىدا قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان ئۈچ مۇنارنىڭ بىرىنىڭ ئېگىزلىكى 187 مېتىر بولۇپ يەر يۈزىدىن 120 مېتىر ئېگىزلىكتە بىر شارسىمان جايى بار ئىكەن. بۇ شارنىڭ ئاستى يېرىمى 100 نەچچە كىشى سىغىدىغان بىر ئالىي دەرىجىلىك رېستوران ئىكەن. ئۈستى يېرىمى بولسا ھەر 30 مىنۇتتا بىر ئېتىم چۆگىلەپ بولىدىغان يۇمىلاق زال ئىكەن. بۇ يەردە تۇرۇپ پايتەخت مەنزىرىسىنى تاماشا قىلىش مۇمكىن ئىكەن. بۇ مۇنارنىڭ يەنە يەر يۈزىدىن ھېسابلىغاندا 150 مېتىر ئېگىزلىكتە كېلىدىغان يېرىدە يەنە بىر شارسىمان جاي بولۇپ، بۇنىڭ ئىچى گۈل - گىيا

ۋە كىچىك دەرەخلەر بىلەن بېزەلگەن مۇزىكا زالى ئىكەن. بۇ يەردە ئەرەبلەرنىڭ ناخشا - ئۇسسۇللىرى ۋە غەربنىڭ دىسكوسىنى تاماشا قىلىش مۇمكىن ئىكەن. ئارىلىقى يېقىن جايلاشقان بۇ ئۈچ مۇنارنىڭ يەنە بىرى 2 مىليون گاللون سۇ سىغىدىغان سۇ مۇنارى ۋە يەنە بىرى ماياك مۇنارى ئىكەن. بىز بۇ مۇنارلارنى ئېكىسكۇرسىيە قىلغاندا چوڭ مۇنارنىڭ رېستورانىدا سوغۇق ئىچىملىكلەرنى ئىچىپ ئارام ئالدۇق ۋە مۇزىكا زالىدا بولدۇق.

شۇ كۈنى بىز يەنە كۇۋەيت شەھىرىنىڭ ئىستېمالچىلار كوپېراتىپىنى ئېكىسكۇرسىيە قىلدۇق. بۇ كوپېراتىپ ئاساسەن ھۆكۈمەتنىڭ مەبلەغ سېلىشى ۋە ئىستېمالچىلارنىڭ پاي قوشۇشى ئارقىلىق قۇرۇلغان كوپېراتىپ بولۇپ كوپېراتىپ تەركىبىدە ھەر خىل تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرى، مەسىلەن: يېمەك - ئىچمەك، كۆكتات، پىششىقلانغان يېمەكلىكلەر، ئائىلە توك سايمانلىرى، كىيىم - كېچەك ماگىزىنلىرى بولۇپ مال مەنبەئى تولۇق ئىكەن. پۇقرالاردىن كىم بولمىسۇن بۇ كوپېراتىپقا بىر قانچە دىناردىن بىر قانچە مىڭ دىنارغىچە، ئىشقىلىپ ئازدۇر - كۆپتۇر پاي قوشسىلا كوپېراتىپنىڭ تەمىنلىنىش كېنىشكىسىگە ئېرىشەلەيدىكەن. بۇ كېنىشكىنى ئېلىپ كېلىپ بۇ كوپېراتىپ تەركىبىدىكى ماگىزىنلاردىن خېلى ئەرزان ماللارنى سېتىۋالالايدىكەن. قوشقان پېيىنىڭ ئۆسۈمى بولسا بانكىنىڭكىدىن خېلى يۇقىرى ئىكەن.

بىز يەنە كۇۋەيتنىڭ شەھەر مەركىزىدە يېقىندىن قۇرۇلۇۋاتقان بۇ يىل يىل بېشىدا پۈتۈش مۆلچەرلەنگەن بىر چوڭ مەسچىتنى كۆردۇق. ھەشەمەتلىكى ۋە بېزىلىشى جەھەتتە ئىنتايىن يۇقىرى بولغان بۇ مەسچىتكە تامامەن زامانىۋى ئۈسكۈنىلەر ۋە قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى ئىشلىتىلىپتۇ. مەسچىت تەركىبىدە ماشىنا توختىتىش مەيدانلىرى، مۇنچا، فونتان، كۇتۇپخانا، تەتقىقات ئورنى قاتارلىق مۇئەسسەسەلەر بار ئىكەن. كۇتۇپخانىدىكى كىتابلارنىڭ كاتالوگى تامامەن ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسىدا ساقلىنىدىكەن.

كۇۋەيت شەھىرىنىڭ مەركىزىدىكى ئەرەب بازىرى ھەر خىل ئۇششاق تاۋارلار بىلەن تولغان بازار ئىكەن. بۇ بازاردا يۇقىرىسى قىممەت باھالىق ئائىلە ئېلېكتر سايمانلىرىدىن تارتىپ تۆۋىنى ھىندىستاننىڭ بومباي شەھىرىدىن چىقىدىغان بومباي سۈرمىسىگىچە سېتىلىدىكەن، بۇ زالدا نۇرغۇن كىچىك ماگىزىنلار بولۇپ، دۇكان ئىگىلىرى خېرىدارلارنى ئۈنلۈك ئاۋاز بىلەن جەلپ قىلىپ تۇرىدىكەن. دۇكانلارغا كىرگۈچى ھەرقانداق خېرىدار «ئەسسالامۇئەلەيكۇم» دەپ كىرىدىكەن، دۇكاندار جاۋابەن «ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام» دېگەندىن كېيىن خېرىدار ئۈچۈن جان دىلى بىلەن خىزمەت قىلىدىكەن

كۇۋەيت ھۆكۈمىتى چەتتىن كىرگۈزۈلگەن ماللارغا نىسبەتەن تۆۋەن مىقداردا تاموژنا بېجى سىياسىتىنى يۈرگۈزگەچكە ئىمپورت قىلىنغان ماللارنىڭ باھاسى ئەرزان ئىكەن. مەن ئەرەب بازىرىدىن ئىككى دىنارغا بەش ياشلىق قىزىم ئۈچۈن بىر كۆپتۈرە چاپان سېتىۋالدىم. بۇ چاپان تەيۋەندە ئىشلەنگەن بولۇپ ھەم كۆركەم، ھەم سۈپەتلىك، جۇڭگو پۇلىغا سۇندۇرغاندا 12 يۈەنگە توغرا كېلىدۇ.

بۇ يەردە مەيلى ھۆكۈمەت ماگىزىنلىرىدا بولمىسۇن ياكى شەخسلەرنىڭ ماگىزىنىدا بولمىسۇن، نەرسە - كېرەك سېتىۋالغاندا باھا تالىشىدىغان گەپ ئىكەن، تاۋارلارنىڭ مۇقىم باھاسى بولمايدىكەن.

بىز 12 - ئاينىڭ 9 - كۈنى يەنە كۇۋەيت شەھىرىدىكى بۇۋى خەلىچە نامىلىق مەسچىتتە پېشىن نامىزىنى ئوقۇدۇق. بۇ مەسچىت بېلىق سىرتىسىمان سېلىنغان بولۇپ، سىرتتىن قارىغاندا ئانچە چوڭ كۆرۈنمەيدىكەن، ئەمما ئىچىگە كىرگەندە چوڭ ۋە ھەشەمەتلىك تۇسى كۆزگە چېلىقىدىكەن. دىنىي قائىدىلەر بۇ يەردە سەئۇدى ئەرەبىستاندىكىدىنمۇ چىڭ ئىكەن، سەئۇدى ئەرەبىستاندا نامازنىڭ پەرزىنى ئوقۇپ بولۇپلا مەسچىتتىن چىقىپ كېتىشكە مۇمكىن بولاتتى. مەن بىر مەسچىتتە ناماز ئوقۇغان ۋاقتىمدا نامازنىڭ پەرزىنى ئوقۇپ بولۇپلا سەپتىن چىقىمەندىم. بىراق

كەينىمدىكى سەپتىكى ئەرەب جامائەتلىرى بىلىكىمدىن تۇتۇپ قويدى، مەن كەينىمدىكى سەپنىڭ ئالدىدىن ئۆتسە بولمايدىغان ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپ سەپنىڭ يەنە بىر تەرىپىدىن ئۆتۈپ كەتمەكچى بولدۇم. بىراق ئۇ تەرەپتە تۇرغانلارمۇ مېنى ئاستا تۇتۇپ قويدى. مەن دەرھال ئۆز سېپىمگە قايتىپ نامازنىڭ سۈننەت ۋە ۋاجىپلىرىنى ئوقۇدۇم. دېمەك، بۇ يەردە سەئۇدى ئەرەبىستاندىكىگە ئوخشاش پەرزنى ئوقۇپ بولۇپلا مەسچىتتىن چىقىپ كېتىشكە بولمايدىكەن دەپ چۈشەندىم.

بىز كۇۋەيتكە كەلگەن كۈنىنىڭ ئەتىسى كۇۋەيت دىنىي ئىشلار ۋازارىتى شىراتون (SHIRATON) رېستورانىدا كاتتا زىياپەت ئۆتكۈزۈپ بىزنى قارشى ئالدى. بۇ زىياپەتكە ئالىي مەكتەپلەرنىڭ مۇدىرلىرى، دىنىي زاتلار، ئىلىم ساھەسىدىكى مەشھۇر كىشىلەر قاتناشتى. زىياپەتتە ھېچقانداق ئىسپىرتلىق ئىچىملىكلەر ئىچىلمىدى. ئەمما ھەر خىل مېۋىلەرنىڭ سۈيى ئىنتايىن مول بولدى. سەئۇدى ئەرەبىستاندا ۋە كۇۋەيتتە زىياپەتنىڭ تەرتىپى ئاساسەن ئوخشاش ئىكەن. ئالدى بىلەن ئۆزىمىز خالىغان ئورۇنلاردا ئولتۇرىدىكەنمىز ۋە پىشۇرۇلۇپ، تەكشىلەرگە ئېلىپ ئاستىغا توك بىلەن ئىسسىقلىق ئۆتكۈزۈلۈپ ھور چىقىۋاتقان تاماقلارنى خالىغىنىمىز بويىچە تەخسىگە ئېلىپ ئورنىمىزغا ئەكىلىپ يەيدىكەنمىز. تاماقتىن كېيىن يەنە ئۆزىمىز بېرىپ قاتار تىزىپ قويۇلغان مېۋىلەر دۆۋىسىدىن ئۈزۈم، تاۋۇز، قوغۇن، بانان، جۈيزە، ئانار قاتارلىقلاردىن تاللاپ يەيدىكەنمىز. زىياپەتلەردە مەخسۇس توخۇ گۆشىدىن قىلىنغان كاۋاپ، قوي گۆشى كاۋىپىمۇ بولىدىكەن.

كۇۋەيت زور ھەجىمدىكى نېفىت كىرىمىگە ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن پۇقرالارنىڭ پاراۋانلىق ئىشلىرىمۇ كاپالەتكە ئېرىشتۈرۈلگەن. بۇ پاراۋانلىق پەن ـ مائارىپ، داۋالىنىش، ئولتۇراق ئۆي جەھەتلەردە ئىپادىلىنىدىكەن.

كۇۋەيتتە تولۇق ئوتتۇرا مائارىپى ئومۇملىشىپ بولۇپتۇ. تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپلەرنى پۈتتۈرگەنلەر ئاساسىي جەھەتتىن ئۇنىۋېرسىتېتلارغا كىرەلەيدىكەن، يەسلىدىن تارتىپ ئۇنىۋېرسىتېتقىچە تامامەن ھەقسىز ئوقۇشتىن بەھرىمەن بولالايدىكەن. ھۆكۈمەت ئوقۇغۇچىلاردىن ئوقۇش راسخودى ئالمايلا قالماستىن بەلكى ئوقۇغۇچىلارغا كىتاب ـ دەپتەر، مەكتەپ كىيىمى، چۈشلۈك تاماق، قاتناش ۋاسىتىسى قاتارلىقلارنى ئورۇنلاشتۇرىدىكەن. ھەتتا ھەر ئايدا پارچە ـ پۇرات خىراجەت ئۈچۈن پۇل تارقىتىپ بېرىدىكەن. باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا ھەر ئايدا 10 دىنار، (بىر دىنار 3 ـ 4 ئامېرىكا دوللىرىغا، ھەر بىر دوللار تەخمىنەن ئۈچ يۈەن خەلق پۇلىغا تەڭ)، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا 15 دىنار، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا 20 دىنار، ئۇنىۋېرسىتېت ئوقۇغۇچىلىرىغا 25 دىنار بېرىدىكەن.

كۇۋەيتتە ساقلىقنى ساقلاش، داۋالاش ئىشلىرىمۇ تەرەققىي قىلغانىكەن. مەملىكەت بويىچە 15 چوڭ دوختۇرخانا ۋە 54 داۋالاش مەركىزى بار ئىكەن. كۇۋەيت پۇقراسىنىڭ ھەممىسى ھەقسىز داۋالىنىشتىن بەھرىمەن بولىدىكەن. كۇۋەيتتە ساقىيالمىغان ھەر قانداق كۇۋەيت پۇقراسى ساقلىقنى ساقلاش مىنىستىرلىقىنىڭ تەستىقى ئارقىلىق چەت ئەلگە چىقىپ داۋالىنىش ھوقۇقىغا ئىگە ئىكەن. چەت ئەلگە چىقىپ داۋالانغۇچىنىڭ يول راسخودى، داۋالىنىش، ياتاقتا يېتىش، يېمەك ـ ئىچمەك راسخودى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىنى ھۆكۈمەت ئۆز ئۈستىگە ئالىدىكەن، ھەتتا ھەمراھ بولۇپ بارغان بىر نەپەر ئائىلە تەۋەسىنىڭ بېرىپ ـ كېلىش يول راسخودىنىمۇ ھۆكۈمەت كۆتۈرىدىكەن.

كۇۋەيت ھۆكۈمىتى كۇۋەيت پۇقرالىرىنىڭ تۇرالغۇ جاي مەسىلىسىگىمۇ ئىنتايىن كۆڭۈل

بولىدىكەن. ئادەتتە ئائىلىق كىرىمى 600 ئامېرىكا دوللىرىغا يەتمەيدىغانلارنى چەكلىك كىرىمگە ئىگە كىشىلەر دەپ ھېسابلاپ، ئادەتتە تۇرالغۇ جايلارنى ئورۇپ بېرىدىكەن. بۇنداق ئاددىي تۇرالغۇ ئۆيلەرنىڭ ھەر بىرى ئىككى تەۋەتلىك كىچىك بىنا بولۇپ كۆلىمى 200 كۋادرات مېتىر بولىدىكەن. ئاستى - ئۈستى تەۋەتلەردە ئالتە ئېغىز ياتاق ئۆي، يەنە مېھمانخانا، ئاشخانا، يۇيۇنۇش ئۆيى قاتارلىقلار بار ئىكەن. بۇنداق ئۆيلەردىن ھۆكۈمەت ھەر ئايدا 30 ئامېرىكا دوللىرى ھېسابىدا سىمۋول خاراكتېرلىك ئۆي ئىجارىسى يىغىۋالىدىكەن. 10 يىل ئۆتكەندىن كېيىن بۇ ئۆيلەر شەخسلەرنىڭ ئىگىدارچىلىقىغا ئۆتۈپ كېتىدىكەن.

ئۇنىڭدىن باشقا 20 يىل خىزمەت قىلغان ئىشچى - خىزمەتچىلەر پېنسىيىگە چىقالايدىكەن. پېنسىيىگە چىققاندىن كېيىن خىزمەتتىكى مۇئاشىنىڭ 75 پىرسەنتىدىن بەھرىمەن بولالايدىكەن.

كۇۋەيتلىكلەر توي قىلسا ھۆكۈمەت 2000 دىنار ياردەم بېرىدىكەن. يەنە 2000 دىنار قەرز بېرىدىكەن. دۇنياغا يېڭىدىن كۆز ئاچقان باللار ئۈچۈن 30 دىنار ياردەم قىلىدىكەن. ئىمپورت قىلىنغان ماددىي بۇيۇملار ئۈچۈن پەقەت تۆت پىرسەنتلا تاموژنا بېجى ئالىدىكەن. تا-پاۋەت بېجىمۇ كېچىرىم قىلىنغانىكەن.

كۇۋەيتتە يۇقىرى مۇئاشلىق تۈزۈم يولغا قويۇلغانىكەن، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئەڭ تۆۋەن مۇئاشى 250 دىناردىن (خەلق پۇلىغا تەخمىنەن 2550 يۈەنگە تەڭ) كەم بولمايدىكەن، يۇقىرى مۇئاشلىقلارنىڭ ئائىلىق مۇئاشى بولسا 3000 دىنار (خەلق پۇلىغا چېقىشتۇرغاندا تەخمىنەن 30 مىڭ 600 يۈەن) دىن ئاشىدىكەن.

كۇۋەيتتە دەريا ۋە كۆل يوقلۇقىنى باشتىلا ھېيت قىلىپ ئۆتكەنىدۇق. شۇ سەۋەپتىن بۇ يەردە سۇ نېفىتتىن قىممەت بولغان ھالەت شەكىللەنگەن. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا يەرلىك كىشىلەر ئۇزاق ئۆتمۈشتە ئۆز ھويلىلىرىغا ئورەك كولاپ يامغۇر سۈيىنى ساقلاپ ئىچەتتىكەن، كېيىنچە ياغاچ كېمىلەر بىلەن ئىراقنىڭ جەنۇبىغا بېرىپ تۇلۇم ئارقىلىق سۇ توشۇپ كېلىدىغان بولغانىكەن.

كۇۋەيتتە نېفىت سانائىتى ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلغان 30 يىلدىن بۇيان دېڭىز سۈيىنى تۇزسىزلاندۇرۇش ئارقىلىق ئاھالىلەر ۋە مۇئەسسەسەلەرنىڭ سۇغا بولغان ئېھتىياجى قاندۇرۇلۇپتۇ. ھازىر كۇۋەيتتە دېڭىزمۇ ئىشلەۋېتىپتۇ.

بىز مەيلى سەئۇدى ئەرەبىستاندا بولسۇن، مەيلى كۇۋەيتتە بولسۇن شەخسلەرنىڭ ئولتۇراق بىناسىنىڭ ئۈگىزىسىدە بىر يۇمىلاق باكنىڭ بارلىقىنى كۆردۇق. بۇنداق باكلارنىڭ بەزىسى سۇمۇنارنىڭ تۈرۈبىلىرى بىلەن تۇتىشىدىكەن. بەزىلىرىگە بولسا سۇ پونكىتلىرى چوڭ باكلار ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئاپتوموبىل ئارقىلىق ئېلىپ كەلگەن سۇ، يۇقىرى بېسىملىق ناسوس ئارقىلىق توشتۇرۇلىدىكەن. ئادەتتە ئاھالىلەر ھويلا ئارامىلىرىنى كۆكەرتىش، يۇيۇنۇش، تاماق ئېتىش قاتارلىق ئىشلىرىدا ئەنە شۇ سۇدىن پايدىلىنىدىكەن. بىراق ھازىر نۇرغۇن كۇۋەيتلىكلار دەمەشىق ۋە بۇلغارىيىلەردىن كەلتۈرۈلىدىغان مىنېرال سۇ ئارقىلىق تاماق ئېتىپ يەيدىغان بوپتۇ.

سۇنىڭ شۇ دەرىجىدە قىسلىقىغا قارىماي كۇۋەيتتە كۆكەرتىش ئىشلىرىمۇ چىڭ تۇتۇلۇۋېتىپتۇ. بىز زىيارەت داۋامىدا قوم توپىلىق دۆڭلۈكلەرگە ئالىيۇمىن كاتەكچىلەر يېپىلىپ، تۇپراقنى مۇقىملاشتۇرۇپ ئوت-چۆپ تېرىغانلىقىنى كۆردۇق. شەھەر كوچىلىرىغىمۇ بىزدىكى توخۇمەككە ئوخشايدىغان دەرەخلەر تىكىلىپتۇ.

بىز پاكىستان، سەئۇدى ئەرەبىستان ۋە كۇۋەيتتىكى زىيارىتىمىزنى تاماملاپ ئەرەب خەلقىنىڭ دوستلۇقىنى ئېلىپ 12 - ئاينىڭ 11 - كۈنى كەچتە كۇۋەيتتىن ئايرىلىپ مەملىكىتىمىزگە قايتتۇق. ئايرىلىش ۋاقتىدا ئۇزىتىش ئۈچۈن ئايرودرومغا چىققان كۇۋەيتلىق دوستلار بىلەن قۇچاقلىشىپ خوشلاشتۇق.

ناخشا تېكىستلىرى

ھەبىبۇللا روزى

جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ ئەزاسى، ئاقسۇ ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۆمىكىنىڭ كەسپىي ئىجادىيەتچىسى، شائىر ھەبىبۇللا روزى 1986 - يىل 4 - ئاينىڭ 26 - كۈنى يۈرەك سانجىقى كېسەللىكى بىلەن بەختكە قارشى 43 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتتى. شائىر ھەبىبۇللا روزى ژۇرنىلىمىزنىڭ قىزغىن ئاپتورلىرىدىن بىرى ئىدى. ژۇرنىلىمىز تەھرىراتى مەرھۇمنىڭ ۋاپاتىغا چوڭقۇر تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

شادلىقىم

گۈل بولۇپ چېچەك ئاچتىم،
قۇياشلىق گۈزەل تاڭدا.
شاد ناخشام جاراڭلايدۇ
يايلاقتا، ئېتىز، كاندا.

قەلبىمدە ۋەتەن مېھرى،
ئاقماقتا ياساپ ئۆركەش.
ياڭرايدۇ خۇشال سازىم،
ناخشامغا بولۇپ تەڭكەش.

ئۆستۈم يېڭى دەۋراندا،
شادلىقتىن كۈلۈپ - يايراپ.
كۈيلەيمەن ۋەتەن - ئەلنى،
شوخ بۇلبۇل بولۇپ سايراپ.

بىلىم ئەھلىگە

قەدەم تاشلاپ يېڭى جەڭگە،
يۈرۈش قىلدىڭ ئىلىم - پەنگە.
تۆكۈلدى بىھېساپ ئەجرىڭ،
مەرىپەت باغى - گۈلشەنگە.

بوسۇپ ئۆتمەككە ئۆتكەلنى،
راسا چىڭ باغلىدىڭ بەلنى.
يېڭى تۆھپەڭ بىلەن ھەر دەم،
خۇشال قىلدىڭ ۋەتەن - ئەلنى.

كامال تاپ ئەي بىلىم ئەھلى،
يولۇڭ داغدام، يورۇق ئەمدى.
ياراتساڭ كەشپىيات قانچە،
ساڭا ئىمكان تولۇق ئەمدى.

سەھنە ماتېرىياللىرى

مۇقام ئىشقى

مۇقام ياڭرار تىيانشاندا،
يۈرەك ئويىنار ھاياجاندا.
ئاقار ئۆركەش ياساپ شادلىق،
ئىلى، تارىم، زەرەپشاندا.

مۇقام يۇرتى گۈزەل ئۆلكەم،
قۇچاقىمدا ھايات كۆركەم.
مۇقاملار ئەۋجىگە تەگكەش
جاراڭلايدۇ خۇشال كۈلكەم.

قۇياشلىق ھۆر دىيارىم بار،
گۈزەل پەسلى باھارىم بار.
ۋۇجۇدۇمدا مۇقام ئىشقى،
دىلىمىدا ئىپتىخارىم بار.

★※⊗※★

ئېزىز نىيازى

ئىنتىزارمەن

(قىز قوشىقى)

قارلىق تاغدا كۆزەتتە سەن جەڭچى ئامرىقىم،
يالقۇنلىغان يۈرەكتە سەن جەڭچى ئامرىقىم.
يادىمدا سەن باغلار ئارا چىقسام سەيلىگە،
يادىمدا سەن ئىش-ئەمگەكتە چۈشسەم بەيگىگە.

سەن بولغاچقا يۇرتۇم گۈزەل، باغلار چىرايلىق،
مېھنەت بىلەن خۇشال ئۆتكەن چاغلار چىرايلىق.
دىلدارىم سەن، ئىنتىزارمەن ۋەسلىڭگە دائىم،
ئەلنى قوغداپ مىلتىق ئاسقان بەستىڭگە دائىم.

قىزىلگۈل

كېزىمەن سۇبھىدەم گۈزەل باغ ئارا،
كۆڭۈلگە زوق بېرەر خۇش پەسلى باھار.
بۇلبۇللار بەس - بەستە قىلىدۇ ناۋا،
يەلپۈنۈپ گۈل - چېچەك چاچىدۇ ئىپار.

رەڭمۇ رەڭ ئېچىلغان گۈللەر بەرگىدە،
جۇلالىق يالتىرار شەبنەم ئۈنچىسى.
بىر دانە گۈل ئۈزدۈم تاللاپ ھەۋەستە،
ئۈزگىنىم قىزىلگۈل — باھار غۇنچىسى.

بار مېنىڭ قەلبىمدە بىر گۈزەل جانان،
مۇھەببەت تەپتىدە كۆيدۈرگەن مېنى.
قىزىلگۈل، قىزىلگۈل، سۆيگۈ ئەلچىسى.
جانانغا سۇنىمەن ھۆرمەتتە سېنى.

قىزىلگۈل قەلبىمنىڭ نازۇك تىلى سەن،
ساڭا جەم ھۆرمىتىم، ۋاپا، ئەقىدەم.
سەن بىلەن ئېچىلغاي كۆڭلۈمنىڭ سىرى،
سەن بىلەن ياڭرىغاي يارغا قەسىدەم.

سۆيىمەن سىنى جانىدىن

(قىز قوشىقى)

قەلبىمدىن ئورۇن ئالدىڭ،
تۆھپەڭنى قېتىپ ئەلگە.
ئەۋلادقا ئىلىم بەردىڭ،
ئۆمرۈڭنى ئاتاپ پەنگە.

ئەجرلك – خىزمەتلك ياخشى،
ھۆرمەت – ئىززەتلك ياخشى.
باغۋەنسەن، گۈدەكلەرگە
مېۋىلك – شەرۋەتلك ياخشى.

كۆڭلۈمنى ساڭا بەردىم،
ئىشقىڭدا ناۋا ئەيلەپ.
سۈيىمەن سېنى جاندىن،
ۋەدەڭگە ۋاپا ئەيلەپ.

ئالتۇن چاغلار

(ئېيتىشىش)

يىگىت – قىز:
كۆڭۈلگە ھۇزۇر – ئىلھام،
ئالتۇندەك ئېسىل چاغلار.
زەپ شېرىن پۇراقلارغا
تولدى كەڭ ئىتىز – باغلار.

ئەل – يۇرتنى ئوراپ گۈلگە،
ھېچ ھارمايدىغان چاغ بۇ.
ئىشلىگەن راسا يايراپ،
ياغ چايىنايدىغان چاغ بۇ.

يىگىت:
شەرۋەتكە تولۇپ پىشتى،
قوغۇن تېرىسام تۈزدە.
ئېغىز تەگسىڭىز قەندەك
ھوزۇر بېرىدۇ سىزگە.
مېھمان بولسىڭىز قانداق،
باغۋەن قىز شۇڭا بىزگە.

قىز:
بىزنىڭ باغ ئېسىل ئاندىن،
مەپتۇن قىلىدۇ دىلنى.
مەي بولدى ئۈزۈم، شاپتۇل،
تەمى يارىدۇ تىلنى.

يىگىت – قىز:
سۆھبەتتە بولۇپ ھەمدەم،
باغنى قىلىلى سەيلى.
ئوخشىغان قوغۇنلۇققا،
ئاندىن بارىلى مەيلى.

يىگىت:
كۆڭلىڭىزنى باغۋەن قىز،
مېھنەتتە ئۇتاي دەيمەن.

قىز:
باغىمدىن شۇ چاغ سىزگە،
مەنمۇ گۈل تۇتاي دەيمەن.

═☆★☆═

تۇرغان شاۋۇدۇن

ھېيت تەنتەنىسى

I

ھېيت بۈگۈن، بايرام بۈگۈن،
ئەل شاتلىقى قاينام بۈگۈن.
ياڭرايدۇ ناغرا كۈيلىرى،
كۆكنى يېرىپ ھەر يان بۈگۈن.

ساپ ھاۋا، سالقىن سابا،
قاينايدۇ ھەر ياندا ساما.

ھەممە خۇشاللىق ئىلكىدە،
لەۋلەر تەبەسسۇم – كۈلكىدە.
ھېيت ئەھلى ھېيتلاپ ئۆزئارا،
چۈمدى ئىناقلىق مېھرىگە.

ساپ ھاۋا، سالقىن سابا،
ياڭرايدۇ شاد نەغمە – ناۋا،

II

مېھمانلارغا يېيىلغان،
ھەر ئۆيدە مول داستىخان.
زوق قوزغايدۇ مەزىلەر،
لەززىتىدىن يايرار جان.

مېھمان دوستلۇق بىز ئۈچۈن،
مەڭگۈ ئۆچمەس ئەنئەنە.
ئۈندەيدۇ باي تۇرمۇشقا،
ھەر ھېيتتىكى تەنتەنە.

بوغدا كۆلى

جەم بولغانمۇ گۈزەللىك،
بوغدا كۆلى ھۆسنىدە؟
قەدەھتىكى مەي كەبى،
تۇرسەن تاغ ئۈستىدە.

چىقسا قۇياش نۇر چېچىپ،
باقار ساڭا ئەڭ بۇرۇن.
ئەينىكىمۇ سەن ئۇنىڭ،
زېمىندىن ئالغان ئورۇن؟

سەن ئاسمانغا سىزىلغان،
يەرنىڭ كۈمۈچ جامىمۇ؟
يە، يۈكسەكتىن جاي ئالغان،
گۈزەللىكنىڭ تاجىمۇ؟

پەخىرسەن ھۆر ئۆلكەمنىڭ،
ئەي شۆھرەتلىك سەيلىگاھ.
قەلبىم مېنىڭ تا ئەبەد
گۈل ھۆسنىڭگە مەھلىيا.

يايلاق

يېشىل يايلاق گۈزەللىكنىڭ كۆركەم سىماسى،
جانغا راھەت ئىپار بۇيلۇق سالقىن ھاۋاسى.
رەڭمۇرەڭ گۈل- چېچەكلەرگە تولغان ھەرتەرەپ،
قاماشتۇرار جۈپ كۆزلەرنى ئويناق جۇلاسى.
مۆلدۈر بۇلاق ئاقار ئويناپ جىلغىلار ئارا،
زوق بېغىشلار شاد ناخشىدەك لەرزان ساداسى.
تارقىتىدۇ قارىغايلار يېقىملىق پۇراق،
كېلىپ تۇرار ھەر تەرەپتىن قۇشلار ناۋاسى.
كۆڭۈل ياشناپ سۆيۈنەر جان ئۇنىڭ قوينىدا،
يايرار قەلبىم بولۇپ ھەردەم ناخشا دەرياسى.

قوغۇن پىشتى

قوغۇن تېرىسام تۈزگە،
بەس - بەستە پىلەك تاتتى.
زۇمرەتتەك پىلەكلەردە،
ئالتۇن رەڭ چېچەك ئاتتى.

ئۇسسىسا سۇغاردىم مەن،
سۇ ئەمەس كۈمۈچ تەردە.
پىشتى قوغۇنۇم قەندەك،
زوق قوزغاپ يۈرەكلەردە.

سىڭگەن قان بولۇپ ئەجرىم،
بۇ ئالتۇن چېچەكلەرگە.
چىرماشقان يۈرەك رىشتىم،
ھەر بىر شۇك، پىلەكلەرگە

قوغۇنچى مېنىڭ نامىم،
ئەل - يۇرت مېنىڭ مېھمانىم.
كەل، لەززەتنى تېتىپ كەت،
بايرىسۇن يۈرەك - جانىڭ.

ئارخېئولوگ ناخشىسى

نىگارىمدىن يىراقتا مەن،
دىلىم سۆيگەن يىراقتا مەن.
ئىز ئىزلەيمەن، ئەجدادلىرىم
ياشاپ ئۆتكەن تۇپراقتا مەن.

ئۇرسا بوران، كۆچسە قۇملار،
دېمە كۆپكەن مۇشەققىتى.
بېغىشلار كۈچ ئۈجۈدۈمغا،
ئەجدادلارنىڭ مۇھەببىتى.

مېنى سەندىن سورىسا كىم،
چۆلدە ئەمەس يولدا دېگىن.
ئۇتاشتۇرار ئەسىرلەرنى،
مېنىڭ يارىم ئۇندا دېگىن.

گۈلچى قىزغا

ئۆستۈرۈپسەن باغدا گۈل،
تۈرلۈك - تۈمەن خىل.
سەيلى قىلدىم بېغىڭنى،
مەپتۇن بولدى دىل.

ئەكس ئەتتى رۇخسارىڭ،
ھەر گۈل بەرگىدىن.
كۆردۈم زىلۋا بويۇڭنى،
ھەر گۈل قەددىدىن.

گۈل غۇنچىسى قامىتىڭ،
كۈلكەڭ چېچىكى.
بولدى بولماق بۇلبۇلۇڭ،
قەلبىم ئىستىكى.

※◎※◎※

ساتتار توختى

قىزىلگۈل

چاچتى قىزىل گۈل خۇشپۇراق،
تارقاتتى باغلاردىن سابا.
گۈل ئىشقىدا خەندان ئۇرۇپ،
بۇلبۇل خۇشال قىلدى ناۋا.

بارمۇ گۈزەللىك بابىدا،
گۈللەر ئارا تەڭداش ساڭا.
چوغدەك پورەكلەيسەن سەھەر،
تاڭ شەپىقى رەڭداش ساڭا.

گۈللەر قىزىل گۈل بەرق ئۇرۇپ،
خۇش ھىد بىلەن تولسۇن ھايات.
سۇلماس بەخت بوستانىدا،
سەندەك گۈزەل بولسۇن ھايات.

كۇچا مۇھەببىتى

كۇچا سەندە ئەزىز خەلقىم،
ئەجەبمۇ ئۆم - ئىجىل دەيمەن.
جاھان ھەيران جامالىڭغا،
ھامان جەننەت خىجىل دەيمەن.

قېدىم سەنئەت بۇلاقىسەن،
ئاڭا «مىڭ ئۆي»لىرىڭ شاھىد.
ساڭا شۆھرەت ئاتا قىلغان
ئۇسسۇل ھەم كۈيلىرىڭ شاھىد.

تېگى پۈتمەس گۆھەرگە كان،
يېشىل مەخمەل تېشىك يۇرتۇم.
ئەجەب شېرىن شېكەرىستان،
ئۇرۇكزارلىق بېشىك يۇرتۇم.

گۈزەل ئىقبالىغا ئات سالدىڭ،
يېڭى، داغدام سەپەر بويلاپ.
كامال تاپ، ئۆرلىگەن يۇرتۇم،
ئۇلۇغ غەلىبە، زەپەر بويلاپ.

شوپۇر يىگىت

سەن كېلىسەن شوپۇر يىگىت،
جۈپ قوللۇرۇڭ رولدا ھامان.
ئۆمرۈڭ ئۆتەر زەپ مەنىلىك،
كۈندۈز - كېچە يولدا ھامان.

ئاسمانپەلەك تاغ ئىچىدىن
سەن ئۆتۈسەن بۈركۈت بولۇپ،
چوغدەك يۈرەك - قەلبىڭ يانار،
قار - مۇز ئىچىدە ئوت بولۇپ،

ماڭغانچە ئارقاڭدا سېنىڭ،
چەكسىز باياۋان تاشلىنار.
ئالدىڭدا رەڭدار لىنتىدەك
راھەت بەخش يول باشلىنار.

يايرار ۋۇجۇدۇڭ ئەي يىگىت.
مەنزىلىرى شاد تەلپۈنۈپ،
پۈركەيدۇ خۇش ھىدقا سېنى،
گۈللەر - چېچەكلەر يەلپۈنۈپ.

دەۋرىم چەۋەندازى ئۆزەڭ،
ئۇچقۇر قانات ماشىنا ساڭا.
شانلىق سەپەرنىڭ كارۋىنى،
تۆھپەڭ ئۈچۈن ئاشىنا ساڭا.

دوكتور قىز

نەخىسلەت بار يالقۇنلۇق
سۆزلىرىڭدە دوكتور قىز؟
چاقنار نېچۈن جاسارەت،
كۆزلىرىڭدە دوكتور قىز؟

ئويغىتىسەن يۈرەكتە،
ئەجەب نازۇك سەزگۈنى.
ياۋغا غەزەب ھەم نەپرەت،
ئەلگە شەپقەت - ئىز گۈنى.

جۇشقۇنلىغان ئاۋازىڭ،
تاغ - دېڭىزدىن ھالقىيدۇ.
خىتابىڭدىن دىلىمدا
ئۆچمەس چولپان يالقىيدۇ.

ئەي دوكتور قىز، ئۇلۇغۋار
ئىلھامچىسەن قېشىمدا.
سۆزلىرىڭنى مەن چېچەك
ئاچقۇزاي ھەر ئىشىمدا.

سالام يۇرتۇم

سالام بەردىم گۈزەل يۇرتۇم،
قولۇم كۆكسۈمدە - ھۆرمەتتە.
مېنى ئالدىڭ قۇچاقىڭغا،
ئانامدەك چىن مۇھەببەتتە.

يېتىپ ئارزۇ - ۋىسالىڭغا،
تولۇپتۇ نۇر جامالىڭغا
ياشاركەن قەھرىمان خەلقىم،
قىلىپ مېھنەت سائادەتتە.

كۆرۈپ سەندە باياشادلىق،
دىلىمدىن ئۇرغىدى شادلىق.
قىلىپ سەيلى سۆيۈندى جان،
كۈلۈپ - يايراپ پاراغەتتە.

سېنىڭدە چىن بەخت كۆردۈم،
زامانىڭنىڭ پەيزىنى سۈردۈم.
كامال تاپ، ئۆرلىگەن يۇرتۇم،
قىلىپ پەرۋاز جاسارەتتە.

ئىبرەت ۋە ھېكمەتتىن تامچىلار

ئەخمەد ئەمىن

ئىچ ئات ۋە قامچا

ئىچ ئات: يۈكنىڭ سالمىقى مېنىڭ زىممەمدە، ھارۋىنى تارتىشمۇ مېنىڭدىن، شۇنداق تۇرۇقلۇق، يەنە نېمە ئۈچۈن يانداقا تەگمەي، مېنىڭ بېشىمدا ئوينايسەن؟
قامچا: چۈنكى كۈچ بېرىدىغىنى سەن تۇرساڭ.

مايمۇن ئويناتقۇچىنىڭ جاۋابى

مەن مايمۇن ئويناتقۇچىدىن:

— مايمۇننى ئۇسسۇلغا سالالايدىغانلىقىڭنىڭ كارامىتى نەدە؟ — دەپ سورىدىم.

— كارامىتىم سول قولۇمدىكى كەمپۈت بىلەن ئوڭ قولۇمدىكى قامچامدا، — دەپ جاۋاب بەردى مايمۇن ئويناتقۇچى.

تۇرمۇش لەززىتى

مەن باغۋەندىن سورىدىم:

— بېغىڭدىكى قايسى مېۋىنىڭ لەززىتى تۇرمۇش لەززىتىگە ئوخشايدۇ؟

قارا ئۆرۈكنىڭ لەززىتى، — دەپ جاۋاب بەردى باغۋەن.

شەبنەمنىڭ قىسمىتى

بىر تامچە شەبنەم غۇنچىنىڭ يۈزىدە كېلىشىملىك خالدەك تۇراتتى. شامال، غۇنچىنىڭ لەۋلىرىدىن سۆيۈشكە مەنلا ھەقلىق ئەمەسمىدىم دەپ ئويلاپ قاتتىق غەزەپلەندى - دە، ئۇنى غۇنچىنىڭ يۈزىدىن پۈۋلەپ ئۇچۇرۇۋەتتى، كەينىدىن كۆرەلمەي قاقاقلاپ كۈلدى. لېكىن ئۇ، شەبنەمنى شۇ گۈلنى ئۆستۈرگەن تۇپراق ئۆز قوينىغا ئالغانلىقىنى ئويلىمىغانىدى.

ئەجەبا....

ئەجەبا، ۋىسالنىڭ ئالتۇن ئوردىسىغا كىرمەك ئۈچۈن، ھىجران بالاسى تېشىپ تۇرغان ئايپالتىلار بىلەن ھەسرەت يالىسى يالتىراپ تۇرغان نەيزىلەر چاپىرىسىدىن ئۆتمەكلىك شەرتمۇ؟!

ساۋاقداشلىرىمغا

بىرىمىز تېخنىك، بىرىمىز ئىشچى، بىرىمىز دوختۇر، بىرىمىز سودىچى... لېكىن ساۋاقداش، بىز ساۋاقداشمىز، بىر باغدا ئۆسكەن دەرەخ بارچىمىز.

ياكى شوپۇرمىز ياكى ئىنژېنېر، ياكى شائىرمىز ياكى مۇھەررىر، مەيلى پىرىكازچىك مەيلى ۋە باشقا، ھەممىمىزنىڭ مەنبەئىمىز بىر.

بىرىمىز ئۆرىدە، بىرىمىز پەستە، بىرىمىز ئوگايدا، بىرىمىز تەستە، لېكىن ساۋاقداش، بىلگىن ساۋاقداش، ھەممىمىزنىڭ ئۇستازىمىز بىر.

بۇرنىمىزنىڭ ئۇچىنىلا كۆرەلەيتتۇق بىز، ئەمدى يىراققا يېتىپ نەزىرىمىز، بىزنى بۇنىڭغا كىم قىلدى نائىل، كىملەرگە باردۇر بىزنىڭ قەرزىمىز؟ ئويلا ساۋاقداش، ئويلان ساۋاقداش، نېمىدۇر زادى بىزنىڭ بۇرچىمىز؟

بىر بۇلاقتىن ئاققان سۇ ئىدۇق، كۆل يادىگىمىزغا بېرىپ تۇيۇلدۇق، ياكى پارغا ئايلىنىپ قۇياش تەپتىدە، ھاۋانى ساپ قىلىپ سامانى قۇچتۇق، ئەشۇ بۇلاقنى كىم قازدى ئەسلى، كىم كىم بىلەن كامال تاپتى ئەقلىمىز؟

ئەسلى يىلتىزسىز قەلەمچە ئىدۇق، تىكىلىپ يەرگە، مېۋىگە كىردۇق، كىملەر بىزگە سىڭدۈردى ئەجىر، كىملەر بىزگە بەردى روھ - ئوزۇق؟ باغۋىنىمىز كىم، پەرۋىشچىمىز كىم، كىم بىلەن تاتلىق بولدى مېۋىمىز؟

قەرزدارىمىز بار، پەرزەندىمىز بار، بىزنى ئىلىمگە نېسىپ قىلغانغا، مەيلى بېشىمىز تاقاشسۇن كۆككە، ھۆرمەت تەختى يار بولسۇن ئۇستازغا!

بىرىمىز ئۇ، بىرلىرىمىز بۇ، ساۋاقداش ھەممىمىزلا شۇ. ئاتىسى ھامان ئاتا بولغاندەك، چاچلىرى ئاپئاق بوۋاي ئۈچۈنمۇ؛ ئۇستىسى ھامان ئۇستا بولغاندەك، قابىل ھۈنەرۋەن كاسىپ ئۈچۈنمۇ؛ ئۇستازدۇر ئۇستاز، بىز ھامان شاگىرت، چۈنكى دىللارغا ئىلىم سالغان شۇ!

(پوۋېست)

توختى ئايۇپ

قېرى ئۈچكىنىڭ جارقىرىشى، كۈرۈك مىكىياننىڭ كوتۇلدىشى — قويۇق ئۈزۈم بارىڭى بىلەن خۇددى باغدەك قاراڭغۇلىشىپ تۇرىدىغان بۇ خىلۋەت ھويلىدىن پات-پات ئاڭلىنىپ قالىدۇ. ماھىر قۇرۇلۇش ئۇستىسى قولىدىكى جىمى ھۈنىرىنى كۆرسىتىپ ياسىغان بۇ ھەشەمەتلىك ئۆينىڭ ئارامبەخش ھويلىسىدىن شۇ قەدەر يېقىمسىز ئاۋازنىڭ ئاڭلىنىپ تۇرۇشى ئەقىلغا سىغمايدىغان بەك سەت ئىش. ئەمما «تۆگىنىڭ مازار بىلەن نېمە ئىشى؟» قېرى ئۈچكە ھېچنېمىگە پەرۋاسىز گېلىغا گال پىچاق سۈرگەندەك جارقىرايدۇ. كۈرۈك مىكىيان چۈجىسىنى سا ئېلىپ قاچقاندەك كوتۇلدايدۇ. بۇ گالۋاڭ، بىچارە مەخلۇقلار بۇ يۇرتتا يۇقىرى بولمىسىمۇ ئوتتۇرا دەرىجىلىك مەرتىۋىسى ھەم نام-شۆھرىتى بار خوجايىنىڭ ئازراقمۇ يۈزىنى قىلاي دېمەيدۇ.

ئەتراپتىكى قولۇم-قوشنىلار بۇ ئاۋازنىڭ سىر-سەۋەبىنى ئاللىقاچان بىلىۋېلىشقان؛ ئۈچكىنىڭ جارقىرىغىنى، مىكىياننىڭ كوتۇلدىغىنى — ئۇلارنىڭ ئاچ قالغىنى. ئەمما كېرىم بۇجاڭ بىلەن ئەختەر زەنجاك تاشنى سىقىپ سۈيىنى يالايدىغان ئۇنچىۋالا بېخىللاردىنمۇ ئەمەس. پەقەت ئىككىسى پات-پات قىلىپ تۇرىدىغان مۇھىم كېڭەش-مەسلىھەت بىلەن بولۇپ كېتىپ، ھەتتا ئۈچكىسىگە يەم، توخۇسىغا دان بېرىشنىمۇ ئۇنتۇپ قېلىشقان.

بۈگۈن كېرىم بۇجاڭنىڭ ئۆيىدە قوشنىلار تەسەۋۋۇر قىلغاندەك كېڭەش-مەسلىھەتمۇ بولمىغان، ئەمما ھويلىسىدا تال بارىڭىنىڭ ئاستىدىكى تۆۋرۈككە باغلاپ قويۇلغان سۇتاۋۇك ئاق ئۈچكە ساڭپاڭ قۇلاقلىرىنى سىلكىپ، ساغۇچ كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ، تۆۋرۈك ئەتراپىدا ئويۇنغا چۈشكەن باخشىدەك تىنىمسىز پىرقىرايتتى. پېرىنىڭ داپچىسىدەك نەپسى-نەپسىگە ئۇلاشماي بار ئاۋازى بىلەن جارقىرايتتى. ئىككى بېقىنى ئاچلىقتىن ئۈچەيلىرىگە چاپلىشىپ كەتكەن، بويىنىدىكى چۇپۇر ئاغامچا تۆۋرۈككە يۆگىشىپ تۈگمىگەنىدى.

پەيلىرى ھۆرپەيگەن، تۆشىدىكى يۇمشاق تۈكى يۇلۇنۇپ، قىپقىزىل تېرىسى ئېچىلىپ قالغان قىڭراق تاجلىق مەللە مىكىيان يەتتە-سەككىز ئۇششاق چۈجىلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ دان ئىزلەپ، ھويلىنىڭ سول بۇرجىكىدىكى يازلىق ئاشخانىنىڭ قازان باشلىرىدا چۆگىلەپ-تەمتىرەپ يۈرىشەتتى.

ھويلىنىڭ قوش قاناتلىق ئىشىكى تاراقشىپ ئېچىلدى. ئەختەرخان تالادىن تەرلەپ-تەپچىرىگەن، ھېرىپ-ھاسىرىغان ھالدا كىرىپ

كەلدى - دە، ئاشخانىدىكى ھالىدانچىلىقنى كۆرۈپ ئەرۋاھى قىردىق گەز ئۇچتى:

— تاخ!... تاخ! ... ھۇ ئۆلمەيدىغان نەپسى بالا نىجىسلار! تاخ دېيمەن تاخ! ...

چۈجىلەر ئالىلمىق چۇقۇلداپ ئورنىدىن ئۆزىنى ھەر تەرەپكە ئۇرۇشقا باشلىدى. مەللە مىكيان ئوچاق ئۈستىدە تۈكلىرىنى ھۆرپەيتىپ، قاناتلىرىنى سىلكىپ، ئەختەرخانغا ھازىرلا چاڭ سالىدىغان ئەلپازدا غەزەبلىك قىقىلدايتتى. ئەختەرخان ھەيۋە قىلىپ قولىدىكى سومكىسىنى پۇلاڭلاتتى، ئەمما شۇ چاغدا كۈتۈلمىگەن ئەھ- ۋال يۈز بەردى: مەللە مىكيان بالىسىنى ياۋ - دىن قوغداش ئۈچۈن ئۆلۈمگىمۇ پىسەنت- قىلمايدىغان قەيسەر ئانىدەك ئەختەرخانغا ئوقتەك ئېتىلىپ، باش - كۆزىگە ۋالاقشىتىپ تېپىشكە باشلىدى. ئەس - ھوشىنى يوقاتقان ئەختەرخان چىرقىرىغىنىچە ئارقىسىغا ئۈچۈپ چۈشتى ۋە ئال- مان - تالمان ئورنىدىن تۇرۇپ قولىدىكى سومكىسىنى يەنە ئۆزىگە يۈپۈرلۈپ كېلىۋاتقان مىكيانغا غەزەب بىلەن ئاتتى. شۇ ھامان ئاش - خانا ئىچىدە قى - چۇ كۆتۈرۈلدى. چىنە - قاچىلارنىڭ جاراڭشىپ چېقىلغان، نېمىنىڭدۇر تاراڭشىپ ئۆرۈلگەن ئاۋازى ئاڭلاندى.

— ۋاي خۇدايىم! ... چىنە - قاچىلىرىمنى چىقىۋەتتى بۇ نىجىسلار — دەپ ۋارقىرىدى ئەختەرخان ۋە سېزىمەلىرىنى يوقاتقان، مىك - ياننىڭ بايىقى تېپىكىنىمۇ ئۇنتۇغان ھالدا ئاشخانىغا ئوقتەك ئېتىلىپ كىردى. مىكيان بىلەن چۈجىلەرنى سۈپۈرگە بىلەن ئۇرۇپ - سۇرۇپ، ئاشخانىدىن قوغلاپ چىقاردى ۋە پەستە كۇكۇم - تالقان بولۇپ چېقىلىپ ياتقان چىنە- قاچا سۇنۇقلىرىغا قاراپ داد - پەرياد كۆتەر- دى، — ئېسىت،... ۋاي ئېسىت! تۆت جۈپ ئاپقۇر چىنەم بىلەن ئىككى جۈپ پىيالەم چې - قىلىپتۇ ئەمەسمۇ، ۋاي خۇدايىم ... تۆگدىكى ياغنىمۇ ئۆردۈۋېتىپتۇ بۇ مەرەز قارغىش تەك - كۈرلەر! ... ھويلىنى پاسكىنا قىلىدۇ، باقمايلى دېسەم ئۇنىمايدۇ، ئەمدى تويسۇن!

ئەختەرخان ۋارقىراپ - جارقىرىغىنىچە ھويلىغا ئېتىلىپ چىقتى. ئۈزۈم بارىڭى ئاستى- دىكى سۇپىدا ئۆزىنى گىلەم ئۈستىگە ئوڭدى - سىغا تاشلاپ، گويا بايىقى ۋاراڭ - چۇرۇڭدىن ھېچنېمە ئاڭلىمىغاندەك پۈتۈن دىققىتى بىلەن ژۇرنال ئوقۇپ ياتقان ئېرىنىڭ يېنىغا يۈگرەپ كېلىپ، قولىدىكى ژۇرنالنى يۇلۇپ ئالدى-دە، گىلەم ئۈستىگە «پاق» قىلىپ تاشلىدى.

— ھوي! نېمانداق بىغەرەز ئادەم سىلە، «ئىشىكى ئۆلسە، كۆتىگە غىجەك تارتىپتۇ» دېگەندەك، ھويلىدا قىيامەت - قايىم بولۇۋات- سا، قۇلاقلىرىغا پاختا تىقىۋالغاندەك نېمە ئىغىناپ ياتىلا؟ قوپسىلا!

— نېمە بولدى؟

—ھە؟! ... نېمە بولدى دېيدىيا يەنە، — ئەختەرخان كېرىم بوۋاقنىڭ بېشىغا يۈپۈرلۈپ كەلدى، — بۇ سالپاڭ قۇلاق تازلىرى ئاچلىق- تىن ئۆلەي دەپتۇ، ماۋۇ نىجىس مەرەزلەرمۇ. شۇ. ئىسىت چىنەم ... ئىسىت پىيالەم، ئىسىت يېغىم ... بۇ نەپسىگە ئوت كەتكۈرلەرنىڭ قارنىغا بىر نەرسە بەرگەن بولسىلىمۇ مۇشۇ- زدىيان يوق. ماڭا قارىسىلا! ھەر كۈنى ئىشخا - نىلىرىدىن چىقىپ قىلىدىغان ئىشلىرىنى ئەجەپ بۈگۈن ئۇنتۇپ قاپلىيا؟

كېرىم بوۋاق ئېغىر گەۋدىسىنى كۆتۈرۈپ ئايالىنىڭ غەزەبتىن چەكچەيگەن كۆزلىرىگە، توخۇ تاتىلاپ قانىتىۋەتكەن يۈزىگە، چۇۋۇلغان چاچلىرىغا قاراپ ھېجىيىپ كۈلدى:

— ھى ... ھى ... ھى ... راست ئېيىتتىڭ خوتۇن، بۈگۈن ئۇنتۇدۇم، ھەممىنى ئۇنتۇدۇم، نېمىشقا دەمسىنا؟ ھى ... ھى ... ھى ... مۇشۇ ژۇرنال قولۇمغا چۈشۈپ قېلىپ ...

— ژۇرناللىرى قۇرۇسۇن! — دېدى ئەختەر- خان ئېرىنى سىلكىپ، —نېمە باركەن ئۇنىڭدا؟ ئايلاپ - يىللاپ كىتاب، ژۇرنالغا يېقىن يولى- مايدىغان ئادەم ئەجەب بۈگۈن ئۇنىڭغا يارىيە - لىمدەك چاپلىشىپ كېتىپلىيا؟ ھەممىنى ئۇنتۇپ ئوقۇپ كەتكۈدەك ھېلىقى بوستان تېرەكتىكى قېرى ئاشنىلىرىنىڭ سالام خېتىمىكىن ئەمەستۇ!

— ھەي ... ھەي ... نېمانداق لاۋزا گەپ قىلىسەن؟ شۇتاپتا سەن نېمە خىيالدا، مەن نېمە خىيالدا؟ ئاۋازىڭنى پەس قىل، — كېرىم بۇجاڭنىڭ ئۆزىمۇ پەس ئاۋازدا سۆزلىدى، — ئەمدى بىزگە ئامەت كېلىدىغان بولدى، ئامەت.

ئەختەرخاننىڭ كۆزلىرى بىردىنلا پارقىراپ كەتتى.

— ئامەت؟ ... نېمە ئامەت؟

— نېمە ئامەت؟ مەنسەپ، ئابروي، غەلىبە، شان - شەرەپ! — كېرىم بۇجاڭ سۆزلەۋېتىپ، ئەتراپقا شۈبھە بىلەن قاراپ قويدى، — جۈر، ئۆيگە كىرىپ سۆزلىشەيلى، — ئۇ ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ، دېرىزە پەردىسىنى چۈشۈردى. ئاندىن خوتۇنىنى دىۋاندا — يېنىغا ئولتۇرغۇزۇپ دېدى، — مانا قارا، بۇ ژۇرنالغا بىر خاتا ھېكايە بېسىلىپتۇ.

— ۋىيەي، ئالاچاراپ كەتكەنلىرى شۇ گەپمىدى؟ — ئەختەرخان كالپۇكىنى مەسخىرە بىلەن پۈرۈشتۈرۈپ، دىۋاندىن توپتەك قاڭقىپ تۇرۇپ كەتتى، — خاتا ھېكايە بېسىلسا بىزگە نېمە ئالاقىسى؟ ئامەت، مەنسەپ دېسە نېمە ئىشكەن دەپتىمەنا؟ خودايىم ... قاچانمۇ تۈزىلەر سىلىنىڭ بۇ گالۋاڭلىقلىرى. ئىسىت چىنەم... ئىسىت پىيالەم ... ئىسىت يېغىم ...

— ئەخمەق؟ — كېرىم بۇجاڭ خوتۇنىنى قولىدىن سىلكىپ ئولتۇرغۇزدى، — تېرىقتەك كىچىككىنە زىيانغا نېمانچە ۋايسايسەن؟ بىزگە كېلىدىغان ئامەت، پايدا ئالدىدا نېمىتى ئۇ قاچا - قۇچاڭ بىلەن يېغىڭ؟

— ۋېيەي، زىيان دېگەن ئاچچىق! — ئەختەرخان كۆزىگە ياش ئالدى، — تۆت جۈپ چىنە، ئىككى جۈپ پىيالە دېگەن نەچچە پۇل؟ تۆكۈلگەن ياغچۇ تېخى! يەنە تېخى ئادەمنى مازاق قىلغاندەك ئامەت، مەنسەپ دەيدىمىيا؟ خەقنىڭ خاتا ھېكايىسىدىن چىقامتىكى ئۇ ئامەت، مەنسەپ؟

كېرىم بۇجاڭ ئەختەرخاننىڭ بېقىنىغا چاپلىشىپ، دۈمبىسىگە شاپىلاقلىدى:

— ھەببەللى! مانا ئەمدى تاپتىڭ. بىرسى خاتالىشىدۇ، يەنە بىرسى ئۇنىڭ خاتالىقى ھېسابىغا شۆھرەت تاپىدۇ. دۇنيا دېگەن شۇنداق. ھى ... ھى ... ھى ... مىسىلداپ يىغلاۋاتقىنىنى، بىلامسەن بۇ سېنىڭ يىغلىماي كۈلىدىغان ۋاقتىڭ، قېنى بىر كۈلگىنە؟ بىلىكىڭنى تۇتۇپ، قويىنىڭ قۇيرۇقى لىخىرلىغاندەك بىر كۈلىشىڭ بارغۇ، شۇنداق كۈل، نېمىگە كۈلمەيسەن دەمسەنا؟ بىزگە كېلىدىغان سىياسىي جەھەتتىكى ئامەت، يەنى يېڭى كەلگەن پارتكوم شۇجىسىنىڭ ماڭا قىلىدىغان ئىشەنچى ئۈچۈن كۈلمەمسەن! نېمە قاپىقىڭنى سوزىسەن ئەخمەق!؟ ناۋادا مەن قىۋان كىرپىنىڭ بۇ ژۇرنالغا بېسىلغان ھېكايىسىنىڭ سىياسىي جەھەتتىكى خاتالىقىنى كۆرۈۋالمىغان بولسام، ناۋادا ئۇنى باشقىلار مەندىن بۇرۇن سېزىۋېلىپ كامال شۇجىغا دوكلات قىلغان بولسا، ناۋادا كامال شۇجى مېنى ئالدىنا چاقىرتىپ: «سىز پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ بۇجاڭى تۇرۇقلۇق ناھىيىمىزدىكى بەزى بۇزۇق كىشىلەرنىڭ ناھىيىلىك پارتكومغا، شەخسەن ماڭا ھاقارەت كەلتۈرىدىغان ئەسەرلەرنى يېزىشىغا نېمە ئۈچۈن يول قويىدىڭىز؟» دەپ سوراپ قالسا، مەن نېمە دەپ جاۋاب بېرىدەن؟ ئۇ چاغدا مېنىڭ بۇجاڭلىقىم نەدە قالىدۇ، دېتىمغا ياقمىسام مەنسەپىدىن ئېلىپ تاشلايدۇ شۇ! زىيان بۇنىڭ بىلەنلا توگەمدۇ؟ مەن بۇجاڭلىقتىن يىقىلسام، سېنىڭمۇ رادىئو ئۇزېلىنىڭ زەنجاڭلىق ئەمىلىڭ سۇغا چىلىشىدۇ. كۆزۈڭگە قارىسىنا، راست گەپ!

كېرىم بۇجاڭ ئۆز پەرىزىنىڭ شۈبھىسىزلىكىنى ئىسپاتلىماقچى بولغاندەك، كۆزلىرىنى بىر خىل جىددىي نەزەر بىلەن خوتۇنىغا تىكتى. ئەختەرخان ئەمدى بايىقى خاپىلىقلىرىنىڭ بەرىنى ئۇنتۇغان، ئېرى سۆزلەۋاتقان خەۋپ - خەتەرنىڭ راستىنلا ئۆز بېشىغا كېلىش - كەلمەسلىكى توغرىلىق جىددىي خىيالغا چۆككەنىدى.

ئۆزلىرىگە كېلىدىغان پايدا - ئامەت ياكى خەۋپ - خەتەرلەرنى ئالدىن بايقاشتا كېرىم بۇجاڭ سېغىزخاندەك سەزگۈر بولسا، ئەختەرخانمۇ تۈلكىدەك ھوشيار. ئۇ بىر نەچچە قېتىم ئېرىنىڭ خاتا بېسىپ سالغان قەدىمىنى توغرى-

سىغا ئوتشاپ، ئۇنى خەۋپ - خەتەردىن ساقلاپ قالغان. كېرىم بۇجاڭ مۇشۇ تەرەپلىرى ئۈچۈنلا خوتۇنىنىڭ ئورغۇن ئەيىب - گۇناھلىرىنى كەچۈرگەن، مۇھىم ئىشلاردا ئۇنىڭ مەسلىھەتىنى ئېلىشقا ئادەتلەنگەنىدى. راست، ئەختەرخان پاراسەتلىك، چارە - تەدبىرلىك خوتۇن، ئۇ بايىقىدەك ئۇششاق ئىشلاردا كالتە پەملىك قىلىپ مىكيانىدىن تېپىك يىگىنى بىلەن، مۇھىم ئىشلاردا ئېرەن ئويلايدۇ.

— قۇۋان كىرپىنىڭ ھېكايىسى ھازىرقى يېڭى سىياسەتكە ئۇيغۇن بولغان بولسا، سىلە ئۇنى خاتا دەپ سېلىپ كۆلىمگە قېلىپ يۈرمەسىلە جۇمۇ يەنە، — دېدى ئۇ سەگەكلىشىپ.

— ياقەي، ئىشەنمىسەڭ ئۆزەڭمۇ بىر ئوقۇپ باقمامسەن، — دېدى كېرىم بۇجاڭ قىزىشىپ ۋە قولىدىكى ژۇرنالنى خوتۇنىنىڭ ئالدىغا يېيىپ تۇرۇپ داۋام قىلدى، — مانا قارا، «ئىمتىياز ۋە ھەقىقەت» ... بۇ قانداق ماۋزۇ؟ قۇۋان دېگەن بۇ ساراڭ كىرپىنىڭ خىيالىچە ھوقۇق بىلەن ھەقىقەت باشقا - باشقا نەرسىمىش. ئۆتمۈشتىمۇ شۇنداق بولغان دەيلى، ھازىرچۇ، دۆلەتنىڭ ئەڭ ئالىي ھوقۇقى كوممۇنىستىك پارتىيىنىڭ قولىدا، خوش، مۇشۇنداق چوڭ دۆلەتكە رەھبەرلىك قىلىۋاتقان بىزنىڭ ئۇلۇغ كوممۇنىستىك پارتىيىمىزدىمۇ ھەقىقەت يوقمۇ؟ ھېكايىدا «دۆت، بىلىمسىز، تەلۋە ...» دەپ ھاقارەتلەنگەن، «تۆرىچىلىك زومىگەرلىك ئىستىلى پۈتۈن ناھىيىنى ئۆمۈچۈك تورىدەك چىرماشقا باشلىدى ....» دەپ ھۇجۇم قىلىنغان پارتكوم شۇجىسى كىمنى كۆرسىتىدۇ؟ ئۇيدان قارا، ماۋۇ قىستۇرما رەسىم كىمگە ئوخشايدۇ؟ دەل بىزنىڭ كامال شۇجىغا! مۇشۇنداق زەھەرلىك نەرسىنى ژۇرنالغا بېسىپ چىقارغانلارمۇ بىر قاپاقباش. قۇۋان كىرپە ئارانلا قىلما قۇلىقىنى كەسكەن لالما ئىتتەك ئۈرۈمچىگە قاتىرايدىغان، بۇنىڭ سىرىنى ئەمدى بىلدىم. تەھرىر دېگەنلەرنىڭ ئاغزىنى ياغلاپ، گېلىدىن ئىلغىلى چېپىپ - چېپىتىكەن — دە! ھېكايىدىكى خاتا جۈملىلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ ئاستىغا سىزىپ چىقتىم. مانا، ماۋۇ قۇرغا قارىغىنا، «ناپالىيوننىڭ قالپىقىدىن قورققاندەك ....» دېگىنى نېمىسى؟ قالپاق دېگىنىمۇ چۈشىنىشلىك، ناپالىيون دېگىنىچۇ؟ ھا ... ھا ... ھا ئەخمەق ساراڭ، خۇپتەندە قىچقارغان خورازدەك، مەستلىكتە ئۆزىمۇ بىلمەي - بىلمەي خىيالىغا كەلگەننى يېزىپ سالغان - دە.

— ئەمدى بۇ ھېكايىنى قانداق قىلماقچى بولۇۋاتىلا؟ — ئەختەرخان ئېرىنىڭ غالىبانە كۈلكە بىلەن يېرىم قىسىلغان كۆزلىرىگە قارىدى.

— كامال شۇجىغا كۆرسىتىمەن.

— بۈگۈنلىمۇ؟

— ياق، پارتكومنىڭ ئەتە ئېچىلىدىغان كېڭەيتىلگەن يىغىنىدا.

— بولمايدۇ، باشقىلار ئاڭلاپ قالىدۇ.

— ئاڭلىسۇن! مېنىڭ سىياسىي پىرىنسىپ جەھەتتىكى ئاتكىلىكىمنى كۆرۈپ قويسۇن!

— ئەمما، بۇ ئىشلىرىنى كامال شۇجى بىر خىل سولچىللىق دەپ قاراپ قالسىچۇ؟ — ئەختەرخان ئېرىگە سوئال نەزەرىدە تىكىلدى، — ئاڭلىشىمچە كامال شۇجى بىرنەچچە يىل تۈرمىدىمۇ يېتىپ چىققانمىش، مۇنداق كىشىلەرنىڭ بىركىمىنىڭ ئۈستىدە مەسىلە پاش قىلغانلار بىلەن ئانچە خوشى يوق بولۇپ قالىدىغانلىقىنى بىلمەمدىلا. مېنىڭچە بۇ ئىشنى كۆپ ئويلىسىلا، سۆزلەشكە ئالدىرىمىسىلا بولارمىكىن.

ئەمما، كېرىم بۇجاڭ بۈگۈن نېمىشقىدۇر

خوتۇنىنىڭ ئاگاھلاندۇرۇشلىرىغا پەسەنت قىلمىدى، قارىغاندا، ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ پىلانىنىڭ توغرىلىقىغا قەتئىي ئىشىنىدىغاندەك قىلاتتى.

— نېمىشقا ئالدىرمايدىكەنمەن؟ — دېدى ئۇ كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ، — داۋۇت قادىرغا ئامەت نەدىن كەلگەن، بىلەمسەن؟ ئۇزاقى يىلى پارتكومغا يېزىلغان ھېلىقى ئىمزاسىز خەتنىڭ ئىگىسىنى ئالدى بىلەن شۇ ئېنىقلاپ چىقىۋىدى، ئاددىي ساقچىلىقتىن بىراقلا جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن جۇيجاڭلىقىغا كۆتۈرۈلمىدىمۇ؟ ئىشنىڭ يولى مانا شۇنداق، ھەممە ئىشتا مۇھىم پەيتنى چىڭ تۇتقۇلۇق. يەنە ئىككى - ئۈچ ئايدىن كېيىن ناھىيىدە سايلام ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئۇ چاغدا پېنسىيىگە چىققان مۇھەممەد ھاكىمنىڭ ئورنىغا ئەلۋەتتە ھاكىم سايلايدىغان گەپ. ھاكىملىق...

ھىم ... ئوغلاق تارتىشنى كۆرگەنمۇ سەن، تېلېۋىزوردىغۇ كۆرگەن بولغىدىڭ، ھاكىملىق — مانا شۇنداق بىر تۇلۇم لوق گۆش، كىمنىڭ بىگى بولسا، شۇ ئېلىپ قاچىۋېرىدۇ. خوش، مەنچۇ، ئەشۇ لوق گۆشنى ئېلىپ قېچىشقا شەرتىم توشامسۇ؟ ئالىي مەكتەپتە ئوقىدىم بىر، يىگىرمە نەچچە يىللىق پارتىيىلىك ستاژىم بار ئىككى، قىرىقتىن سەل ھالقىغىنىم بىلەن يەنىلا ياش رەھبەرىي كادىر دەپ ئاتىلىۋاتىمەن ئۈچ. قېنى دەپ باقە، ھاكىملىق شەرتىگە مەندىن بۆلەك ناھىيىمىزدىكى كادىرلاردىن چۈشىدىغان يەنە كىم بار، قېنى كىم؟

— بىراق ... مەن باشقا بىر خەۋەر ئاڭلىدىم، — دېدى ئەختەرخان، — ھېلىقى كۈتكۈچى قىز خالىدەمنىڭ ماڭا دېيىشىچە، ئۇ ئۆتكەندە ۋىلايەتتىن كەلگەن باشلىقلارنىڭ قاسىم جۇيجاڭنى ھاكىم نامزاتى قىلىش توغرىسىدا ياتاقتا قىلىشىۋاتقان پاراڭنى ئاڭلاپ قالغانمىش.

كېرىم بۇجاڭ بىردىنلا بوشاشقاندەك بولۇپ، دىۋانغا يۆلەندى، قاپاقلىرى ساڭگىلىدى. يادىڭغۇ چىرايىدىكى تىلىم - تىلىم قورۇقلارغا كۆزىنىڭ ئەتراپىدىكى، بويۇنلىرىدىكى قورۇقلار قوشۇلۇپ، بىردەمدىلا قېرىلىق، ئاغرىق يەتكەندەك بولۇپ قالدى. ئاق ئارىلغان شالاڭ چاچلىرىنى تاراۋاتقان ئىنچىكە بارماقلىرى تىترىدى. بۇنى ئۆزىمۇ سەزگەن بولسا كېرەك، كۆزلىرىنى بىر پەس يۇمۇپ نېمىنىدۇر ئويلىنىپ قالدى. بىچارە ئادەم! مۇنچىۋالا ھېلىلىمدەك تورۇلۇپ قالىدىغان ۋاقتى ئەمەسقۇ ئۇنىڭ؟ نېمە ئامال، ئۇ بىر ئۆمۈر مەنسەپ ئۈچۈن كۆرەشتى، چېلىشتى. شۇنىڭ ۋەسۋەسىسى بىلەن تالاي كېچىلەرنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزدى، تالاي كۈن كېلىدىن تاماق ئۆتمىدى. ئاھ، مەنسەپ! ئۇ ئاسانلا قولغا ئالغىلى بولىدىغان قۇچاقتىكى بالا ئەمەس ئىكەن. ئۇنىڭ ئۈچۈن قولىدىن كېلىدىغان ھەممە چارە - ئامالنى ئىشقا سېلىش كېرەك. ئەمما بۇنىڭ ئىنسانغا كەلتۈرىدىغان خۇشاللىقلىرىدىن كۆرە، دەرد - ئەلەملىرى، خاپىچىلىقلىرى، جەبرى - جاپالىرى كۆپ بولىدۇ. شۇنداقتىمۇ ئەمەلنىڭ مېھرى يەنىلا تاتلىق! ھەممىدىن كەچكىلى بولىدۇكى، ئۇنىڭدىن كەچكىلى بولمايدۇ. چاچ ئاقىرىپ، قول تىترەيدىغان بولۇپ قالسىمۇ...

— دۇرۇس ... — دېدى ئۇ ئۇيقۇدىن ئويغانغاندەك ئاستا كۆزىنى ئېچىپ، — بۇ ئىشتا مېنىڭ ئالدىمنى توسىۋاتقان رەقىب — ئەشۇ دوزاق شوتىسى، ئۇ مائارىپ ئىدارىسىنىڭ جۇيجاڭى بولۇپ ئىشلىگەن چاغدا ناھىيىدىكى پۈتۈن ئوقۇتقۇچى، زىيالىي دېگەنلەرنىڭ ئىشەنچىسىنى قولغا كەلتۈرۈۋالغان، شۇنداقتىمۇ ئۇنىڭ يەنە ئىلىنىپ قالىدىغان ھارام پۇتىقى بار.

— قايسى پۇتاق؟

كېرىم بۇجاڭ يەنە بىردىنلا جانلىنىپ قالدى.

— ئۇ نېمىشقا ئۆتكەن يىلى مائارىپ ئىدارىسىنىڭ جۇيجاڭلىقىدىن مەدەنىيەت — تەنتەربىيە ئىدارىسىنىڭ جۇيجاڭلىقىغا ئالماشتۇرۇۋېتىلدى، بىلەمسەن؟

— ۋىيەي ... بىلەمسەن دەپ كەتكىنىنى، — ئەختەرخان مەسخىرە ئارىلاش تەمەننا بىلەن قاپاقلىرىنى سۈزدى، — مەن كۆرسەتكەن ئەقىلنىڭ كۈچىدۇ شۇ. «قاسىم جۇيجاڭ مائارىپ ئىدارىسىنىڭ جۇيجاڭلىق ھوقۇقىدىن پايدىلىن-

ىمپ، ئالىي مەكتەپلەرگە ئوقۇغۇچى ئەۋەتىشتە
كۆپلەپ پارا قوبۇل قىلغان، ياش ئايال ئوقۇ-
تقۇچىلاردىن بىرقانچىنى خىزمىتىنى شەھەرگە
يۆتكەپ قويىمەن دەپ ئومۇسىغا تەگكەن» دەپ
پارتكومغا پاش قىلىش ماتېرىيالى يېزىپ
ئەۋەتمىدۇقمۇ ئىككىمىز؟

— ھا ... ھا ... ھا ... ئېسىمگە بار
ئىكەن - دە، خوتۇن، — كېرىم بۇجاڭ تاماكۇ
ئىسىدىن قارىداپ كەتكەن شالاڭ چىشلىرىنى
كۆرسىتىپ كۈلدى، — ئەتىكى يىغىنغا ئۇمۇ
قاتنىشىدۇ، مەن سۆز ئارىسىدا ئۇنىڭ رەھبەر-
لىكتە لاياقەتسىزلىكىنى، سىياسىي جەھەتتە
ئىشەنچىسىزلىكىنى دارىتمىلاپ ئۆتمەكچىمەن.
توغرا! يەنە بىر ئىشىمۇ بار خوتۇن. قۇۋان
كىرپىگە يانتاياق بولۇپ، ئۇنى تارىم باشلان-
غۇچ مەكتىپىدىن سەنئەت ئۆمىكىگە يۆتكەپ
كەلگەنمۇ شۇ، ھېلىقى بىكار تەلەپ ھېلىمە
قورۇق خوتۇننى بازار باشلانغۇچ مەكتەپكە
ۋاقىتلىق ئوقۇتقۇچىلىققا ئورۇنلاشتۇرغانمۇ شۇ!
بۇ قېتىم قۇۋان كىرپىنىڭ ئەدىپى بېرىلىپ
قالىدىغانلا بولسا، ئۇ شادا پاچاقنىڭ ھالى
نېمە بولماقچى؟ ھىم! ھاكىم نامزاتىمىش تېخى،
ئەمدى ھازىرقى ئەمەلىنى ساقلاپلا قالالىسا
چوڭ ئىش ئۇنىڭغا!

مەغرۇر ۋە ئەركىن تەبىئەتلىك پەرۋانە
كىچىككىنە ئۇر ئالدىدا ئۆزىنىڭ ئاجىز ۋە
مەھكۇملۇقىنى چاندۇرۇپ قويغاندەك، ئېرىنى
ھەرقاچان ئۆزىنىڭ گۈزەل نازى ۋە ئەقلىي
بىلەن لال قىلىپ كەلگەن ئەختەرخان يۈرىكىگە
تۈيۈقسىز چۈشكەن شېرىن بىر ئارزۇنىڭ مەست-
چىلىكىدە، ئۆزىنى تېخى بايىقىچە ئارامسىز-
لاندۇرۇپ كېلىۋاتقان تەشۋىش ۋە گۇمانلىرىنى
ئۇنتىدى.

— تۇۋا، كۆرۈڭ بۇ تۇيۇقسىز كەلگەن
ئامەتنى، — دېدى ئەختەرخان چىرايلىق قاپ-
قارا كۆزلىرىنى خۇمالاشتۇرۇپ، — شۇنداق
قىلىپ ... بۇ ھاكىملىق راست سىلىگە توغرى-
لىنىپ قالامدۇ نېمە؟

كېرىم بۇجاڭ گۈزەل خوتۇنىنىڭ قوي قۇي-
رىقىدەك لىغىرلاپ تۇرىدىغان سېمىز كۆكسىنى
چىمداپ قويدى.

— قانداق، ئەمدىغۇ ئېسىت چىنەم... ئېسىت
پىيالەم ... دەپ قولاق - مېڭەمنى يېمەيدى-
غانسەن.

— يا - قا، ئەمدى ئۇنداق قىلمايدىغان،
خۇدايىم... تەلەيلىرى ئوڭدىن كېلىپ ھاكىم-
لىققا ئولتۇرىدىغان بولسىلا، ئۆيىمىزمۇ ھاكىمچە
تۈزىتىمەن دېسىلە. قاچا- قۇمۇچ دېگەن نېمە ئۇ؟
ئۆي سەرەمجانلىرىنىمۇ باشقىدىن يېڭىلىتىمەن،
ئەمەسمۇ ... مۇشۇ ئۆچكە بىلەن توخۇنىڭ
غەلۋىسىنى قانداق قىلارمىز؟

— شۇ چاغدا كۆرىسەن، ناھىيىدىكى ھەم-
مەيلەن ئۆيىڭنىڭ خىزمىتىدە بولىدۇ.

— ئۇھ خۇدايىم ... دېگەنلىرى كەلسۇن
كېرىم ھاكىم ... — ئەختەرخان بۇرۇن ھېچ-
قاچان ھېس قىلمىغان شېرىن خىيالى لەززەت-
تىن مەس بولۇپ كۆزلىرىنى يۇمدى. كېرىم
بۇجاڭ خوتۇنىنىڭ ئوتتەك قىزىغان ئېڭ-
گەكلىرىگە يېرىك ساقاللىرىنى سۈركىگەچ
ئاستا پىچىرلىدى:

— رادىئو ئۇزىلىنىڭ سىم يوللىرى راۋانمۇ
خوتۇن؟

— راۋان، راۋان بولمامدىغان، خۇدايىم...
تىلىكىمىز ئىجاۋەت بولغان شۇ كۈنى نامۇ-
شەرپىلىرىنى پۈتۈن ناھىيىگە ئۆز ئاغزىم
بىلەن جاكالايمەن.

مەللە مىكيان كوتۇلداپ - كوتىۋلداپ،
ھويلا ئىچىدە دان ئىزلەپ قويۇندەك پىرقىراپ
گۈگۈم چۈشكەندە، ئىلاجسىز ئۇششاق چۈجىلى-
رىنى ئەگەشتۈرۈپ ئاچ پېتى ئۇۋىسىغا كىرىپ
كەتتى. ئەمما شۇ سالپاڭ قۇلاق ئاق ئۆچكە-
نىڭلا ئاغزى بېسىلمىدى! كېرىم بۇجاڭ بىلەن
ئەختەرخان ئۆچكە بىلەن توخۇسىنىلا ئەمەس،
ئۆزلىرىنىڭ كەچكى تامىقىنىمۇ ئېسىدىن چىقى-
رىشقانىدى، ئۇلار گويا ئۇزۇن يىل ھىجران
سەۋدالىقىدا كۆيۈپ پەقەت بۈگۈن كېچىدىلا
ئاندىن تېپىشقان ئاشىق مەشۇقلاردەك سۆزلىرى
تۈگىمىدى. پەقەت تۈن تەڭگە يېقىن چىراقنى
ئۆچۈرۈپ، ئورۇنلىرىغا سوزۇلۇشتى. ئەمما ھەر

ئىككىسى كۆزىدىن ئۇيقۇ قاچقان، خىيالغا چۆمگەنىدى.

كېرىم بۇجاڭ ئۆزىنىڭ 45 يىللىق ھايات مۇساپىسىدا، بولۇپمۇ خىزمەتكە قاتناشقاندىن كېيىن كۆرگەن - بىلگەنلىرى ناھايىتى كۆپ. ئۇ ھايات يولىنىڭ ھەر بىر قەدىمىدە ئۆزى ئۈچۈن ئاجايىپ قىممەتلىك تەجرىبىلەرنى توپلىغان، ئۇ ئەشۇ تەجرىبىلىرىگە تايىنىپ يىگىرمە نەچچە يىلدىن بېرى ئالدىغا دۇچ كەلگەن خەتەرلىك ھاڭلاردىن، تىك توساقلاردىن ئەپ - چىللىك بىلەن ئايلىنىپ ئۆتۈپ كەتتى. رەقىبلىرىنى مەغلۇپ قىلدى، كۆزلىگەن مەقسىتىگە يەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ، دۇنيادا ھەرقانداق نەرسىگە قارىغاندا، ئۆز تەجرىبىسىگە خۇددى تەقۋادار مولىنىڭ خۇداغا چوقۇنىشىدىنمۇ ئارتۇق چوقۇنىدۇ، ئېتىقاد قىلىدۇ.

ئۇ 1959- يىلى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى تۈگىتىپ، ئۈرۈمچىگە مەلۇم بىر ئىنستىتۇتقا قوبۇل قىلىنغانىدى. ئەمما ئۇ، ئىنستىتۇتنىڭ تۆمۈردىن چىڭ تەشكىل-تۈزۈملىرىگە، سۇپۇرگە قوناق ئۇنىدىن پۇشۇرۇلغان چالىمدەك تەمسىز نانلىرىغا كۆنەلمىدى، بىر يىلدىن كېيىنلا ئۆيىگە ـ ناھىيىنىڭ ئەڭ چەت يېزىسى ئالاقاغا مەھەللىسىگە قېچىپ كەلدى. شۇ كۈنلەردە بۇ گۇڭشېغا يېڭىدىن پارتكوم شۇجىسى بولۇپ بارغان لى شۇجى كىمدىندۇر مۇشۇ مەھەللىدە ئاز - تولا خەنزۇچە سۆزلەشنى بىلىدىغان بىر بالىنىڭ بارلىقىدىن خەۋەر تاپتى. ئۆز مەھەللىسىدىمۇ بورۇنقى مەمۇرچىلىق تۇزغاقتەك تۇزۇپ، قوناق زاغرىسىغىمۇ قورسىقى تويماي قاڭغىر - قاخشاپ يۈرگەن كېرىمگە ئۇنىڭ ئۈرۈمچىدە يېرىم-ياتا ئۆگىنىۋالغان بىرنەچچە ئېغىز خەنزۇچە سۆزى بەخت، ئامەت ئېلىپ كەلدى. لى شۇجى ئۇنى گۇڭشېغا ئالاقىچىلىققا ئورۇنلاشتۇردى.

بىر كۈنى ئۇ كۈتۈلمىگەندە گوڭشې شېجاڭىنىڭ قاچاندۇر بىرچاغدا ئوڭچى ئۇنسۇر قالپىقى كەيدۈرۈلگەن بىر ئوقۇتقۇچىنىڭ يېڭى تۇغۇتلۇق ئايالى ئۈچۈن ئون جىڭ ئاق ئۇن تەستىقلاپ بەرگەنلىكىنى سېزىپ قالدى - دە، شۇ ئاخشىمىلا لى شۇجىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ دوكلات قىلدى.

لى شۇجى خېلىدىن بېرى بۇ شېجاڭ بىلەن زىددىيەتلىشىپ، ئۇنىڭدىن قۇسۇر تاپالماي يۈرگەنىدى. ئۇ ئاخىرى ئۆز مەقسىتىگە يەتتى! شېجاڭ بىر ئايدىن كېيىن دەرىجىسى تۆۋەنلىتىلىپ نەگىدۇر يۆتكىۋېتىلدى، 20 ياشلىق كېرىم لى شۇجىنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن پارتىيىگە قوبۇل قىلىنىپ ئۇزاق ئۆتمەي گۇڭشېنىڭ مۇئاۋىن شېجاڭلىقىغا ئۆستۈرۈلدى.

ۋاھ! نېمە دېگەن تۇيۇقسىز كەلگەن ئامەت بۇ؟ دۇنيادا پايدا - نەپكە ئېرىشىدىغان مۇنداقمۇ ئاسان يول بار ئىكەن - ھە؟

ئۇ شۇ كېچىسى ئەشۇلارنى ئويلاپ خۇددى بۈگۈنكىدەك ئۇيقۇسى كەلمىگەنىدى. ئۇ كىر، كۆك ماتا كۆرپىسى ئۈستىدە ئۇيان ئۆرۈلۈپ - بۇيان ئۆرۈلۈپ، مۇنداق بىر ھايات ھەقىقىتىنى خۇلاسىلەپ چىقتى: «ئەمەل، ئامەت، پايدىغا ئېرىشىش ئۇنچىۋالا سىرلىق، مۇشكۇل ئىش ئەمەس ئىكەن - دە. گوڭشېغا مۇئاۋىن شېجاڭ بولغان يەردە، نېمىشقا شېجاڭ بولغىلى بولمايدىكەن؟ بۇنىڭ ئۈچۈن سېنىڭ تەقدىرىڭنى قولىدا تۇتقانلارنىڭ سىزغان سىزىقىدىن چىقماسلىقىڭ، كۆڭلىگە يېقىش ئۈچۈن، ۋاقتى كەلسە ئايىقىدا ئىت بولۇپ ئۆمىلەشنىمۇ، كىشىلەرنىڭ كەينىدىن تۈيدۈرماي كېلىپ، يۈرىكىگە خەنجەر ئۇرۇشنىمۇ بىلىشىڭ كېرەك.»

دەرۋەقە ئۇ مۇشۇ يول بىلەن ئارزۇسىغا يەتتى. بىرلىرىنىڭ قاڭغىر - قاخشاشلىرى، بىرلىرىنىڭ دەرد - ئەلەملىك كۆز ياشلىرى بەدىلىگە ئۇ گوڭشې پارتكومىغا مۇئاۋىن شۇجى، كېيىن ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىگە بۇجاڭ قىلىپ ئۆستۈرۈلدى. لېكىن ئۇنىڭغا بىر ئەلەملىك خىيال يۈرەك - باغرىنى ئورۇۋېتەك غاجىلاپ ئارام بەرمەيتتى. ئۇ، ئون نەچچە يىلدىن بېرى مۇشۇ بۇجاڭلىق ئەمەلىدە گويا ئۇ مۇشۇ بۆلۈمگە قېقىپ قويغان تۆمۈر قوزۇقتەك ھېچياققا مىدىراپ باق -

قىلنى يوق. ئۇنىڭدىن كېيىن ئۆسكەنلەرنى
ئالدى ئاپتونوم رايونغا، بەزىلىرى ۋىلايەتكە
مۇھىم مەنسەپكە ئولتۇرۇشتى. تېخى نەدە كۆزگە
ئىلىناي يۈرگەنلەر ئۇنىڭ ئۈستىدە — ناھىيىگە
هاكىم، مۇئاۋىن هاكىم. ئۇ ئويلا — ئويلا بۇنىڭ
يولىنىمۇ بىلىۋالدى، ئەمدى ئۆسۈش ئۈچۈن
بىلىم، ئەڭ ياخشىسى ئالىي مەكتەپنى پۈت —
تۈرگەن بولۇشى كېرەك ئىكەن. ئەختەرخان
ئۇنىڭغا ئالىي مەكتەپلەرنىڭ ئۆزلۈكىدىن
ئۆگىنىش قوللانمىسىنى تېپىپ بېرىدۇ. ئۇ
ئويان — بۇيان ۋاراقلاپ بېقىپ، بىر كۈندىلا
زېرىكتى. ۋاي بولدىلا! ياش قىرىقتىن ئاشقاندا
ئۆگىنىمەن دېگەنمۇ گەپمۇ؟ ئەڭ ياخشىسى بۇ
ئىشقا باشقا يەردىن ئامال ئىزلەش كېرەك.
خەيرىيەت! ئامالمۇ تېپىلدى. ئۇنىڭغا بۇرۇنقى
باشلىقلىقى شۇجى ئەسقاتتى. ئالىمقاچان كۆڭلىدىن
كۆتۈرۈلۈپ كەتكەن بۇ مېھرىبان باشلىقنىڭ
هازىر ئۇ بۇرۇن بىر يىل ئوقۇپ قېچىپ كەل —
گەن ھېلىقى ئىنستىتۇتتا مۇھىم بىر ۋەزىپىدە
ئىكەنلىكىدىن خەۋەر تاپتى — دە، يېرىم ماشىنا
سوغا — سالام بىلەن ئالدىغا باردى. پېشقەدەم
باشلىق ئۇزاق ئويلىنىپ بىر ئاخشىمى كىملەر —
نىڭدۇر ئۆيىگە مېھمانغا چاقىردى. كېرىم بۇجاڭ
بىر ھەپتىدىن كېيىن قىزىل تاشلىق — ئالىي
مەكتەپ پۈتتۈرگەنلىك گۇۋاھنامىسىنى ئېلىپ
ناھىيىگە قايتتى.

دېمەك، ئەمدى ئۇ ناھىيىدە ھەممىدىن
غالىپ! ئەتىكى يىغىندا قاسىم جۇيجاڭ مەغ —
لۇپ قىلىنسا، كامال شۇجىنىڭ ئىشەنچىسى
قولغا كەلتۈرۈلسە، بۇ ناھىيىدە ئەمدى هاكىم
نامزاتى ئۈچۈن ئۇنىڭدىن باشقا كىم بار؟

— ھېچكىم يوق! ...

— ۋدىيەي!! — ئەختەرخان قورقىنىدىن
تۆمۈرچىنىڭ سەندىلىدىن چاچرىغان ئۇچقۇندەك
سەكرەپ قوپۇپ كەتتى، — نېمە تۇۋلايلا؟
ۋايجان، ۋاي يۈرىكىم!...

— نېمە سەت ۋارقىرايسەن، نېمە بولدۇڭ؟
— ئويغاقمۇ سىلە؟ ئۇھ خۇدايىم ... نېمە
ۋارقىرايسەن دەيلىمىيا؟ ئۆزلىرى ۋارقىراپ ...

— تېخىچە ئۇخلىمىغانمىدىڭ؟
— ياق.
— نېمىشقا؟
— ھى ... ھى ... ھى ... سىلە هاكىم بول —
سىلا مەنمۇ ئازراق ئۆسەرمەنمىكىن دېگەننى
خىيال قىلىپ ...

— ئەخمەق ... — كېرىم بۇجاڭ يەنە نېمە —
نىمدۇر غودۇڭشۇپ، بىردىنلا قىزىلىقىنى تالاغا
ئىمكتى، —ھەي... ئۆچكە مەرەۋاتىمىدىغۇ، قورسى —
قىمغا تېخىچە يەم بەرمىدۇقمۇ نېمە؟ قوپ ...
قوپ... زوۋۋانىنى بېسىقتۇرغىنا ئاۋۇ تازىنىڭ.
— سىلە قوپسىلىمىيا، يېرىم كېچىدە ئەمدى...
— ھېلىتىنلا هال كىرگىلى تۇردىغۇ ساڭا.
— ياق ... ياق ... نەدىكىنى، ئەمىسە سىلە
ياتسىلا، مەن قوپاي، — ئەختەرخان تېمىس —
قىلاپ كىيىملىرىنى كىيىپ، ھويلىغا يۈگۈردى.

2

ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ كېڭەيتىلگەن يىغىنى
ئەتىسى ئەتىگەندە پارتكوم بىناسىنىڭ كىچىك
زالىدا ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا پارتكومىنىڭ
دائىمىي ھەيئەتلىرىدىن باشقا، مۇئاۋىن هاكىم —
لار ۋە ھەرقايسى بۆلۈم — ئىدارىلارنىڭ بىرىنچى
قول باشلىقلىرى قاتناشقانىدى. يىغىندا كامال
شۇجى قىسقىچىلا سۆز قىلدى. ئۇ، ناھىيىدىكى
ھەرقايسى ساھەلەردە هازىر ئېلىپ بېرىلىۋاتـ
قان تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنىڭ كېتىۋېتىش ئەھۋالى،
نەتىجىلەر ۋە ساقلانغان مەسىلىلەر توغرىسىدا
ناھىيىلىك پارتكوم ئالدى بىلەن ھەرقايسى يولداشـ
لارنىڭ دوكلاتى ۋە پىكىرلىرىنى ئاڭلاپ باقماقچى
ئىكەنلىكىنى ئېيتتى.

ناھىيىلىك ئىقتىسادىي كومىتېتنىڭ مۇدىرى
بىرىنچى بولۇپ سۆز ئالدى. ئۇ، زاۋۇت، كان،
كارخانىلاردىكى ئىشلەپچىقىرىش كىرىمىنىڭ
ئېشىش — كېمىيىش ئەھۋالى، ئاساسىي قۇرۇ —
لۇشى ئۈچۈن لازىم بولۇۋاتقان مەبلەغ ۋە
تېخنىكا كۈچىنىڭ يېتىشمەسلىكى، يەرلىك
تاۋارلارنىڭ سۈپەت ئۆتكىلىدىن ئۆتەلمەسلىكى
سەۋەبىدىن سېتىلماي ئېغىر دەرىجىدە بېسىلىپ
قېلىۋاتقانلىقى ۋە بۇنىڭدىن كېلىپ چىققان

ئېغىر ئىسراپچىلىقلار ھەققىدە سۆزلىدى.

يىغىننىڭ داۋاملىشىۋاتقىنىغا بىر سائەتتىن ئاشقانىدى، كېرىم بۇجاك پارتكومنىڭ يېڭى شۇجىسىنى گويا بۈگۈن تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتقاندەك تەجرىبىلىك كۆزلىرى بىلەن ئۇنىڭ ھەر بىر ھەرىكەتلىرىگە ئىنچىكە سەپسېلىپ ئولتۇرماقتا. يېشى قىرىقتىن سەل - پەل ھالقىغان، تەنھەرىكەتچىدەك ئورۇق، زىلۋا، ئېگىز بويلۇق، ئەمما قايسى بىر ئاكادېمىيەنىڭ قېرى تەتقىقاتچىسىدەك چېچى ئاقىرىشقا ئۈلگۈرمەيلا چۈشۈپ تۈگەپ بېشى تاقىرلىشىپ كەتكەن بۇ ئادەم ئۆزىنىڭ چوڭ - چوڭ قوي كۆزلىرىنىڭ ئەتراپىتا ئولتۇرغانلارغا تېز - تېز چاقماقتەك ئۆتكۈر بېقىشى بىلەن، ئۇزۇن يىل رازۋېتكا خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان پېشقەدەم ساقچىنى ئەسلىتەتتى.

ئۇ دوكلاتنى جىمجىت ئولتۇرۇپ ئاڭلاپ، خۇددى قارا چۈمۈلىنىڭ قىزىق قۇمدا يۈگۈرگىنىدەك تېز - تېز خاتىرە يازماقتا. ئۇ گاھىدا بىردىنلا بېشىنى كۆتۈرۈپ، دوكلات قىلغۇچىنىڭ كۆزىگە ئۆتكۈر سوئال نەزىرىدە مىختەك تىكىلىپ قالاتتى، گاھىدا تاقىر بېشىنى سىلاپ كۆزلىرىنى يېرىم يۇمغىنىچە نېمىنىدۇر مۇلاھىزە قىلاتتى، لەۋلىرىنى چىشلەيتتى، قوشۇمىسىنى تۈرەتتى، بارماقلىرى ئارىسىدا قەلەمنى ئايلاندۇراتتى، يەنە يېزىشقا كىرىشەتتى.

كېرىم بۇجاك جانلاندى، كۆڭلىدە نېمىدۇر قانائەت تاپقاندەك بولدى. كامال شۇجى زېرەك - سەزگۈر، ئەقىللىق، تولىمۇ ھەسسىياتچان ئادەم ئىكەن مانا بۇ ئۇنىڭدىكى ئاجىزلىق. ھەسسىياتقا بېرىلگەندە ئادەم نېمە بولىدۇ؟ پولاتتەك ئىرادىسى مەلۇم پەيتلەردە پىلىكتەك يۇمشاپ قالىدۇ! قەدىمىڭىزگە مۇبارەك كامال شۇجى! سىزنى نوقتىلاشمۇ ئانچە تەسكە چۈشمىگىدەك!

كېرىم بۇجاك سانائەت قاتناش ئىدارىسىنىڭ جۈيجاڭىنىڭ دوكلاتىدىن كېيىنلا ئۈچىنچى بولۇپ سۆز ئالدى. ئۇ ئالدى بىلەن پارتىيە مەركىزى كومىتېتىنىڭ تۈزۈلمە ئىسلاھاتىغا ۋە پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش، جەمئىيەت كەيپىياتىنى ياخشىلاشقا دائىر ئالاقىدار ھۆججەتلىرىنىڭ ناھىيىدە تەشۋىق قىلىنىش ئەھۋالى ۋە بۇ جەھەتتە قولغا كەلگەن ئۇتۇقلار توغرىسىدا سىستېمىلىق ۋە پاكىتلىق قىلىپ سۆزلىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن جەمئىيەتتە بىر مۇنچە ناتوغرا كەيپىياتلارنىڭ ئەۋج ئېلىۋاتقانلىقىنى سۆزلەپ كېلىپ، قۇربان ئەلىنىڭ يېقىندا ئېلان قىلىنغان «ئىمتىياز ۋە ھەقىقەت» ناملىق ھېكايىسىنى تىلغا ئالدى. ھېكايىنىڭ سىياسىي ئارقا كۆرۈنۈشىنى، جەمئىيەتتىكى تەسىرىنى تەھلىل قىلدى ۋە پارتكومنى ئاگاھلاندۇرۇپ مۇنداق دېدى:

— خوش، يولداش قۇربان ئەلى پارتىيىگە، پارتىيە رەھبەرلىكىگە زەھەر خەندىلىك بىلەن ھۇجۇم قىلغان بۇ خاتا ھېكايىسىنى نېمە ئۈچۈن بۇرۇنمۇ ئەمەس كېيىنمۇ ئەمەس دەل ناھىيىمىزگە يېڭى پارتكوم شۇجىسى كەلگەن ۋاقىتقا توغرىلاپ ئېلان قىلىدۇ؟ بۇنىڭغا بۇ تەلۋىلەرچە جۈرئەت نەدىن كەلگەن؟ ناھايىتى ئېنىقكى بۇنىڭغا دەل ناھىيىمىزدىكى ئايرىم رەھبىري كادىرلارنىڭ يانتاياق بولۇشى سەۋەب بولغان. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ پارتكومنىڭ يېڭى رەھبەرلىك بەنزىسىگە بولغان نارازىلىق ۋە ئۆچمەنلىكىنى ئىپادىلەش ۋە بۇھەقتە جامائەت پىكرى توپلاش ئۈچۈن قۇربان ئەلىنىڭ قەلىمىدىن پايدىلانغان. بۇ ھېكايە بېسىلغان ژۇرنال ناھىيىمىزگە تارقىتىلغاندىن كېيىن تەسىرى قانداق بولدى؟ مەن شۇنى ناھايىتى ئېچىنىش ھېسسىياتىم بىلەن ئېيتىمەنكى، كىشىلەر بۇنى بەس-بەس بىلەن ئوقۇشقاندىن كېيىن، تۆۋەندە پارتكومنىڭ يېڭى رەھبەرلىك بەنزىسىگە ئىشەنمەسلىك، ئۇنىڭدىن گۇمانلىنىش كەيپىياتى شەكىللەندى. ئەگەر ئەھۋال مۇشۇنداق داۋاملىشىپ كېتىۋەرسە، پارتكوم پۈتۈن ناھىيىنىڭ خىزمەتلىرىگە قانداق ئۈنۈملۈك رەھبەرلىك قىلالايدۇ؟ ئىسلاھاتنىڭ ئاقىۋىتى نېمە بولىدۇ؟ مېنىڭچە بىر ئىزدا توختاپ قالمىغاندىمۇ ئېغىر توسالغۇغا دۇچ كېلىدۇ...

— قولىڭىزدا بارمۇ شۇ ژۇرنال؟ — دېدى كامال شۇجى ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ.

— بار، مانا ... — كېرىم بوۋاڭ ئالدىدىكى
ماتېرىيال ئارىسىدىن ئاچ كۆك مۇقاۋىلىق ژۇر-
نالنى ئېلىپ، كامال شوجىغا ئۇزاتتى.

— قېنى، سىز سۆزىڭىزنى داۋاملاشتۇرۇۋې-
رىڭ، — دېدى شوجى ژۇرنالنىڭ مۇندەرىجىسى-
نى كۆرۈۋېتىپ.

— مەن پارتكومغا شۇنداق تەكلىپ بېرىمەن-
كى ... — كېرىم بوۋاڭ ئالدىدىكى چايدىن بىر
يۇتۇم ئوتلاپ، ئاندىن ئاغزىنى قولىنىڭ ئار-
قىسى بىلەن ئېرتىۋېتىپ داۋام قىلدى، — مەن
پارتكومغا شۇنداق تەكلىپ بېرىمەنكى، پۈتۈن
ناھىيىدىكى ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلات-
لىرى نۆۋەتتىكى پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش
خىزمىتىگە بىرلەشتۈرۈپ، بۇ ھېكايىنىڭ پار-
تىيە ئىستىلىنى ۋە جەمئىيەت كەيپىياتىنى
قالايمىقانلاشتۇرۇش جەھەتتە ئوينىغان سەل-
بىي رولىنى ۋە ئۇنىڭ زىيانلىق ئاقىۋىتىنى
ھەر بىر پارتىيە ئەزاسىغا تونۇتۇش لازىم. مەن
تەشۋىقات بۆلۈم نامىدىن قۇربان ئەلىنىڭ بۇ
ھېكايىسى توغرىسىدا بىر پارچە ئوبزور ئوق-
تۇرۇش يېزىپ چىقتىم. مۇشۇ بىر-ئىككى كۈن
ئىچىدە پارتكومنىڭ تەستىقلاپ تارقىتىشىغا سۇن-
ماقچىمەن.

زال تىمتاسلىققا چۆمدى.

يىغىن قاتناشقۇچىلىرى كېرىم بوۋاڭنىڭ
سۆزىدىكى ساداقىنىڭ كىرىچىدەك چىڭ تارتىل-
غان قاتتىق، ئۆتكۈر تەلەپپۇزىدىن كۆرە، ھەم-
مىدىن بەك كامال شوجىنىڭ ژۇرنالدىكى ھېكا-
يىنى ئوقۇۋاتقان چېغىدىكى كەيپىياتىغا كۆز -
قۇلاق بولۇپ ئولتۇرۇشاتتى. كامال شوجىنىڭ
بىردىنلا قوشۇمىسى تۈرۈلۈپ، كۆزى قەھرلىك
پارقىراپ كەتتى، چىكە تومۇرلىرى كۆپۈپ، تى-
نىقلىرىنىڭ رىتىمىمۇ تېزلەشكەندەك بولدى.

بۇ كىشىلەر ئەزەلدىن پارتكوم شوجىسىنىڭ
قاش - قاپىقىنىڭ ئۆزگىرىشىگە قاراپ، ئۆز-
لىرىنىڭ ھەرىكەت يۆنىلىشىنى بەلگىلەشكە ئا-
دەتلەنگەن. بۇ ئۇلارنىڭ يېقىنقى يىللاردىن
بۇيانقى بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان سىياسىي
مۇددىئا ۋە ئادەتلىرى نۇقتىسىدىن توپلىغان
تەجرىبىلىرىنىڭ يەكۈنى. ئۇلار مەيلى ئۆزلى-
رىنىڭ كىم بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر، پارتكوم
شوجىسىنىڭ چىشىغا ئازراقلا تېگىپ قويىدى-
غانلا بولسا، ئالدى بىر ئاي، كەينى بىر يىلغا
بارماي كىشىنىڭ توغرىلىنىپ قالىدىغانلىقىنى
ئوبدان بىلىدۇ. شۇڭا ئۇلار شۇتاپتا بىر-بىرى
بىلەن ئوچۇق - يورۇق سۆزلىشىپ باقمىغىنى
بىلەن، شوجىنىڭ قاش - قاپىقىنىڭ تۈرۈلۈ-
شىگە سەۋەب بولغان بۇ مۇھىم مەسىلە ئۈست-
تىدە ئاللىقاچان بىردەك پىكىرگە كېلىپ بول-
غاندەك قىلاتتى. شوجىنىڭ كەيپىياتى - ھەر-
بىي قوماندانىنىڭ بۇيرۇقىدىنمۇ قاتتىق بۇي-
رۇق. دېمەك ئەمدى «ئىمتىياز ۋە ھەقىقەت»
ناملىق ھېكايىنىڭ ئاپتورىنىڭ ۋە ئۇنى قول-
لىغۇچى ئايرىم رەھبىرىي كادىرنىڭ ئەدىپىنى
بېرىش ئۈچۈن ئاتلىنىشى كېرەك ...

ناھىيىنىڭ مۇئاۋىن ھاكىمى زالنىڭ شۇنچە
ئىسسىق ۋە دىمىق بولۇشىغا قارىماي، تەۋرىت-
لىرى چۈشۈپ كىيىمدىن پارقىراپ كەتكەن سېرىكنۇ
چاپىنىنىڭ تۈگمىسىنى تاكى كېكىرتەكگىچە
مەھكەم ئېتىۋېلىپ ئولتۇرغان پاكار، ئاقسې-
رىق ئادەم گويا ئۆز قارارىدىن مەمنۇن بول-
غاندەك ئىككى ياققا قىمىرلاپ يۆتىلىپ قويدى.
ئۆتكەن يىلى قىشتا يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ شاگ-
جاڭلىقىدىن قاسىم جۇيجاڭنىڭ ئورنىغا ناھىيى-
لىك مائارىپ ئىدارىسىنىڭ جۇيجاڭلىقىغا يۆت-
كەپ كېلىنگەن گەۋدىلىك، تەتۈر ئۇستىخان
ساقاللىق ئادەم قاچاندۇر بىر چاغدا ساپال
قاچىنىڭ پۇچىقىدىن ياسىۋالغان قوپال شاك-
رىسىدىكى تاماكا كۈلىنى پۇتىدىكى ئېغىر، ئۇ-
زۇن قونجىلىق ئوتۇلىيگە تاقىلدىتىپ ئۇرۇش-
قا باشلىدى. كىملەردۇر چىرايىدا ھېچبىر ئى-
پادە بولمىغان ۋە بۇرۇنقى تەمكىن، تۇرغۇن
سېزىدەك ئېغىر سالمىقى بىلەن نېمىنىدۇ خىيال
قىلىپ ئولتۇرغان قاسىم جۇيجاڭغا كۆز قىرىدا
قاراپ قويدى، كېرىم بوۋاڭنىڭ يادىكىنى چى-
رايىدا غالىبلارچە ئىچكى تەنتەنە ئەكس ئېتىپ
تۇراتتى. ئۇ مەسخىرە ۋە ئاداۋەتلىك بېقىشى بىلەن
قاسىم جۇيجاڭغا يەر ئاستىدىن قاراپ قويدى.

— مەن بۇ ھېكايىنىڭ خەنزۇچە تەرجىمىسىنى ئۆتكەن ھەپتىدىلا ئوقۇغان، — دېدى كامال شۇجى كېرىم بۇجاڭغا توغرىلىنىپ، — ئۇنىڭ ئاپتورى مۇشۇ ناھىيىمىزدە ئىكەن - دە.

كېرىم بۇجاڭ قولىدىكى تاماكىنى ئالدىراپ كۈلدانغا پاتۇردى.

— ھە . . . ھە . . . ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكىنىڭ ئىجادىيەتچىسى. قىسقىچە تارىخىي ئەھۋالى مۇنداق: 1970 - يىلى قولغا ئېلىنىپ توققۇز يىللىق قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان. 1980 - يىلى زىيالىيلار سىياسىتىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش ۋاقتىدا خىزمىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ بۇرۇنقى خىزمەت ئورنى — تارىم كەنتىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپكە ئوقۇتقۇچىلىققا ئورۇنلاشتۇرۇلغان. لېكىن بىزنىڭ ئايرىم رەھبىرىي كادىرىمىز خىزمەت ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ، ئۇنى يېزىقچىلىق ماھارىتى بار دېگەن باھانە بىلەن 1982 - يىلى ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكىگە يۆتكەپ كەلگەن. ھەتتا ئۇنىڭ ئائىلىسىدىكى ئايالىنىمۇ بازار باشلانغۇچ مەكتەپكە ۋاقىتلىق ئوقۇتقۇچىلىققا ئورۇنلاشتۇرغان.

— قۇربان ئەلىنىڭ يەنە بۇنىڭدىن باشقا ئېلان قىلىنغان قانچىلىك ئەسەرلىرى بار؟ — كامال شۇجى ئۇنىڭ سۆزىگە ئۇلاپلا سورىدى.

— ھە ... ھە ... بارمىش، خېلى كۆپمىش، — دېدى كېرىم بۇجاڭ.

— سىز ئەتە چۈشكىچە ئۇنىڭ ماتبۇئاتتا ئېلان قىلىنغان ئەسەرلىرىنىڭ ھەممىسىنى ماڭا يىغىپ تاپشۇرۇڭ.

— ماقۇل ... ماقۇل ... ئەمىسە مەن يىغىندىن كېيىنلا ھەسەن گۈەنجاڭغا ئۇقتۇرۇش قىلاي.

— ياق، مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ كۇتۇپخانىسىغا ئۆزىڭىز بېرىڭ.

يىغىن بىر كۈن داۋام قىلدى، لېكىن شۇ كۈنى كەچتە پۈتۈن ناھىيە بازىرىغا «قۇربان ئەلىنىڭ يەنە خاتالاشقانلىقى» توغرىسىدا چاقماقتەك تېز خەۋەر تارقالدى. نېمە دېگۈلۈك؟ خۇش-خەۋەرگە قارىغاندا، شۇم خەۋەرنىڭ تارقىلىشى تېز بولىدۇ. باشقىلارنىڭ بېشىغا كېلىدىغان دەرد - ھەسرەتنى ئۆزى ئۈچۈن ئارام -راھەت دەپ بىلىدىغان كىشىلەر بۇنداق چاغدا جايىدا ئولتۇرالماي قالىدۇ. ئەتراپقا، بۇلۇڭ-پۇشقاقلارغا قىل يۇرغىدەك چاپىدۇ. قىلىدەك ئىشنى پىلدەك قىلىمىسا، ئاڭلىغانلىرىنى ئىچىدە تېخىمۇ سەمرىتىپ باشقىلارغا تېزراق دەۋەتمىسە كېچىسى ئۇيقىسى كەلمەيدۇ، يېگەن ئېشى تېنىگە سىڭمەيدۇ.

* * *

قۇربان ئەلى ئىشتىن چۈشۈپ چوڭ كوچىغا چىقتى. كەچتە كوچىدا ئادەملەر كۆپەيگەن، كىنوخانا بىلەن سەنئەت ئۆمىكىنىڭ ئالدى كەچكى سەيلىچىلەر، مېۋە-چېۋە ساتقۇچىلار ۋە راخاپچى-دوغاپچىلار بىلەن ئاۋاتلاشقانىدى.

ناھىيە بازىرى ئىچىدە كىشىلەر بىر -بىرى بىلەن كۈندە نەچچە رەت ئۇچرىشىپ تۇرىدىغانلىقى ئۈچۈنمىكىن ئۇلار ئۆزئارا تونۇش ھەمسۆھبەت بولۇپ كەتكەن. قۇربان ئەلى ئۆيىدىن ئىدارىگە كېلىپ، ئىدارىسىدىن ئۆيىگە كەتكۈچە يولدا كىملەرگىدۇر سالام بېرىش، كىملەر بىلەندۇر ھال-مۇڭ بولۇش ئۈچۈن بىر مۇنچە ۋاقتى كېتىدىغان، ئەمما بۈگۈن نېمە ئۈچۈندۇر كىشىلەر ئۇنى تونۇمىغاندەك قىلىشاتتى. قىزىق! كۈندە نەچچە رەت سالام- سائەت قىلىپ ئۆتىشىدىغان سالىي دوغاپ ئۇنى يىراقتىن كۆرۈپلا ئىتتىك ئارقىسىنى قىلىۋالدى. تونۇشلار بىر چەتتە ئۇنى كۆزلىرى بىلەن ئىما قىلىشىپ، بىر- بىرىگە كۇسۇرلىشىشقا باشلىدى، ئۇ، ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن ئۇلارنىڭ قاقاخلاپ كۈلگەن ئاۋازى ئاڭلاندى.

قۇربان ئەلى ۋېلىسىپىتىنى يېتىلەپ كېتىۋېتىپ خىيالغا چۆمدى: «بۈگۈن نېمە بولدىكىنە ئۇلارغا؟ مەن تۈرمىدىن يېڭى چىققان چاغدىمۇ كىشىلەر شۇنداق قىلغان. ئەمدىچۇ؟ ئەمدى يەنە تونىماسلىققا سالىدىغان، كۇسۇرلىشىدىغان، مەسخىرىلىك كۈلىشىدىغان نېمە ئىش بار؟» ئۇ ئەتىگەندە ئايالىنىڭ جېكىلىگەنلىرىنى ئېسىگە ئېلىپ، ئازراق پىياز، سامساق سېتىۋېلىش ئۈچۈن چوڭ كوچىدىن كۆكتات بازىرى تەرەپكە بۇرۇلدى. ئۆستەڭ بويىدىكى ھېسپىتەك تار، ئەمما، ئۈچەيدەك ئۇزۇن كەتكەن ئۇستى يېپىق كوچا، كۆكتاتچىلارنىڭ سوداسېتىقى ئۈچۈن ئاجرىتىپ بېرىلگەن. قۇربان ئەلى قىستا-

قىستاڭچىلىقتا خېلىدىن كېيىن سامساق دۇكىنىغا يېتىپ كەلدى. بۇ كۈنكىسى پاي ناھىيىسىنىڭ سورتلۇق ئەمما ئەرزان سامساقلىرىدىن ئىكەن. قۇربان ئەلى توپىنىڭ چېتىدە نۆۋەت كۈتۈپ تۇردى.

شۇ ئەسنادا ئالدىدىكى ئىككى ئايالنىڭ سۆزلىشىۋاتقان ئاۋازى ئاڭلاندى.

— ۋىيەي، ئەختەر زەنجاڭ، ھېلىقى مەستۇرە ئاۋاقىنىڭ ئېرىنى يەنە خاتالىشىپ قاپتۇ دەپ ئاڭلىيمىنا؟ — دېدى خان ئەتلەستىن كۆينەك كىيگەن، بېشىغا زەر گۈللۈك ھىلىھىل ياغلىق چىككەن ئوتتۇز بەش ياشلاردىكى بىر ئايال، — ئىسمى نېمىدى ئۇنىڭ، ھېلىقى «لاۋگەي»① دىن چىققان ...

— قۇۋان كىرىمدۇ، شۇنى دېيدىغانسىلا ھەقاچان؟ — دېدى ئەختەرخان قول ياغلىقىدا يۈزىدىكى تەرنى سۈرتىۋېتىپ، — ئۇ خېلى كونا گەپقۇ.

— خۇدايىمەي ... يەنە نېمە كەلگۈلۈك كەلگەندۇ ئۇ ئادەمگە، بىر نەرسە يازغاننىڭ گېپى بارغۇ؟

— پارتىيىگە قارشى ھېكايە يازغان بولامدۇ ... كامال شۇجى ئۇنىڭ ھېكايىسىنى ئوقۇپ، غەزىپىنى باسالماي، يىغىندىلا جوزىنى مۇشتلاپ كەتكەنمىش.

— چاتاق بوپتۇ ئەمىسە، پۈتۈن ناھىيە ئەمدى مۇشۇ شۇجىنىڭ ئاغزىغا قاراپ ياشايدىغان تۇرسا، يەنە جازالىنىپ لاۋگەي بولۇپ كېتەرمۇ ئۇ ئادەم؟

— ئۇغۇ تۇرغانلا گەپ.

ھىلىھىل ياغلىقلىق ئايال دەز ماڭغان تامدەك سىلكىنىپ كۈلدى.

— ھى ... ھى ... ھى ... مەستۇرە ئاۋاق يەنە ھېلىلىمدەك قورۇلۇپ ئولتۇرىدىكەن دە، ئەمدى.

قۇربان ئەلى بۇ گەپلەرنىڭ داۋامىنى ئاڭلاشقا تاقەت قىلالمىدى. ۋېلىسىپىتىنىڭ بېشىنى بۇراپ كۆكتات بازىرىدىن يېنىپ چىقتى. ئۇ پىياز، سامساق ئېلىشنىمۇ ئۇنتۇدى، كۆڭلىدىكى بايىقى غەشلىكلەر، يېرىمچىلىقلار ئەندى كۆڭلىدىن قايىقىدۇر ئۇچۇپ كەتكەن، ئۇنىڭ ئورنىنى خۇشاللىق، چەكسىز خۇشاللىق ۋە غالىب-

① ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش

لىقنىڭ شادىيانە تەنتەنىسى ئىگىلىگەنىدى: «ئاھ ئاق قىغىز ئالدىدا مۈكچىيىپ، تەپەككۇر ۋە ئىجاد بىلەن ئۇيقۇسىز ئۆتكەن تالاي كېچىلەر! شۇ كېچىلەردىكى ئەجرىم بىكارغا كەتمەپتۇ! ئوق كۆزلىگەن نىشانغا تەگكەن ئوخشايدۇ. ئۇ كېتىۋېتىپ ھېلىقى ھىلىھىل ياغلىقلىق ئايالنىڭ زەھەرلىك سۆزلىرىنى ئەسكە ئالغاندا، بۇ خۇشاللىقلىرى قانداقتۇر بىر دەردلىك ئۆكۈنۈش سېزىملىرى بىلەن ئارىلىشىپ كەتتى: «مەستۇرە، ئەشۇ خوتۇنلار مەسخىرە قىلغۇچىلىك ئاۋاقلىشىپ كەتكەنمىدۇ — ھە؟ راست، ئۇ جۇدىدى، ئورۇق — ئاۋاق بولۇپ قالدى، بۇنىڭ ھەممىسى مەن ئۈچۈن بولدى ...»

ئۇ ۋېلىسىپىتىنى روزى قاساپنىڭ دۇكىنى ئالدىدا توختاتتى.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم روزىكا!

دۇكىنىنى تاقاي دەپ تۇرغان كەكە ساقال، توخۇمدەك دوپدۇغىلاق روزى قاساپ پەشتامىسى بىلەن ياغ يۇقى قوللىرىنى سۈرتكىنىچە دۇكاننىڭ ئالدىغا چىقتى.

— بەللى، مانا ئۆزۈڭ كەپسەن قۇناخۇن، مەن تېخى سەن بىلەن بىر كۆرۈشەي دەپ تۇرغان، قېنى دۇكانغا كىر.

— گوشۇڭ بارمۇ؟

— گۆش — پۆش دېگەننى قويۇپ تۇر. ھەي، سېنىڭ نېمە قىلغىنىڭ بۇ، قۇناخۇن؟

— نېمە قىپتىمەن؟

— بۇرنۇڭغا يېمەپسەن — دە، تېخىچە! باشلىقلار بىلەن ئېتىشىپ نېمە قىلىسەن؟

— ئېتىشسام نېمە بوپتۇ؟ خاتا ئىش قىلسا ئېتىشىمەن، قارشى تۇرىمەن.

— ئەخمەق! — روزى قاساپ ئەتراپقا تەشۋىش بىلەن قاراپ قويدى، — تۇرمىدە توققۇز يىل ياتقىنىڭنى ئۇنتۇپ قالدىڭمۇ؟ سەن ھەققىنى سۆزلەيمەن دېگۈچە خەق سېنى ھەقدادىڭغا يەتكۈزۈپ قويىدۇ، شۇنداق. نېمە قىلىسەن؟ جاھاننىڭ ئەگرى يېرىنى سەن بىر ئادەم تۈزلىيەلەمسەن؟ ئوينىشىپ ئەرباب بىلەن، ئەرباپ ئۇرار ھەر باپ بىلەن ... خوتۇن — باللىرىڭ-

نى نېمىشقا ئويلىمايسەن؟

قارىغاندا، روزى قاساپنىڭ راستىنلا ئاچچىقى باردەك قىلاتتى. ئۇ — كۆڭلى قوي قۇيرۇقىدەك يۇمشاق، قۇربان ئەلى ئۈچۈن ئاتا يولۇق، يۇرت ئىچىدە ئاتاق — ئىناۋىتى بار ئېسىل ئادەم. بايا ئۇنىڭ قۇربان ئۈچۈن كۆيۈپ — پىشىپ، ئاچچىق ئارىلاش سۆزلىگەن گەپلىرىنىڭ بارى ھەق! ئەمما قۇربان ئەلى ئۇنىڭغا «يازغۇچىلىق» ۋە «ئەدەبىي ئەسەر...» دىگەنلەرنى قانداق چۈشەندۈرىدۇ؟ چۈشەندۈرەلمەيدۇ.

— راست ئېيتىسەن، روزىكا، دىگەنلىرىڭنىڭ ھەممىسى توغرا، — ئۇ قاساپنىڭ گۆشلۈك، يۇمشاق قوللىرىنى سىقتى، — ئەمما مېنىڭ قىلغانلىرىمۇ توغرا، قانداق توغرا دەمسىنا، مەن بۇنى ... ئەستا ... نېمە دەپ چۈشەندۈرسەم بولار؟ كەچ بولۇپ كەتتى، گۆشلۈك بولسا بەرسەڭ، بەش كىلو.

— گەپنى باشقا ياققا ئېلىپ قاچما، — روزى قاساپ قىزىشىپ سۆزلەشكە باشلىدى، — مېنى تېخى ھېچنىمە چۈشەنمەيدۇ دەمسىنا سەن؟ چۈشىنىمەن، نېمىشقا چۈشەنمەيدىكەنمەن؟ سېنىڭدەك كىتاب ئوقۇيالمىغىنىم، خەت يازالمىغىنىم بىلەن كۆزۈم بىلەن قۇلىقىم بار. ناھىيىدىكى ھەممە ئىشلارنى كۆرۈپ، بىلىپ تۇرىمەن. ئەمما مەن دەيمەنكى ... — روزى قاساپ ئاۋازىنى پەسەيتتى، — ھازىرقى شۇجى، شيەنجاڭ دىگەنلەرنىڭ بۇرۇنقىغا ئوخشىمايدۇ. 50 — يىللاردىكى ئىشلارنى سەن ئانچە بىلمەيسەن، مانا مەن تازا بىلىمەن، ئۇ چاغنىڭ شۇجى، شيەنجاڭلىرى ھەقىقەتەن خەلق بىلەن سىرداش ئىدى، بىزدەك ئاددىي پۇقرالارمۇ ئۇلار بىلەن خالىغان چاغدا كۆرۈشەلەيتتۇق، كۆڭلىمىزدىكىنى ئېيتالايتتۇق. ھازىرچۇ؟ بېرىپ ئىككى ئېغىز دەردىمىزنى ئېيتالايمىزمۇ؟ ھەي ... سۆزلەپ كەلسەم گەپ تولا. بىلىمەن، سەن ئۇلارنى خەلقنىڭ دەردىگە يەتسە، بۇرۇنقى زامانىنىڭ پومېشچىكلىرىدەك بولۇۋالمىسا دەيسەن. ئەمما ئۇلار دىگەن ھازىر ئاسمانغا بويتارتقان يىلتىزى چوڭقۇر چوڭ دەرەخ، سەن مۇنچىۋالا كۈچەپ زورۇقۇپ ئۇنىڭ بىر تال يوپۇرمىقىنى مىدىرلىتالامسەن، ئەكسىچە ئۆزەڭنى نابۇت قىلىۋالىسەن، خوتۇن — بالىلىرىڭنى قاڭغىر قاخشىتىپ قويىسەن.

— بۇ، مۇمكىن ئەمەس، — دىدى قۇربان ئەلى پەرۋاسىزلا، — كۆڭلۈڭگە رەھمەت، ئەمما خاتىرجەم بول روزىكا، بۇرۇنقىدەك زورلۇق — زومبۇلۇق قىلىدىغانلارنىڭ ئەمدى ھەددى ئەمەس، مېنى بېرىدىغىنىڭنى بەرمەمسەن، ئالدىرايمەن.

روزى قاساپ يەنىلا ئۇنىڭدىن كۆزىنى ئالالمىدى، ئۇنىڭ ئەشۇ غەمكىن بېقىشىدا چوڭقۇر خەيرىخاھلىق، كۆيۈنۈش ۋە قىيالماسلىق مەناسى بار ئىدى.

— خەير بوپتۇ، ھەر ھالدا شۇنداق دىگىنىڭنىڭ يامىنى يوق، كېڭىشىپ باق، — دىدى ئۇ غۇدۇڭشىغاندەك قىلىپ، — ھە ... بۇ تىنجىق ئىسسىقتا شۇنچىۋالا ئۇرغۇن گۆشنى نېمە قىلىسەن؟

— مېھمىنىم بار.

— كىم ئۇ؟

— ئۇنى سوردىما.

روزى قاساپ تۆمۈر كانارىدا ئېسىقلىق تۇرغان ئاخىرقى بىر پارچە گۆشنى جىگلاپ، ئۆزىنىڭ پەشتامىسىغا ئورىدى — دە، قۇربان ئەلىنىڭ ۋېلىسىپىتىنىڭ ئارقىسىغا چېگىپ بەردى.

* * *

سىرتتا ھويلا ئىشىكىنىڭ تاراقشىپ ئېچىلغان، ئاندىن كونا ۋېلىسىپىتنىڭ شاقىلدىغان، نېمىگىدۇر ئۇرۇلغان ئاۋازى ئاڭلاندى، ئۆيدىكىلەر ئۈستىدە نېمىنىدۇر تالىشىپ، بىر — بىرسى بىلەن جېدەللىشىپ ئولتۇرغان بالىلارنىڭ چوڭى قولىدىكى ھېساب كىتابىنى، كىچىكلىرى رەسىملىك ژۇرناللارنى جايىغا تاشلاپ، كاردۇاتتىن بەرگە سەكرەپ چۈشۈشتى — دە، ھويلىغا سەكرەپ چىقىشتى.

— دادا ... دادا ... بىزگە ۋېلىسىپىت مىندۈرەمسەن دادا؟

— ئوھۇ خالىقىمىزىم ... ئوھۇي ... باتۇرلىرىم...
كېلىڭلار، كېلىڭلار! — قۇربان ئەلى بالىلى-
رىدىن گويا ئۇزۇن يىل ئايرىلىپ، ھازىرلا كۆ-
رۈشۈۋاتقاندەك بىر - بىرلەپ قۇچاقلاپ سۆي-
دى، — ئۇنداق ئەبجەق ۋېلىسىپىتنى مىنىپ
نېمە قىلىسىلەر؟ مىنەڭلار، مېنى مىنىڭلار!

قۇربان ئەلىنىڭ ئۇزۇن، ئېگىز، قاتاڭغۇر
گەۋدىسى تاپسىدا پەيدا بولدى. ئۇ قىزى بىلەن
ئوتتۇرانچى ئوغلىنى باغاشلاپ كۆتۈرۈۋالغان،
كىچىكىنى گەجگىسىگە مىندۈرۈۋالغانىدى.

مەستۈرە ئاشخانىدىن چىقىپ بالىلىرىغا
كايىدى:

— ۋاي ئانام، چوڭ بولغاندا نېمە قىلغى-
نىڭلار بۇ — ھە؟ چۈشۈڭلار! چۈشۈڭلار، داداڭلار-
نىڭ كىيىمىنى بۇلغايسىلەر!

قۇربان ئەلى بالىلارنى كاردىۋات ئۈستىگە
دەسسىتىپ قويدى.

— يەرگە چۈشۈڭلار، قېنى بىر دەم ئويناپ
كىرىڭلار. ئۈستەل بويىغا بارماڭلار جۇمۇ! —
دېدى مەستۈرە، بالىلار قى - چۇ قىلىشىپ،
تالاغا يۈگرەپ چىقىپ كېتىشتى. ئۇ بىردىنلا
ئېرىنىڭ گويا ئۇنى تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتقان-
دەك ئۆزىگە بۆلەكچىلا تىكىلىپ قاراپ تۇرغان-
لىقىنى كۆردى - دە، ئىزا تارتقىنىدىن يۈزلە-
رى ھۆپپىدە قىزىرىپ كەتتى، — نېمە قاراپ
كەتتىڭىز؟

قۇربان ئەلى جاۋاب بەرمىدى. ئۇ بىردىنلا
مەستۈرەگە يېقىنلىدى.

— مەستۈرە ... — نېمە ئۈچۈندۇر ئۇنىڭ
ئاۋازى تىترەپ كەتتى، ئۇ دەسلەپتە مەستۈرە-
نىڭ ئاندا - ساندا ئاق ئارىلىغان چاچلىرىنى،
ھالقا سېلىنماي تۆشۈكلىرى پۈتۈپ كەتكەن
قۇلىقىنى، ئاندىن تاتارغان، قىل سۆرەتكەن-
دەك ئىنچىكە قورۇق چۈشكەن يۈزلىرىنى سىلى-
دى ۋە بىردىنلا مەھكەم قۇچاقلىۋالدى.

— ۋىيەي، سەت تۇرىدۇ، بالىلار كۆرۈپ
قالىدۇ ... — دېدى مەستۈرە تىپىرلاپ، ئۇنىڭمۇ
ئاۋازى تىترەپ كەتتى! ھاياجان، تەئەججۈپ
ۋە قورقۇنۇش تۇيغۇسى ئىچىدىكى يۈرىكىنىڭ
دۈپۈلدەشلىرى ئۆزىگىمۇ ئاڭلانغاندەك قىلاتتى.

— مەستۈرە ... نېمىشقىمۇ بۇرۇنراق زەڭ
قويمىغاندىمەن ساڭا، ماڭا قارىغىنا، نېمانچە
ئورۇقلاپ جۈدەپ كەتتىڭ؟

— جۈدىسەم نېمە بوپتۇ؟ قېرىغاندىمەن ئەمدى.

— قورۇق گەپ قىلما، نەدىكى قېرىلىق ئۇ؟
ئوتتۇز ئالتىگە كىردىڭ، گۈلدەك ئېچىلىپ كۈ-
لىدىغان ۋاقتىڭ بۇ؟ سەنمۇ باشقىلارنىڭ ئايال-
لىرىدەك سەمىر، ئوينا، كۈل!

— ئوينا، كۈل دەمسىز؟ — دېدى مەستۈرە
ئېرىنىڭ قۇچىقىدىن ئاجراپ، قاقاقلاپ كۈلگى-
نىچە، — بۇ گەپچە بۈگۈن كەچتە ئۆيگە مېھمان
چاقىرىپسىز - دە، كۆردۈم، بىر پاتمان گۆشمۇ
ئېلىپ كەپسىز.

— ئېلىپ كەلدىم، ئەمما ئۇنى مېھمانغا
ئەمەس ساڭا يېگۈزىمەن.

— ماڭا؟

— ھەئە ساڭا. ئەمدى مەن سېنىڭ ئورۇق-
جۈدەڭلىكىڭگە (ئۇ ئاۋاق دېيىشكە تىلى بار-
مىدى) خاتىمە بەرمەكچىمەن. ئالدىڭدا گۇناھ-
لىرىمنى يۇماقچىمەن.

مەستۈرە چۆچۈپ، چىرايى تەخەزدەك ئاقى-
رىپ كەتتى، كۆزىگە مۆللىدە ياش ئالدى.

— نېمە دەۋاتىسىز؟... بۇ گەپچە مەن سىزنى
ئالدىمدا گۇناھكار دەپ قارامدىكەنمەن؟

— ياق، ياق ... مەن شۇنداق ئويلايمەن
مەستۈرە، سەن مېنى كەچۈر، كەچۈر ... مەن
سېنى غورىبەتچىلىكتە قويدۇم. سەن مەن ئۈچۈن،

مۇشۇ ئۆيىمىز ئۈچۈن گۈلدەك ياشلىق باھارىڭنى يوقاتتىڭ. ئويلاپ باقسام سەن مەن بىلەن توي قىلغاندىن بېرى خەقنىڭ ئاياللىرىدەك ۋال - ۋۇل كىيىنىپ، قۇلىقىڭغا ئالتۇن ھالقا، بويىنۇڭغا ئۈنچە-مەرۋايىتلار ئېسىپ باقماپسەن. مەن بۇرۇن ئاياللار پسىخولوگىيىسىنى تەتقىق قىلىپ كۆرگەن؛ ئاياللار كىيىم-كېچەك، زىبۇ - زىننەتلەرنى ئۆز ھاياتىنىڭ ئەڭ مۇھىم مەنىۋى ئوزۇقى دەپ قارايدۇ. ئاياللار بۇ ئارقىلىق بىر - بىرى بىلەن ئۈستۈنلۈك، شان-شۆھرەت تالىشىدۇ، قورسىقى ئاچ قالسىمۇ، بەدىنىنى كېسەل ئازابى چىرمىسىمۇ، ئۇلار ئەنە شۇ مەنىۋى ئوزۇقى ئارقىلىق ئۆزىنى ئەركىن، ئازادە، ساغلام ۋە بەختلىك ھېس قىلىدۇ. سەنچۇ مەستۈرە، سېنى ھاۋا ئانام تۇغقان بولغىمىدى؟ راست دەيمەن. ئۇ چاغدا ئىنسانلار پاك ۋە پەزىلەتلىك ئىدى، بۈگۈنكىدەك پەسلىك ۋە رەزىللىكنى ھېچقايسىسى بىلمەيتتى. مەن سېنى ھەمىشە ھويلىمىزدىكى ھېلىقى كۆك ئانا كەپتەرگە ئوخشىتىمەن. ئۇنىڭ قىزىل قۇرۇتتەك ئۇششاق باچكىسىنى قانداق بېقىپ چوڭ قىلغانلىقىغا زەڭ سېلىپ باققانمىدىڭ؟ ئۇنىڭ باچكىسىغا قانداق دان يېگۈزگەنلىكىگە قاراپ تۇرۇش قانداق ئېچىنارلىق - ھە؟ ئۇ پوكىنىدىكى دانلارنى مىڭ بىر جاپادا بىردىن، بىردىن ياندۇرۇپ باچكىلىرىغا يېگۈزىدۇ. بۇنداق چاغدا بىچارە كەپتەر تۇخۇمدەك تۈگۈلۈپ، بەزگەك ئادەمدەك تىترەپ كېتىدۇ! ئۆزىنىڭ قۇۋۋىتىنى، ھاياتىنى ئەنە شۇنداق تۈگىتىدۇ. ئەزبىرايى... سەنمۇ شۇنداققۇ مەستۈرە! بىر چاغلاردا قانداق چىرايلىق قىز ئىدىڭ ھە - سەن؟ سېمىز، ساغلام ئىدىڭ، كۆينەكلىرىڭگە چىپپىدە كېلەتتىڭ، ئەمدىچۇ؟ مۇشۇ ئۆينىڭ دەردىدە ئورۇقلىدىڭ، كېسەلچان بولۇپ قالدىڭ. نېمە، مەيلى دەمسەن؟ نېمىگە مەيلى؟ سېمىزلىك، ساغلاملىق ياراشمايدىكەن ساڭا؟ قېنى، گۆشنىڭ ھەممىسىنى قازانغا سال، ئويلاپ باقسام بىز توي قىلغاندىن بېرى قېقىلىپ، سوقۇلۇپلا ئۆتۈپتىمىز، كۈنىمىز غۇربەتچىلىكتە ئۆتۈپتۇ. بىرەر قېتىممۇ بالىلار بىلەن لىگەننىڭ ئەتراپىغا ئولتۇرۇپ، تويۇپ - كېكىرىپ كەتكۈدەك گۆش يەپ باقماپتىمىز!

ئاھ، نەقەدەر مېھرىبان ئەر! مەستۈرە بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ئۆزىنى تۇتۇۋالالمىدى، بەخت ۋە سۆيۈنۈش ئوتى بىلەن قاينىغان ئىسسىق ياشلىرى كۆز چاناقلىرىدىن ئېتىلىپ چىقتى. راست، قۇربانىنىڭ دېگەنلىرىنىڭ بەرى راست. ئەمما مۇشۇنداق ۋاپادار ئەر، ئامراق يار ئۈچۈن قۇربان قىلغان ياشلىق ھاياتىنىڭ نېمە ئارمىنى قالىدۇ؟ ئۇنىڭغا بۇرۇن تارتقان قايغۇ - رىيازەتلىرىنى، ئىشىتكەن تىل - دەشناملىرىنى، غۇربەتچىلىكتە كۆز ياپرىقىدەك سارغىيىپ ئۆتكەن كۈنلىرىنى ئەسلەش بەك ئېغىر. ئەمما مەستۈرە، ھاياتىنىڭ بۇ مۇشكۈل داۋانلىرىدىن ھالقىپ ئۆتكەن چىدامىلىقى ۋە جاسارىتى بىلەن بەختلىك! قۇربان تېزىقان، سەپرا مىجەز، جاھىل ئادەم. ئەمما مەستۈرە ئۇنى ئەشۇ ئىللەتلىرى تېگىدىكى ۋاپادارلىقى، يۇمشاق، تۈز كۆڭۈللۈكلۈكى، مېھرىبانلىقى ۋە ئۆز ئائىلىسى ئۈچۈن ھەمىشە ئوتتەك كۆيۈپ تۇرىدىغان جانبازلىقى ئۈچۈن ياخشى كۆرىدۇ. ئۇنىڭ گاھى چاغلاردىكى قوپال سىلكىشلىرى، ۋارقىراشلىرى، ھەتتا ئۆزىنى تۇتالماي سېلىپ قويغان بىر ئىككى تەستەكلىرىمۇ بىلىنمەيدۇ. كېيىن مۇھىمى قۇربانىنى ئۇ ئاددىي ئەر سۈپىتىدىلا ئەمەس ئۆزى ئۈچۈن ئۇستاز؛ ئۆزىنىڭ بەختى ۋە ھاياتلىق ئۈمىدىنى كېلىچەكنىڭ نۇرلۇق مەنزىلىگە يېتىشتۈرگۈچى سۇنناس قانات سۈپىتىدە چۈشىنىدۇ.

— كىلوسىنى نەچچە يۈەندىن ئالدىڭىز؟ — دېدى مەستۈرە پەشتامىدىكى گۆشنى پەشخۇنغا قويۇۋېتىپ.

— ئۈزۈمىنى يە، ساپىقىنى سورىما دەپتىكەن.

— ياق، ئەمدى دېمىنا، ئەركىن بازارنىڭ گۆشىدۇ ھەر قاچان؟ يانچۇقىڭىزدا پۇل يوقتەك قىلىۋېدى، قەرز ئالدىڭىزمۇ؟

— قەلەم ھەققى ئالدىم، ھېلىقى ھېكايىنىڭ قەلەم ھەققى — قۇربان ئەلى يانچۇقىدىن بىر تۇتام پۇلنى ئېلىپ مەستۈرەگە ئۇزاتتى.

— «ئىمتىياز ۋە ھەقىقەت» ناملىق ھېكايىنىڭمۇ؟ — مەستۈرە پۇلنى ئېلىۋېتىپ كۆزلىرىنى تەشۋىش بىلەن قۇربانغا تىكتى، — ۋىدىيەي، بۈگۈن ھەممە يەردە مۇشۇ ھېكايىنىڭ ...

— بولدى، قوي، — دېدى قۇربان ئەلى ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ، — بىز بۈگۈنلا ئۆيدە كۆڭۈلسىز ئىشلار توغرىلىق سۆزلىمەسلىككە كېلىشكەن ئىدۇققۇ، ئەندىشە قىلما، ئەكسىچە خۇشال بول. بىر نەچچە كېچە كۆز يۇمماي يېزىپ چىققان ھېكايەمنىڭ بۈگۈن جەمئىيەتتىكى يامان سۈپەتلىك راك ھۈجەيرىلىرىنى ئۆرتەپ-كۆيدۈرگەنلىكى ئۈچۈن ئېرىشكىنى تەبرىكلە، ئۇنى قۇچاقلا!

گۈگۈم چۈشكەن، ئەتراپ دىمىق، كەچكى تۇمان بىلەن قاپلانغانىدى. ھويلىدىكى تېرەكتە بەس-بەس بىلەن ۋىچىرلىشىۋاتقان ئاق قۇچقاچلار ئەمدى نەگىدۇر ئۇچۇپ غايىب بولۇشتى. كىشىنىڭ تاتلىق ئىشتىھاسىنى قوزغاپ، ئاشخانىدىكى گۆش سېلىنغان قازان پورۇقلاپ قايناشقا باشلىدى. شۇ ئەسنادا باللار كوچىدىن سەكرەپ چۇقۇرۇشۇپ ئۆيگە كىرىپ كەلدى ۋە جوزا ئۈستىدە تۇرغان بىر باغلام پۇلنى كۆرۈپ، كۆزلىرى پارقىراپ كەتتى.

— ۋاي-ۋۇي، نېمە دېگەن جىق پۇل؟ — دېدى گۈلزار پۇلنىڭ ئۈستىنى ئاۋايلاپ سىلاپ بېقىپ.

— كىمنىڭ پۇلى بۇ دادا؟

— بىزنىڭ، ھەممىمىزنىڭ.

باللار جوزا ئەتراپىدا تەڭلاۋارقىراشتى:

— ماڭا قەلەم ئۇچلىغۇچ ئېلىپ بېرەمسەن، دادا؟

— ماڭا تاپانچا ئېلىپ بەر.

— ماڭا بىڭگۈي ئېپبە.

— ئېلىپ بەرمەيچۇ، ئېلىپ بېرىمەن، — دېدى قۇربان ئەلى ئۇلارنى ئەركىلىتىپ، — بۇرنۇڭلارغا نېمە پۇراۋاتىدۇ؟ گۆش، سەل تۇرۇپ گۆشمۇ يەيسىلەر تېخى!

— ياق، گۆشنى بىز يېمەيمىز، — دېدى گۈلزار.

— كىم يەيدۇ؟ — ھەيران بولۇپ سورىدى قۇربان ئەلى.

— سىزگە يېگۈزىمىز. ئاپام بىزگە گۆشنى داداڭلار يېسۇن، داداڭلارنىڭ خىزمىتى ئېغىر ھەم ئاغرىقچان دېگەن.

— ۋاي جېنىم ئاپئاق باللىرىم ... — قۇربان ئەلىنىڭ كۆڭلى ئېرىدىلىپ، باللىرىنى ئەركىلىتىپ سۆيدى، — شۇڭا نەچچە ۋاقىتتىن بېرى گۆشنى ماڭا ئالداپ يېگۈزۈپ ئۆزەڭلەر تاماقنى قۇرۇق يەپتىكەنسىلەر — دە.

شۇچاغدا كۆتۈلمىگەندە لامپۇچكا لاپ قىلىپ ئۆچتى. ئۆي ئىچى قازان كۆمتۈرۈپ قويغاندەك قاپ-قاراڭغۇچىلىققا چۆمدى.

ئۇلار ھويلىغا چىقىشتى.

— توك كەتكەنمۇ نېمە، — دېدى مەستۈرە تىتىلداپ.

— نەدىكىنى؟ — دېدى قۇربان پەرۋاسىز ھالدا، — ئەنە، ئاۋۇلارنىڭ دېرىزىسىگە قاراپ باقمامسەن، توكنى كېسىۋەتكەن گەپ.

مەستۈرە پەشتاممىنى يەشتى.

— سايىم جۇيجاڭنىڭ نېمە قىلغىنى بۇ، مەن چىقىپ باقاي، توكنى ئىشلەتسەك بىكارغا ئىشلەتمىدۇق، ھەر ئايدا بەش كوينى نەق تۆلەۋاتىمىز.

— توختا، چىقما، چىققان بىلەنمۇ پايدىسىز. مېنىڭ ئۈستۈمدىكى يېتىنە- ئىنىۋا پۈتۈن ناھىيىنى قاپلاپ كەتكەن بۇ چاغدا سايىم جۇيجاڭ بىزگە ئۆيىمىزدىن توك تارتىپ بەرگەنلىكى ئۈچۈن قورقماي تۇرالامدۇ؟ بوپتۇ، كەل، ھويلىدىلا ئولتۇرايلى، مانا ئاي، ئاي يورۇقى، — قۇربان ئەلى دەرەخلەر ئارىسىدىن سۈتتەك ئاپئاق نۇرلىرىنى چېچىپ ئاستا كۆتۈرۈلۈپ چىقىۋاتقان تولۇن ئايغا قارىدى، — مانا بۇ بىزنىڭ خىسلەتلىك چىرىقىمىز، قېنى ئاينى كىم ئۆچۈرۈۋېتەلەيدۇ؟ ھېچكىم! ئۇنىڭ نۇرىنى ھېچكىم بىزدىن تارتىۋالالمايدۇ، داستىخاننى ئەپچىق مەستۈرە، مۇشۇ ئاي يورۇقىغا سال!

ھويلىدىكى كىگىز ئۈستىگە داستىخان سېلىنىپ، يوغان لېگەندە ھىل-ھىل پىشقان مېزىلىك قوي گۆشى كەلتۈرۈلدى، قۇربان يەنە ھاياجانلىنىپ سۆزلەشكە باشلىدى:

— قېنى، ئېلىڭلار باللىرىم، تويۇپ-كېكىرىپ كەتكىچە يەڭلار، توختاڭلار، ئالدى بىلەن ئاپاڭلارنىڭ — مېھرىبان، جاپاكەش، ئاغرىقچان ئاپاڭلارنىڭ ئاغزىغا تىقىڭلار! مەن ھېكايە يازغان شۇ كېچىلەردە ئەتراپىمدا پەرۋانىدەك ئاي-

لىنىپ خىزمىتىنى قىلغان، ھەيبەتلىك، ئاپاقلار-
نىڭ ئاغزىغا يەنە بىر تىقىڭلار، غەيۋەتخور،
ھورۇن، ھارامتاماقلارلا سەمرىسۇن، ئاپاقلارمۇ
سەمرىسۇن!

تولۇنئاي-ئاككۆل، سۇنۇق دىللارنىڭ سىر-
دىشى، ئۇ چاپسانلا كەڭ ساماغا كۆتۈرۈلۈپ،
بۇ شاد-خۇراملىق كۈلكىسى قاپلىغان خىلۋەت
ھويلىنى كۈندۈزدەك يورۇتىۋەتتى. ياز ئاخشى-
مىنىڭ ئىللىق سەلكىنى لىگەندىن كۆتۈرۈلۈۋات-
قان مېزىلىك گۆش پۇرىقىنى يىراق-يىراقلارغا
ئېلىپ كەتتى.

8

تۈن كېچە، شۇ تاپتا ئادەملەرمۇ، يەرمۇ، دەل-
دەرەخلەرمۇ ئۇخلاپ قېلىشقان. پەقەت كامال
شوجىلا ئۇيقىدىن بىدار. ئۇ، شۇ تاپتا قەلبىدىكى
ئۈمىد، ئارزۇ، قايغۇ- ھەسرەت ۋە خۇشاللىقلىرى-
نىڭ گىرەلىشىپ، شىددەتلىك دېڭىزدولقۇنلىرىدەك
ھەيۋەت گۈرۈلدەشلىرىدىن ئارامسىزلانغان. ئۇنىڭ
شۇ تاپتا ئويلانماسلىقى، باش قاتۇرماسلىقى
ھەددى ئەمەس، بۇرۇن ئۇنىڭ ئويلىرى، قايغۇلىرى
بار ئىدى. ئەمما غەم- ئەندىشىلەردىن خالى
ئىدى. ئەمدىلىكتە ئۇنىڭ ئوي-خىيالى ھەسسىلەپ
ئاشتى. 300 نەچچە مىڭ ئاھالىگە ئىگە بۇ
چوڭ ناھىيىنىڭ باشىنىڭ چېچىدەك تولا ھەممۇرەك-
كەپ ئىشلىرى ئۇنىڭ ئۇيقىسىنى قاچۇردى. ئىش
تىھاسىنى بوغدى. تاقىر بېشى تېخىمۇ تاقىرلىشىپ
گەدىنىدىلا قالغان ئازراق شالاڭ چېچى يەنە
چۈشۈشكە باشلىدى. ئۇ، بۇ ناھىيىگە يۆتكىلىپ
كەلگەن ئۈچ ئايدىن بېرى ئەركىن-ئازادە يېتىش-
نىپ قانغىچە ئۇخلاپ باققان بىرەر كېچە يوق.
ئۇ، ناھىيىنىڭ زاۋۇت، كانلىرىنى، يېزا، مەھەللى-
لىرىنى، تاغدىكى ئوتلاق، تارىم ۋادىسىدىكى
بىنەم- بوزلۇقلارنى ئارىلاپ كەلگىچە يېقىندىلا
سېتىۋېلىپ كىيگەن قارا خۇرۇم شىبلىتى توغ-
راق قوۋزىقىدەك ئاقىرىپ، چەممۇ تىشىلىپ
كېتىپتۇ. ئۇ پىيادە يولنى كۆپ ماڭغانمۇ ياكى شىبە-
لىتىنىڭ سۈپىتى ناچارمۇ، بۇنى ئۇ ئويلاپ باق-
قىنى يوق، ئويلاندۇرغىنى ناھىيىنىڭ تاغدەك
دۆۋىلىشىپ كەتكەن تالاي ئىشلىرى....

ئۇ تۈنۈگۈن پارتكوم دائىمىي ھەيئەتلىرىنىڭ
كېڭەيتىلگەن يىغىنىنى ئاچقاندا بۇرۇنھېچقا-
چان ئاڭلاپ، يولۇقتۇرۇپ باقمىغان يېڭى بىر
مەسىلىگە دۇچ كەلدى. مانا، ئۇنىڭ ئالدىدا قۇر-
بان ئەلىنىڭ يېقىنقى يىللاردىن بېرى گېزىت-
ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنغان شېئىر، ھېكايىلىرى
بىلەن تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ ئومۇمىي ئۇتتۇرۇش
تىزىسى. كامال شوجى ئۇلارنى كەچتە ئۆيىگە
كېلىپلا ئوقۇغىلى تۇرۇۋېدى، تېخى ھېلىلا ئوقۇپ
تۈگەتتى. كېرىم بۇجاڭنىڭ ئوغىسىنى قايناتقان
«ئىمتىياز ۋە ھەقىقەت» ناملىق ھېكايىنى مانا،
ئۇنىڭ ئۈچىنچى قېتىم ئوقۇشى! بۇنى ئۇ بۇرۇن
ئوقۇغاندا كۆڭلى ئوسال بولۇپ، كۆزياشلىرىنى
ئاران-ئاران توختىتىپ قالالىغان. يىغىن ئۈس-
تىدە ئۇنى چالا - پۇلىلا ئوقىدى. بايا ئۇنى
ئۈچىنچى قېتىم ئوقۇغاندا، يۈرەك قانلىرى ئازاب
ۋە ھاياجان بىلەن دولقۇنلىنىپ، پۈتۈن ۋۇجۇدىنى
تەر باستى، يۈزى قىزاردى، بېشى ساڭگىلىدى.

ھېكايىدە مۇنداق بىر جىددىي ۋەقە — مەلۇم
ناھىيىلىك پارتكوم شوجىسىنىڭ ناھىيىگە سۇ
ئامبىرى ياساشتا سۇ قۇرۇلۇشى ئىنژېنېرىنىڭ
قايتا-قايتا پىكرى ۋە ئاگاھلاندۇرۇشىغا پىسەنت
قىلماي، قولىدىكى ھوقۇقىغا تايىنىپ سۇ ئامبىرى
ئورنىنى خاتا بېكىتكەنلىكتىن، سۇ ئامبىرى
پۈتكەندىن كېيىن، ئامبارنىڭ ئايىغىدىكى ئەسلى-
دىنلا يەرلىرى زەي، شورلۇق ئىككى يېزىنىڭ نەچچە
مىڭ مو تېرىلغۇ يەرلىرىنىڭ تېخىمۇ ئېغىر زەي شور
ئاپىتىگە ئۇچراپ، بۇ يەردىكى دېھقانلار يەرلىرىنى
تېرىشقا ئامالسىز قالغانلىقتىن، ئۆي-ماكانلىرى-
نى تاشلاپ چەت جايلارغا سەرسان-سەرگەردان
بولۇپ چىقىپ كەتكەنلىكى يېزىلغان.

بۇ نەقەدەر كەسكىن قويۇلغان زور سىياسىي
مەسىلە - ھە؟ خەلقنى زار-زار قاخشىتىدىغان
رەھبەرىي كادىرلار بۈگۈنمۇ جۇڭگودا ھېلىمۇ
ئازمۇ؟ مانا، ئۇنىڭ ئالدىدا قۇربان ئەلىنىڭ
«قۇياش ۋە ئادەم» ناملىق شېئىرى؛ ئۇنىڭدا
مەلۇم بىر سوت خادىمىنىڭ جاھاننى زۇلمەت
ۋەفاشىستىك دىكتاتۇرا قاپلىغان ئەشۇ يىللاردا
بىھۇدە تۇتقۇن قىلىنىپ تۈرمىگە تاشلانغان
پاك، گۇناھسىز كىشىلەرنى ئىلاجىسىز سوراق

قىلىشقا مەجبۇر بولغان چاغدىكى ئازابلىق روھى كەچۈرمىشى تولىمۇ تەسىرلىك بايان قىلىنغاندى:

«.................................

ئۈجۈدۈن يىللىرى سوتخانا ئىچرە —
باغلاقلىق كۆرگەنمەن سېنى قانچە رەت.
سەن ئېيتقان يالغۇنلۇق «گۇناھ»لىق سۆزلەر —
تۆپەيلى كۆپەيگەن ئارخىپىڭدا بەت.
باغلاقلىق كۆرگەنمەن سېنى قانچە رەت.

قولۇڭغا ئۇزاتقان چېغىمدا ھۆكۈم،
لېۋىڭدە كۆرۈنگەن مەسخىرە — كۈلكە.
شۇ مەھەل ئىززىتىم بولۇپ كۆمپەيكۈم،
ماڭدۇرغان مەن سېنى يىراق بىر چۆلگە.
لېۋىڭدە كۆرۈنگەن مەسخىرە — كۈلكە.

مەن سېنى جازالاپ تاپمىدىم ھۇزۇر،
قىينىدى قەلبىمنى ۋىجدان ئازابى.
شۇ تاپتا ھۆكۈمدە سەن كۆرگەن ھەرقۇر،
دەل مېنى قىلماقتا ئەلگە سازايى.
قىينىدى قەلبىمنى ۋىجدان ئازابى.

.................................»①

ئاھ، نەقەدەر، يۈرەككە تىغدەك سانجىلىدىغان مىسرالار؟!! كامال شۇجى ئەشۇ مىسرالارنى ئوقۇۋېتىپ، ئۆزىنىڭ بىر چاغلاردىكى خۇددى مۇشۇ شېئىردىكىگە ئوخشاپ كېتىدىغان ئۆلۈمدىن ئېغىر ئازابلىق كۈنلىرىنى ئەسكە ئالدى، كۆزلىرىدىن تاراملاپ ياش تۆكۈلدى، ئاخىرىدا بولالمىدى! كىچىك بالىدەك ھېقىقداپ يىغلىۋەتتى!

راست، بىر چاغلاردا ئۇمۇ سوتچى بولغان، ئۆز ۋىجدانىغا، ئىرادىسىگە ۋە ئېتىقادىغا خىلاپ ھالدا تالاي گۇناھسىز كىشىلەرنى سوراق قىلغانىدى، ياق، چىن مەنا بىلەن ئېيتقاندا، ئۇلارنى سوراق قىلمىغان، ئۇلار تەرىپىدىن سوراق قىلىنغان! ئۇلار تارىخ ۋە ھەقىقەتنىڭ غالىب . وراقچىلىرىغا ئايلىنىپ، ئۆزى گەرچە سوت مۇنبىرىدە ئولتۇرسىمۇ، ئەشۇلارنىڭ ئالدىدا گۇناھى چېكىدىن ئاشقان پاسىق جىنايەتچىدەك لاغىلداپ تىترىگەن!

سىرتتا نېمىنىڭدۇر شېپىرلىغان، كىمنىڭدۇر بوغۇلۇپ يۆتەلگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. كامال شۇجى ئېغىر خىيالدىن بېشىنى كۆتۈرۈپ، ئىتتىك دېرىزىگە قارىدى، ئۇھ، تاڭ يورۇپ كېتىپتۇ! مانا، ھاياتنىڭ ئالدىراش، تىنىمسىز قەدەملىرى تاشلىنىدىغان يېڭى تاڭ! ئۇ تالاغا چىقتى، تاڭنىڭ تېخى تامام ئاقىرىپ كەتمىگەن غۇۋا يورۇقىدا ناتونۇش بىر كىشى قەدىمىنى ئاۋايلاپ دەسسەپ، ھويلىنى يېنىك سۈپۈرۈۋاتاتتى. نامەلۇم كىشى ئىشىكنىڭ ئېچىلىشىنى ئاڭلاپ، چۆچۈپ بېشىنى كۆتەردى، دوسكىغا چىققان دۆت ئوقۇغۇچىدەك تېنەپ — تەمتىرەپ، كامال شۇجىغا قاراپ خىجىللىق بىلەن ھىجايدى:

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم... كا شۇجى... سىلىنى ئويغىتىۋېتىپ قالدىم ئەستا... يادىمدا يوق يۆتۈلۈپ سېلىپ...

— بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىۋاتىلا؟

— ھى... ھى... خىزمەت قىلىپ...

— ئۆزلىرى تازىلىق ئىدارىسىدىنمۇ؟

— ياق، ياق... پارتكومنىڭ ئىشچىسىمەن، بارات ساقال دېسە پارتكوم بىلەن ھاكىم ئىدارىسىدا مېنى تونۇمايدىغان ئادەم يوق.

---

① شائىر ئىمىن ئەخمىدىنىڭ «قۇياش ۋە مەن» ناملىق شېئىرىدىن.

— ھە ... ئەتىگەندە مەن بىلەن تونۇشۇپ قالاي دەپ كەلگەنمۇ؟

بارات ساقال كامال شۇجىنىڭ سوغۇق مۇئامىلىسىدىن بىردىنلا تەمتىرەپ قالدى.

— ھە ... ھە ... ئۇمۇ بار... مەن ھەر كۈنى سەھەردە رەھبەرلەرنىڭ ھويلا - ئارامىنى تازىلايمەن، ئۆي ئىشلىرىنى قىلىشىمەن.

— بۇ ئىشقا سىلىنى كىم بەلگىلىگەن؟— كامال شۇجىنىڭ قاپىقى تۈرۈلدى.

—با ... باشلىقلار... رەھبەرلەر شۇنداق دېگەن.

— قايسى رەھبەر؟

— قايسى ... — بارات ساقال قورقىنىدىن كۆزلىرى ئالاق - جالاق بولۇپ كەتتى،— ھە... ھە... ھېلىقى كۆزەينەكلىك چىڭجۇرىن.

— پارتكومنىڭ ئىشچىسى ئىكەنلا - يۇ، بېرىپ ئۇ يەرنىڭ ئىشلىرىنى قىلماي، شەخسنىڭ خىزمىتىنى قىلاملا؟ ئىشخانىنىڭ ئارقىسىدىكى باغ ئەخلەت - چاۋاغا تولۇپتۇ، مېۋىلىك دەرەخلەر ئۇسسۇزلۇقتىن قۇرۇپ ئۆلگىلى تۇرۇپتۇ. بۇنىڭ جاۋابكارلىقىنى كىمگە ئارتىش كېرەك، ئەلۋەتتە سىلىگە. بېرىپ چىڭجۇرىنگە ئېيتسىلا، ئەگەر ھازىردىن باشلاپ ئۆز ئىشلىرىنى تاپماي، يەنە باشلىقلارنىڭ ئىشىكىدە تىمىسقىلاپ يۈرۈيدىغان بولسىلا... ئوچۇق ئېيتاي: ئايلىق مائاشلىرىنى توختىتىمەن!

— گۇناھ مەندە كا شۇجى ... — بارات ساقالنىڭ ئاۋازى تىترەپ، چانىقىغا ئولتۇرۇشقان كۆزلىرىدە يېلىنىش ۋە بىچارىلىق ئەكس ئەتتى،— چىڭجۇرىن شۇنداق دېگەندىن كېيىن قىپتىمەن دېسىلە بۇ ئىشنى، ئوبدان دېدىلە، ناۋاتتەك گەپ قىلدىلا، مەن ھازىرلا... ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا باغقا باراي،— بارات ساقال ئالدىراپ سۈپۈرگىنى سۆرەپ، چېلەكنى تاراڭشىتقىنىچە شۇئان ھويلىدىن غايىب بولدى.

«گۇناھ ... — كامال شۇجى ئاچچىق مەسخىرە بىلەن كۈلدى،— بۇ ئىشتىكى گۇناھ ئەسلىدە كىمدە؟ ئەلۋەتتە باشقىلارنى قۇلدەك ئىشلىتىپ ئۆگىنىپ قالغان ئادەملەردە! ئەمما بۇ گۇناھنى يەنە ئەشۇ بىچارە پۇقرا ئۆز گەدىنىگە ئېلىشقا مەجبۇر...»

كامال شۇجى يۈز - كۆزىنى يۇيۇپ ئادىتى بويىچە بىر سائەتچە ھۆججەت - ماتېرىياللارنى كۆرۈش بىلەن بولدى. ئاندىن كېيىن ئازراق ناندا ناشتا قىلىپ، پارتكومغا ۋېلىسپىتلىق يۈرۈپ كەتتى. بۇ، ئۇنىڭ ئۇزۇن يىللىق ئادىتى. ئۇ ھەمىشە سىرتتا ئۆزى يالغۇز پىيادە ياكى ۋېلىسپىتلىك ئايلىنىشنى ياخشى كۆرەتتى. بۇ ئۇنىڭ ئۆزىگە مۇناسىۋەتلىك ۋە ھەل قىلىشقا تېگىشلىك بولغان نۇرغۇن ئىشلارنى ئويلىۋېلىشى، مۇھاكىمە قىلىشى ۋە بىر قارارغا كېلىۋېلىشى ئۈچۈن ياخشى پۇرسەت! ئۇ، بۇ ناھىيىگە كەلگەندىن كېيىن بىر نەچچە شۇجى ۋە ھاكىملارنىڭ جۈيجاڭ، بۇجاڭ... دېگەنلەرنىڭ ئۆيىدىن ئايىقى ئۈزۈلمەي كېلىۋاتقان تەكلىپ باغاقلىرى، پۈتۈن - پۈتۈن كېچە داۋاملىشىدىغان ئولتۇرۇش - كۆڭۈل ئېچىشلار، مېھماندارچىلىقلار ئۇنىڭ جېنىغا تەگكەنىدى. ئۇ دەسلەپتە ئۆزىنىڭ بۇ ناھىيىگە يېڭىلىقى ۋە بۇ يەردىكى قائىدە - يوسۇنلەرنىڭ مەجبۇرىيىتى تۈپەيلىدىن ئەشۇنداق سورۇنلارغا بېرىشقا مەجبۇر بولغان، ئەمدى ئۇنىڭدىن بەزدى، ئۆزى ئۈچۈن ئوقۇلۇۋاتقان مەدھىيە، ماختاشلاردىن، خۇشامەت ۋە كۆپتۈرۈپ ئاسمانغا ئۇچۇرۇشلاردىن، نەگىلا بارسا ئەشۇ بىر توپ كىشىلەرنىڭ قارا چۈمۈلىدەك ئارىغا ئېلىۋېلىشلىرىدىن جاق تويدى. ئۇ يالغۇزلۇقنى، ئەركىن - ئازادىلىقنى خالاپ قالدى. ئۇ گاھىدا شۇنداقمۇ ئويلايتتى: «دۇنيادا ئاددىي پۇقرالىق سۈپىتىدە ياشاش قانداق ياخشى!؟»

كامال شۇجىغا تەقسىم قىلىنغان ئۆي — پارتكومدىن بىر كىلومېتىرچە يىراقلىقتا بۈك - باراخسانلىق باغ ئارىسىغا ناھىيىنىڭ بىرىنچى، ئىككىنچى قول باشلىقلىرى ئۈچۈن مەخسۇس ياسىتىلغان ھەر بىرى 150 كۋادرات مېتىرلىق ئالاھىدە ئۆيلەردىن ئىدى. كامال شۇجى ئۆزىنىڭ تىكەندەك يالغۇز بىر جېنى بىلەن بۇ ھەشەمەتلىك ئازادە ئۆيدە لەيلەپ

قالغاندەك، كىچىك بېشىغا يوغان تەلپەك كىيـگەندەك ئارامسىزلاندى. ئۆيدە يالغۇز، غېرىپسىنىپ ئولتۇرغاندىن كۆرە، سىرتتا ئەنە شۇنداق ئايلىنىش ئۇنىڭ ئۈچۈن لەززەت ۋە ئاراملىق ئىدى. راست، سالقىن ئەتىگەن، ساپ هاۋا... تەبىئەتنىڭ مۇنداق ئارامبەخش دەملىرىدە ئەشۇ بىر كىلومېتىر يولنى يالغۇز تاماشا قىلىش بەك ياخشى!

كامال شۇجى ئىشخانىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، ئىشقا چۈشۈشكە يەنە بەش مىنۇت ۋاقىت قالغانىدى. ئۇ ئىشخانىسىغا كىرىپ دېرىزىلەرنى ئاچتى ۋە جوزىلارنى سۈرتۈشكە باشلىدى. شۇ چاغدا تۇيۇقسىز ئىشىك ئېچىلىپ، چىراي - تۇرقىدىن ئۆزىنىڭ ئەڭ چەت يېزىلىق دېهقان ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇرغان 60 ياشلاردىكى بىر ئادەم شۇجىنىڭ ئىجازىتىنى كۈتمەستىنلا ئىشخانىغا كىرىپ كەلدى.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ئۇكام!

كامال شۇجى چاچ - ساقاللىرى ئۈچتەك ئاقارغان، گۆشلۈك يۈزى ئاپئاپئا كۆيۈپ قارا چۇچۇلىدەك بولۇپ قالغان، بېشىدىكى بادام دوپپىسى ۋە ئۈستىدىكى كۆينىكى تەردىن سارغىيىپ كەتكەن ئوتتۇرا بوي، بەستلىك بۇ ئادەمگە سىنچى كۆزلىرى بىلەن بىر سىكۇنتچە قاراپ قالدى-دە، چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم مۇھەممەد هاكىم!— ئۇ هاكىمنىڭ جىگدە قوۋزىقىدەك يېرىكلىشىپ، تارشىدەك قاتقان گۆشلۈك قوللىرىنى ئىككى قوللاپ سىقتى،— قانداق تىنىچ تۇردىلىمۇ؟ مۇبارەك قەدەملىرى يېتىپتۇ، پايانداز سالايمۇ يوللىرىغا؟

— پايانداز سالمىسىڭىزمۇ جاۋاب سالىمىڭىز شۇنىڭغا تېگىل بولدى ئۇكام،— دېدى هاكىم مەنىلىك كۈلۈپ،— قانداق، بىزنىڭ بۇ ناهىيىگە ئۆگىنىپ ئالالمىدىغاندەكتۇرامسىز؟ كۆرگەنسىز، يوللىرى توپا، يېرى زەي، سۈيى تۇزلۇق. ...

— ئۆگەنمەيدىغان نېمىسى بار؟ قېنى ئولتۇرسىلا،— كامال شۇجى جوزا يېنىدىكى يالغۇز كىشىلىك دىۋاننى كۆرسىتىپ دېدى،— مانا ئەشۇ قاقاس - قۇملۇق چۆللەرگە كۆنۈپ قالغان يەردە، مېنىڭ بۇ يەرگە كۆنەلمەيدىغان هەددىم يوق.

— ئۇنداق دېمەڭ،— مۇھەممەد هاكىم دىۋانغا ئولتۇرۇۋېلىپ، ئۇزۇن يىللىق رەھبەرگە خاس سۇرلۇك تەلەپپۇز بىلەن داۋام قىلدى،— كۆنۈپ قالسىڭىزلا چاتاق. سىز دېگەن ياش رەھبەر، توپىلىق يوللارنى، زەيلىكلەرنى، تۇزلۇق سۇلارنى ئۆزگەرتىشكە باشلامچىلىق قىلىشىڭىز كېرەكتە!

كامال شۇجى ئۆزىنىڭ دېگىنى ئۈچۈن خىجىل بولۇپ قالدى. مۇھەممەد هاكىم ئۇنىڭ سۆزلىرىگە سىياسىي مەزمۇن جەھەتتىن باشقىچە تەبىر بېرىۋاتقان بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ سۆزلىرىدە بىر پېشقەدەم رەھبەرنىڭ ئۆز هاياتىنىڭ ئۇزۇن يىللىق بوران - چاپقۇنلىرىدا تاۋلاپ چىققان جۇشقۇن ئىرادىسى، قەتئىيلىكى ۋە ئۆزىگە خاس تەرسالىقى ئەكس ئېتىپ تۇراتتى.

ئۇ، بۇ پېشقەدەم هاكىمنىڭ فامىلىسىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتى، گەرچە ئۇ، بۇ يىل ئەتىيازدا پېنسىيىگە چىقىپ ئالالماقچان بۇ ناهىيىنىڭ هاكىملىقىدىن قالغان بولسىمۇ، ناهىيە خەلقىنىڭ ئۇنى هېلىهەم «مۇھەممەد هاكىم» دەپ كېلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلىغان. ئۇلارنىڭ ئەشۇنداق ئاتاشلىرى بىر خىل تىل ئادىتىنىڭ مەجبۇرلىشىدىن ئەمەس، بەلكى ئۆزىنىڭ بۇ پېشقەدەم رەھبەرگە بولغان چەكسىز هۆرمىتى ۋە ئېتىقادىنىڭ ئىپادىسى ئىكەنلىكىنى هېس قىلغان. ئۇ، مۇھەممەد هاكىم بىلەن كۆپ ئەسرانتۇ بولمىغان، ئۇنىڭ ئۇزاقى يىلى ۋىلايەتتە ئېچىلغان ئۈچ دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنىدا ئازراق تونۇشۇپ قالغىنىنى هېسابقا ئالمىغاندا، ئۇنىڭ بىلەن پەقەت بۈگۈنلا كۆرۈشۈپ سالام - سائەت قىلىشىشى ئىدى. ئەمما ئۇ، بۇ پېشقەدەم هاكىمنىڭ ئۇزۇن يىللىق شانلىق خىزمەت تارىخىدىن نۇرغۇن ئىشلارنى بىلەتتى. ئۇ 1950- يىلىدىن تاكى بۇ يىل ئەتىيازغىچە مۇشۇ ناهىيىگە هاكىم بولۇپ كەلگەن. 30 نەچچە يىل، بىر

ئەرنىڭ يېرىم ئۆمرى! بۇ ئەلۋەتتە بىر ئادەمنىڭ ھاياتىدىكى ئاز ۋاقىت ئەمەس. ئۇ، ئۆزىنىڭ ئەشۇ 30 نەچچە يىللىق ئۆمرىنى مۇشۇ ناھىيىنىڭ گۈللەپ ـ ياشنىشى، خەلقنىڭ بەخت ـ سائادىتى ئۈچۈن ئاتىغان، خەلق بىلەن ھەمنەپەس بولۇپ، ئۇلار ئۈچۈن يىغلىغان! ئۇلار ئۈچۈن كۈلگەن! ئېسىت، مۇشۇنداق ئىنساننىڭ قېرىلىق يېتىپ سەپتىن چېكىنىشى بەك ئېچىنارلىق! ئۇ، ئۆزىنىڭ ئەشۇ تۆھپىلىرى بەدىلىگە ئۆزىنىڭ ئاخىرقى ئۆمرىنى ناھىيىدە راھەت ـ پاراغەتتە ئۆتكۈزسە، خەلق يەنىلا شۇ ئىشتىن خۇشال ئىدى، كۆڭلى ئەمىن تاپاتتى. ئەمما بۇ تەرسا بوۋاي پېنسىيىگە چىققاندىن كېيىن باشقىچە يول تۇتتى: ئۆزىنىڭ بۇرۇنقى ئاۋات يۇرتى — كېيىن زەي، شور ئاپىتىدىن خانىۋەيران بولۇپ كەتكەن قۇمئېرىق كەنتىگە كۆچۈپ بېرىپ، بۇرۇن يىغىپ قويغان ۋە ھۆكۈمەتتىن ماكانلىشىش ھەققى ئۈچۈن بېرىلگەن 20 نەچچە مىڭ يۈەن پۇلىنى مۇشۇ كەنتنى باشقىدىن گۈللەندۈرۈشكە — زەيلىك چېپىپ، ئورمان ئەھيا قىلىشقا سەرپ قىلدى.

كامال شوجى ئۆتكەن ئايدا خىزمەت تەكشۈرۈش ئۈمىكىنى باشلاپ، بۇ كەنتكە بارغاندا، مۇھەممەد ھاكىمنىڭ دالالىتى بىلەن، قېچىپ كەتكەن جايلىرىدىن بىر ـ بىرلەپ قايتىپ كەلگەن قۇمئېرىقلىقلار كەنت سىرتىدا ئالدىراش زەيلىك چېپىشىۋاتاتتى، مۇھەممەد ھاكىم ئۆزى پۇل خەجلەپ بىنا قىلغان يېڭى باغنىڭ كۆچەتلىرى ۋە ئىھاتە ئورمانلىرى بۇ قاقاس شورلۇقنىڭ كەلگۈسىدىكى گۈزەل مەنزىرىسىدىن بەلگە بېرىپ، بۈك ـ باراقسان بولۇپ ئۆسكەنىدى. مانا بۇ، بىر خىسلەتلىك ئىنساننىڭ ھىممىتىدىن ئويغانغان زېمىن! مانا بۇ، بىر ھەقىقىي كوممۇنىستنىڭ ھايات يولى!

كامال شوجىنىڭ نېمىشقىدۇر شۇ كۈنى كېلىدىن تاماق ئۆتمىدى، زەيلىكلەرنى، تۇزلۇق سۇلارنى كەچتى، كۆچەت ئارىلىرىدىنى، توغراق، جىگدىلىكلەرنى ئارىلىدى. ئۇ بىر كىشىنى — مۇشۇ ناھىيە خەلقىنىڭ دەرد ـ كۈلپىتى ۋە ئارزۇ ـ ئۈمىدى ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى بىر تامچە يۈرەك قېنىنى سەرپ قىلىۋاتقان ئەشۇ پېشقەدەم ھاكىمنى ئىزلىدى. ئۇ ھاكىمنى تاپسا، ئۇنىڭ بىلەن قانچە ھال ـ مۇڭ بولسا، ناھىيىنىڭ بۇندىن كېيىنكى خىزمەتلىرىنى قانداق ئىشلەش توغرىسىدا دولىۋورۇق ئالسا!... ئەمما ھاكىم شۇ كۈنلەردە تارىم دەرياسىدىن قۇمئېرىققا قانداق سۇ باشلاپ كېلىشنىڭ چارىسىنى ئىزدەپ، بىر نەچچە پېشقەدەم دېھقاننى باشلاپ، يەر شارائىتى بىلەن تونۇشۇش ئۈچۈن قۇملۇق دەشتى ـ چۆللەرگە كىرىپ كەتكەنىدى.

مانا بۈگۈن ھاكىمنىڭ دەل ئېھتىياجلىق بىر پەيتتە كەلگىنىنى! شۇڭا كامال شوجى ئۇنىڭغا ئۆز كۆڭلىدىكىنى ئېيتىشقا ئالدىرىدى.

— توغرا ئېيتتىلا، مەندىمۇ شۇنداق ئىرادە بار، ئەمما تەجرىبەم كەم، شۇڭا سىلىنى ئۆزەمگە ئۇستاز تۇتقۇم بار، — دېدى.

— ئەقىل ئۆگەت دېمەكچىمۇ سىز؟ — سورىدى ھاكىم بىر خىل ئىپادىسىز قاراش بىلەن ئۇنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلىپ.

— ئەلۋەتتە. مانا ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا بولسا تېخىمۇ ياخشى.

— ياق ـ ياق، مەندە ئۇنداق سالاھىيەت نېمىش قىلسۇن، بىراق ئۇكام مەن سىزنىڭ قېشىڭىزغا باشقا بىر ئىش بىلەن كەلدىم. مەن ئەسلىدە تۈنۈگۈن ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك سايمانلىرى ئىدارىسىغا ئۇستەڭ چېپىش ماشىنىسىدىن بىرەرنى سېتىۋالغىلى بولارمىكىن، ئۇقۇشۇپ باقاي دەپ كېلىۋىدىم.

— قانداق، ھەل قىلالمىدىلىمۇ؟

— بولدى، بۇ ئىشقا سىز باش قاتۇرۇپ يۈرمەڭ، — مۇھەممەد ھاكىمنىڭ چىرايى بىردىنلا جىددىي تۈس ئالدى، — پەقەت سىزگە ئالاقىدار ئىش توغرىلىقلا سۆزلىشەيلى. مەن بۈگۈن ھۆرمەتسىزلىك بولسىمۇ سىزگە قورسىقىمدىكىنى ئوچۇقلا ئېيتاي. مېنىڭ بۇرۇنقىدەك گەپ ـ سۆزلەرنى ئېھتىيات بىلەن قىلىشقا مەجبۇر بولىدىغان ھاكىملىق ئەمەلىمۇ يوق.

ھازىر ئاددىيلا بىر دېھقانمەن، خالاس. لېكىن ئۇزۇن يىللىق پارتىيە ئەزاسىمەن، پارتىيە شەنىگە داغ يېتىدىغان ناھەق ئىشلار توغرىسىدا سۆزلىمەي تۇرالمايمەن. سىلەر ياشلار يالغان ئىشلارغىمۇ ئاسان ئىشىنىسىلەر، بىز قېرىلار راست ئىشلارغىمۇ گۇمان بىلەن قارايمىز. مېنىڭ سىزنىڭ ئالدىڭىزغا زوكۇنلىشىش ئۈچۈن كىرىشىمگە سەۋەبچى بولغان ئىشنىڭ تۈگۈنىمۇ بەلكى مەشەدىدۇر.

كامال شۇجى بىر خىل ھەيرانلىق، ئەجەبلىنىش ھېسسىياتى بىلەن كۈلدى.

— ياقەي، ئارىمىزدا نەدىمۇ زوكۇنلىشىشقا سەۋەب بولغىدەك ئىش بولسۇن؟— دېدى ئۇ خۇشپېئىللىق بىلەن.

— باردەك قىلىدۇ...— ھاكىم زەردە بىلەن دىۋانىنىڭ يۆلەنچۈكىگە يۆلەندى،— مەن ئاخشام بىر خەۋەرنى ئاڭلاپ كېچىچە ئۇخلىماي چىقتىم ئۇكام. شۇڭا ئەتىگەندىلا قېشىڭىزغا كېلىشىم. ئاڭلىسام سىز قۇربان ئەلىنى جازالىماقچى بولۇۋاتقانمىشسىز، سىز راستىنلا ئۇنىڭغا ئۇۋال قىلماقچىمۇ، شۇجى ئۇكام؟

كامال شۇجىنىڭ كۆزلىرى ھەيرانلىقتىن چەكچىيىپ كەتتى.

— سىلى بۇ يوق گەپنى نەدىن ئاڭلىدىلا؟ مەن قۇربان ئەلىنى نېمىشقا جازالىغىدەكمەن، نېمىشقا؟

— بۇ سوئالغا جاۋابنى ئۆزىڭىز بېرىڭ.

— تۈنۈگۈن ئېچىلغان ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي ھەيئەتلىرىنىڭ كېڭەيتىلگەن يىغىنىدا يولداش قۇربان ئەلىنىڭ «ئىمتىياز ۋە ھەققەت» ناملىق ھېكايىسى توغرىسىدا ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ بۇجاڭى ئۇنى ناھىيىلىك پارتكومغا، پارتكوم شۇجىسىغا مەقسەتلىك ھالدا زەھەرخەندىلىك بىلەن قىلىنغان ھۇجۇم، دەپ ئىنكاس قىلغانىدى، مەن ھېكايىنى نەق مەيداندىلا ئوقۇپ چىقىپ تەشۋىقات بۆلۈم بۇجاڭىنىڭ دۆت- بىلىمسىزلىكى ۋە ئىچى قارىلىقى ئۈچۈن غەزەب- نەپرىتىمنى تەستە بېسىپ ئولتۇردۇم. نېمە ئىلاج، يىغىن ئۈستىدە ئۇنىڭغا ئۇچۇق- ئاشكارا بىر نېمە دېگىلى بولمايدۇ- دە، تۈنۈگۈن كەچتە قۇربان ئەلىنىڭ ئېلان قىلىنغان ئەسەرلىرىنىڭ ھەممىسىنى يىغدۇرۇپ ئەكېلىپ يېرىم كېچىگىچە ئوقۇپ چىقتىم. سىلىگە نېمە دېسەم بولار دۇھەممەد ھاكىم؟ يۈرەك سۆزۈمنى ئېيتسام، بىزنىڭ بۇ ناھىيىمىزدە قۇربان ئەلىدەك ياراملىق بىر يازغۇچىمىزنىڭ بولغانلىقىدىن چەكسىز پەخىرلىنىمەن، ھازىرقى ئىسلاھات ۋە كەلگۈسىدىكى ئۇلۇغۋار ئىشلىرىمىز ئۈچۈن خەلقىنىڭ ھەقىقىي قەلب سادىسىنى پارتىيىگە يەتكۈزۈپ تۇرىدىغان ئەشۇنداق راستچىل، دادىل ۋە ساپ ۋىجدانلىق كىشىلەر بىزگە لازىم.

— بۇ سۆزىڭىز يالغان ئەمەستۇ ئۇكام- ھە؟— دېدى ھاكىم ھاياجانلىنىپ،— سىز قۇربان ئەلى توغرىلىق ئەشۇنداق ئويلىغان بولسىڭىزلا بولدى! خاتىرجەم ئېشىكىمگە مېنىپ كېتىۋېرىمەن. ئەمما بىر ئىشنى سىزگە تونۇشتۇرۇپ قوياي، قۇربان ئەلى مانا مېنىڭ ئالدىمدا ئۆسۈپ چوڭ بولغان. ئۇ بۇرۇن ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان، كېيىن سەنئەت ئۆمىكىگە ئىجادىيەتچىلىككە يۆتكەپ كېلىنگەن... ئۇ، نەدىلا ئىشلىمىسۇن خىزمەتكە پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلىپ ئاجايىپ نەتىجىلەرنى ياراتتى. لېكىن ئۇ خىزمەتتىكى ئەشۇ نەتىجىلىرى ئۈچۈن ئۆمرىدە بىرەر قېتىممۇ ماختىلىپ، تەقدىرلىنىپ باقمىدى. چۈنكى ئۇنىڭ ئۇتۇقىنى خاتالىقى بېسىپ كەتتى. ئۇنىڭ خاتالىقى نېمە؟ ئۇنىڭ راستچىل، دادىللىقى، خىزمەتتىكى تەلەپچان ۋە ئىجادكارلىقى! مەن بۇرۇن ھەر قېتىم ئۇنىڭ خىزمەت نەتىجىلىرىنى سۈرۈشتۈرگىنىمدە باشقىلار ئۇنى «سۆزمەن، ھاكاۋۇر، ئۇرۇشقاق...» دەپ بىر تالاي ئەيىبلىرىنى ساناشقا باشلايتتى. ئۇلار تېخى ئۇنىڭ ئەشۇ «ئەيىب» لىرى ئۈچۈن ئۇنىڭغا «كىرپە» دەپ لەقەم قويۇشقان، ھىم! نېمە دېگەن تېتىقسىز لەقەم- ھە؟ ئېيتىڭ-

مال، قۇربان ئەلىنىڭ ھەممە ئىشلىرى ئۇلار ئۈچۈن بىمەنە بولۇپ تۇيۇلسا كېرەك، مۇنداق-چە ئېيتقاندا، ئۇلار قۇربان ئەلىنىڭ بىر قە-دەر يۇقىرى نەزەرىيە ۋە كەسپىي سەۋىيىسىنى سۆزمەنلىك، خىزمەتتىكى دادىل ۋە پرىنسىپچان-لىقىنى ھاكاۋۇرلۇق، ھەق-ناھەق ئالدىدىكى قەتئىيلىكىنى ئۇرۇشقاقلىق دەپ چۈشەنگەن.

ھەيرانمەن ئۇكام، بۈگۈنكى كۈندە نېمە ئۈچۈن پىتنە-ئىغۋاچى، يالغانچى، خۇشامەتچىلەر، ھورۇن، بىلىمسىزلەر ئەزىزلىنىپ، ئاقكۆڭۈل، راستچىل، ئىقتىدارلىق ۋە جاسارەتلىك كىشى-لەر تۆھمەت، ھاقارەتكە ئۇچرايدىغاندۇ؟ راست گەپنى ئېيتسام ئۇكام، قۇربان ئەلىمۇ غەلىتە مىجەزلىك، بويىنى قاتتىق ئادەم، ئۇ ئەزەلدىن ناھىيە رەھبەرلىرىنى ئۆيىگە چاقى-رىپ مېھمان قىلىپ باقمىغان، شۇنىڭ ئۈچۈن ناھىيە رەھبەرلىرىنىڭ ھېچقايسىسى ئۇنىڭ خېلى يىللاردىن بېرى تېمىنىڭ مىك يېرىدىن بوران ئۆتۈپ تۇرىدىغان بىر تاشلاندۇق كە-پىدە ياشاپ كېلىۋاتقىنىنى بىلمەيدۇ. ئۆزى ئەشۇنداق تاشلاندۇق كەپىدە، خانىۋەيرانچى-لىق ئىچىدە ياشاپ يۈرۈپ يەنە پۈتۈن ناھىيە خەلقىنىڭ غېمىدە يۈرىكى سەد-پارە بولۇپ يۈرگەن ئاددىي بىر خىزمەتچىنى نېمە دەپ چۈشىنىش كېرەك؟ ئەجەبا، ئۇنىڭدىكى ئەشۇ قىممەتلىك روھنى قەدىرلەشكە، مەدھىيىلەشكە ئەرزىمەسمۇ؟ گەپنىڭ ئوچۇقىنى ئېيتسام، ناھى-يىمىزدە ھازىر بىز بۇرۇن ياراتقان ئىنقىلابىي ئەنئەنە كارغا يارىماس بولۇپ قالدى. رەھ-بىرىي كادىرلار قول ئاستىدىكىلەرگە مۇئامىلە قىلغاندا، ئۇنىڭ بىلىم قابىلىيىتىنى، خىزمەت ئىقتىدارىنى ۋە ئەخلاق-پەزىلىتىنى ئەمەس، ئۆزىنىڭ سىزغان سىزىقىدىن چىقىدىغان-چىق-مايدىغانلىقىنى ئۆلچەم قىلىشقا ئادەتلەنگەن، سىز ئۇنداق قىلماڭ، باشقىچە يول تۇتۇڭ ئۇكام!

مۇھەممەد ھاكىم كامال شۇجىنىڭ قانچە تۇتۇقىنىغا قارىماي ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا يېزا ئىگىلىك ماشىنا سايمانلىرى ئىدارىسىگە بارى-دىغانلىقىنى ئېيتىپ خۇشلىشىپ چىقىپ كەتتى.

(داۋامى كېيىنكى ساندا)

جۇگېلياڭنىڭ ئادەم ئىشلىتىشكە دائىر يەتتە تۈرلۈك ئۇسۇلى

1. قارىمۇ-قارشى نۇقتىئىنەزەرلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئۇنىڭ پەرق ئېتىش ئىقتىدارىنىڭ قانچىلىك ئىكەنلىكىگە قاراش؛

2. بىرەر مەسىلە ئۈستىدە تەكرار-تەكرار تالاش-تارتىش قىلىپ، ئۇنىڭ ناتىقلىق قابىلىيىتى ۋە پەم-پاراسىتىنىڭ بار-يوقلۇقىغا قاراش؛

3. پەم-پاراسەت كۆرسىتىشنى ئىلتىجا قىلىپ ۋەزىيەتنى مۆلچەرلەش ۋە مەسىلىنى تەھلىل قىلىش قابىلىيىتىنىڭ قانچىلىكلىكىگە قاراش؛

4. يېتىپ كەلگۈسى ۋە بولغۇسى خېيىم-خەتەردىن خەۋەرلەندۈرۈپ، ئۇنىڭ باتۇرلۇق ۋە پىداكارلىق روھىنى سىناپ بېقىش؛

5. ھاراق-شاراپ ۋە نازۇ-نېمەتلەر ئېچىپ-ئېچىپ تۇرغان سورۇندا، ئۇنىڭ ئۆزىنى تۇتۇۋېلىش-تۇتۇۋالماسلىقىغا قاراش؛

6. ئاسان نەپ ئېلىدىغان ئىشلارغا قويۇپ، پاكلىقى ۋە ئادىللىقىنى سىناش؛

7. مەلۇم بىر ئىش تاپشۇرۇلغاندا بەرگەن ۋەدىسىگە ۋاپا قىلىش-قىلماسلىقىغا قاراش؛

شېئىرلار

ئىلىم — ئۇ، دىللارغا نۇر چاچقان قۇياش

باتۇر روزى

قاغىلىق ناھىيە ×× يېزىسىدىكى بىر قىسىم ئاتا - ئانىلار پەرزەنتلىرىنى مەكتەپتىن چىقىرىۋې-
لىش مەقسىتىدە ئوقۇتقۇچىلارنى ھاقارەتلەپ، جىسمانىي جەھەتتىن زەخمىلەندۈرۈپ، خارلىغان.

«شىنجاڭ ياشلىرى» ژۇرنىلىنىڭ خەۋىرىدىن

ئىلىم — ئۇ، تۈنلەرنى يورۇتقان ئوتقاش،
ئىلىم — ئۇ، دىللارغا نۇر چاچقان قۇياش.

نېمىشقا كۆزۈمگە ياмراپ كەلدى ياش؟
نېمىشقا قەلبىمنى چۇلغىدى پىغان؟!
نېمىشقا ئېچىنىش، خورلۇق ۋە غەزەپ،
دولقۇنلاپ قەلبىمدە ياسىدى قىيان.
بۇ قانداق ھادىسە،
بۇ قانداق غەۋغا؟
ساھىبخان بولغانمۇ بەكلىمدۇ ساھىب؟!
مەن سۆيگەن ئاشۇ ئەل قەلبىدە ھەيھات،
ئاقكۆڭۈل تۇيغۇلار بولدىمۇ غايىب؟!
ھە، مېنى ئالماقتا تەقىپ ئاستىغا،
غەزەپلىك چىرايلار، تۈگۈلگەن مۇشتلار؛
ئۆزىنىڭ گۆشىنى ئۆزى يەمدۇ شىر،
ئۆز قانىتىنى ئۆزى يۇلامدۇ قۇشلار؟!...
كۆزۈمنى يۇمىمەن، بوغۇلۇپ ئاچچىق،
ئۆتكەن ئىشلارنى ئەسلەيمەن بىر - بىر...
ھەر مىنۇت، ھەر سېكۇنت، ھەر دەقىقىدە،
كېلىدۇ كۆڭلۈمگە مىڭ ھېس، مىڭ پىكىر:
ئالدىمدا يۇلتۇزدەك چاقنىغان كۆزلەر،
«ئۇستاز» دەپ تىترىگەن ئۇماق لەۋلىرى.
كەلمىدى تۈنۈگۈن، بۈگۈنمۇ ھەمدە،
شۇ ئوماق شاگىرتلار ئىچىدىن بىرى.
ئويلىدىم: شاگىرتنىڭ كىرسىز قەلبىدىن
ئوقۇش ئىستەكلىرى كۆچمىسە ئىدى.
پارتىدا چاقنىغان يۇلتۇزلىرىمدىن
بىرەرسى «لاپ» قىلىپ ئۆچمىسە ئىدى.
مەن خۇشال بولاتتىم، تەمتىرەپ ئۇلار
نادانلىق دەشتىدە بولمىسا سەرسان؛
ھە، ئۇلار ئىجادتىن تىزىپ گۆھەرلەر،
ئانىجان خەلقىگە بەرسە ئىدى شان.
ئەۋلادلار غەپلەتكە گەر بولغاندا غەرق،
بۇ قېرى خەلقنىڭ تەقدىرى شورلۇق.
ئەۋلادلار شۆھرەتتىن ئۆرۈپ تۇرسا بەرق،
ئەجدادلار تەلەيلىك، ئەجدادلار ئۇلۇغ.
بىر زامان بىزلەرنى زۇلمەت، نادانلىق،
ئەجەپ قىينىدىغۇ قوبۇپ سەكراتتا.
نېمىلەر كۆرمىدۇق ساۋاتسىزلىقتىن،
ئاھ، ئەشۇ بۇرۇختۇم رەزىل ھاياتتا؟!
ئەجەل بۆشۈكىدە ياتتۇق بىز ئۇخلاپ،
نادانلىق ئەللىيى تىڭشاپ بىر زامان.

غايىمنىڭ مەنزىلى بىلمىدى كېچە،
ۋە ئۇندا ئۇممىدىمىن يانمىدى چولپان.
شۇ زۇلمەت تۈنلەرنىڭ چاپقۇنلىرىدا
قەيىنالدۇق،

ھەلقۇمغا كەلمىدىمۇ جان؟
ئاپەتلەر ئىلكىدە، ئاچۇ - زارلىقتا،
ئۆلۈم كۆرۈندىمۇ كۆزلەرگە جانان.
بوۋىلار ئېيىقانمۇ يېتىپ سەكراتتا:
«جاھالەت ئىلكىدە پۈكلەندى بېلىم.
ئەۋلادلار ھەرگىزمۇ قالمىسۇن نادان،
ئۇچسۇن شان، تاپسۇن ئاتاق، ئۆگەنسۇن ئىلىم!
بىزلەرگە تەۋەرۈك ياڭراق شۇ سادا،
ئەمەسمۇ جان بەخش ئەتكۈچى سىگنال؟
ئۇ، كۆكۆل كۆكىدە چېقىلغان چاقماق،
ئۇ، تاڭنى باغاشلاپ ئۇچقان شوخ شامال؛
شۇلارنى ئويلايمەن ئوتلۇق ھاياجان،
ۋۇجۇدۇم، قەلبىمدە قىسلار تەنتەنە.
نېمىشقا بىر پارتا قالمىدۇ بوشاپ؟
تۈنۈگۈن بوش ئىدى، بۈگۈنمۇ يەنە!
سەل قاراپ بولماس بۇ پارتىغا ھەرگىز،
پارتىدىن كېلىدۇ ئىنسانغا ئۇتتۇق.
پارتىسىز ئادەملەر تەقدىرى كېچە،
پارتىسىز دۇنياغا يۈزلەنمەس يورۇق.
ئەي پارتام، سۆيۈملۈك جانىجان پارتام،
سەن تەرگەن قەلبىمگە گۈل بىلەن چېچەك.
سەن بەرگەن بۇ غايىل تۈيغۇمغا پەرۋاز،
سەن بىلەن ئويۇمدا كۈلگەن كېلەچەك.
ئاھ، بۈگۈن ئۈستۈڭدە قېنى بىر چېچەك؟
كۆزۈمدە تۇرىسەن يالىتىراپ سوغۇق.
ھازىدار ئاياللار ئارتقاندەك لىچەك،
توزانلار كۆمۈپتۇ يۈزۈڭنى تولۇق.
ئۇن - تۈنسىز يىغلايسەن يۇلتۇزۇڭ ئۆچكەن،
دۇنيادىن غۇلىغان بىر ئەرك، بىر ھوقۇق!
بىر ئىنسان تەقدىرى يوقلۇقتا كۆچكەن،
مەرىپەت جېڭىدە كېمەيگەن بىر ئوق!

بۇ ئۇزاق يوللاردىن كەلدىم ئۆيۈڭگە،
ئەي ئوماق يۇلتۇزۇم باغرىمغا تۆكۈل.
بول يەنە مەشۇقىڭ— پارتاڭدا زاھىر،
ئۇ ساڭا بىر تەشنەك، ئېچىلغىن ئەي گۈل.
بوقۇلداپ يىغلايسەن، مەڭزىڭ باغان ئوت،
ئاھ، ئەجەب سىرغىدى كۆزۈڭدىن شەبنەم.
يۇلتۇزۇم، يۇلتۇزۇم، دەردلەرنى ئۇنۇت،
بولۇقىما يۇلتۇزغا ئالتىنغۇر ئەلەم.
ئىنسانغا ھىممەت قىل رەھمىدىل قۇياش،
«ئەرك» دەپ چۇقان سال دەپسەندە ھەۋەس.
ئەي ئاتا، ئەي ئانا بولما باغرى تاش،
— باق باغرىڭ مەيلىگە،
زەنجىرلىمە بەس!
يۈت دېسە يۇتتۇڭ ئۇ، قول دېسە قولۇڭ،
ئۇ تاپسۇن كۈچ- مادار، ئۇ تاپسۇن ھۆنەر.
سەن تەرگەن بىر گۈل ئۇ، ياشناتسۇن قولۇم،
رەڭ ئېلىپ گۈللەردىن گۈزەللەشسۇن يەر.
ئەجەب-ھە؟ ئەي ئاتا ئۇقمىدىڭمۇ گەپ؟
كۆزلىرىڭ غەزەبلىك، تەلەتىڭ بۇزۇق.
ماقال بار: «سۇنىمۇ سىڭگەن يەرگە سەپ»
سىڭەر دەپ سەپكەنتىم ئالمايلا قويدۇق.
نېمىشقا كېلىسەن بۇنداق دېۋەيلەپ،
نېمىشقا قەھرىڭدىن ياغدۇرىسەن ئوق؟
نە پايدا بۇ خالىس پەيلىمنى چەيلەپ،
ياشناتماق كېرەكقۇ چاچقاندا ئۇرۇق؟
تەگدى مۇشت بۇرنۇمغا، يۈزلىرىمگە ھەم،
نادانلىق يۈرەكى نەقەدەر يامان؟
بۇ نېمە خورلۇق ھە، بۇ نېمە ئەلەم،
بۇ قانداق ھادىسە، بۇ قايسى زامان؟
ئەي سەن مۇشت، نادانغا، شۇملۇققا تىمسال،
ئاھ، سېنى بار ئەتكەن قايسى باغرى تاش؟
سەن بىلەن تۈرەلدى دۇنياغا جاڭجال،
سەن بولغاچ كۆزلەردىن قۇرۇمىدى ياش!
ھە سېنى بار ئەتكەن قايسى مۇددەتشا؟
ۋە قايسى نىيەتكە بولدۇڭ سەن مىسال؟

ئىنسانلار «تېچلىق» دەپ ئەيلىسە دۇئا،
نېمىشقا ھۆرلۈككە بېرىسەن زاۋال؟

تەگدى مۇشت بۇرنۇمغا، يۈزلىرىمگەھەم،
تەگدى مۇشت ياخشى خۇي، ئىزگۈنىيەتكە.

تەگدى مۇشت ئىقبالغا، كېلەچەككە ھەم،
تەگدى مۇشت مائارىپ، مەدەنىيەتكە.

مۇشت يامان، مۇشتتىن بەك نادانلىق يامان،

ناداندا بولمايدۇ يارقىن تەبىئەت.
نادانلىق شۇملۇقتا يېتەكلەر ھامان،

نادانلىق دۇنياغا بېرەرسەت تەلەت.
ئوبلايەن ئەسىرنىڭ ئىستىرىلكىسى،

يېقىنلاپ قالدىغۇ يىگىرمە بىرگە.

بولامدۇ نادانلىق، ياۋايىلىقنى،

ئات بوپ بىز، مىندۇرۇپ قويساق ئىگەرگە.
بولامدۇ نەسىللەر تۇغۇلالمىسا،
ئىلىم بۆشۈكىدە تولۇپ ئاي كەبى.
خەلق قەد كېرەلمەي بولامدۇ ئەمدى،
ئەۋلادتىن ـ ئەۋلادقا نادان ۋەسەبى؟!
ئىزدىمىز ئۆچمەسۇن ئەزىز تۇپراقتىن،
نادانلىق غۇلىسۇن ئەمدى ئېتىمدىن.
مىڭ يىلدىن كېيىنمۇ كۆرسۇن ئەۋلادلار،
مۇبارەك نامىمىزنى تارىخ بېتىدىن.

*

ئىلىم ــ ئۇ، تۈنلەرنى يورۇتقان ئوتقاش،
ئىلىم ــ ئۇ، دىللارغا نۇر چاچقان قۇياش.

ئاق چىچەك

سۇفىيەم راخمان

ئاق چىچەك،
ئاپئاق چىچەك،
سېنىڭ جىلۋەڭدە
تاڭنىڭ ساباسى،
بۇلبۇللارنىڭ كۈيى ـ ناۋاسى.
ئارامبەخش
باھار ھاۋاسى.
چاقناپ تۇرىدۇ
گۈزەل چېھرىڭدە،
ئالتۇن قۇياشنىڭ،
تولۇن ئاينىڭ،
ياقۇت يۇلتۇزنىڭ،
نۇرى ـ جۇلاسى.
پاك چىچەك،
سەن باھار يۈرىكى،
نۇر قىزى،
شەبنەم دىلبىرى.
ئاقلىقىڭ،
غۇبارسىز پاكلىقىڭ،
ئىنسان ئىستىكى،
شۇڭا تارتىسەن مەيلىنى.
سەندەك ساپ بولغىسى كېلىدۇ،
غۇبارسىز پاك بولغىسى كېلىدۇ،
خالايدۇ شۇنى.
بىراق
(شۇنچە قىيىنمىكىن پاك بولۇش؟!)
ھە،
ئانچە ئوڭاي ئەمەس.
شۇندا قىلارمۇ بار،
ئىچى ئەجەب تار.
تۇرقى ئادەمدەك،
يۈرىكى،
دىلى،
مورىدەك قارا.
ئىنسان ئۈچۈن،
قايغۇ ـ ئازاب،
ئاپەت ئىزدەيدۇ.
قان ـ يىرىڭ ئىچىدىن،

پاسىق سۆزگەكتىن،
ئۆزىگە بەخت —
ئامەت ئىزدەيدۇ.
تووۋا!
ئۇنداقلار ئالەمگە
ئەسكىلىك ئۈچۈنلا تۆرەلگەنمىكىن؟!

(ياكى بوۋاق چېغىدىلا
ھىلە - مىكىر،
ھەسەت بۆشۈكىگە بۆلەنگەنمىكىن؟!)
قارا يۈرىكى،

ئۇنى دائىم يامانلىققا ئۈندەيدۇ.
ئاھ، رەزىل يۈرەكلەر،
ئىبلىس قولى بىلەن،
مىكىر يولى بىلەن،
گۈزەل دۇنيانى،
ھاياتلىقنى كىرلەيدۇ.

ۋاھ!
تېخى ئۇلار ئۆزىچە مەغرۇر
خۇشامەت دەرياسىدا ئۈزۈپ،

پەسكەشلىك ئازگاللىرىدىن
تاپىدۇ ئۆزىگە،

ئامەت،
بەخت،
ھۆزۇر.
بولسا ئىدى شۇلاردىمۇ
ئادالەت،
ئىنساپ،
دىيانەت.
كىرسىز پاك دىللار،
دەرتلىك كۆڭۈللەر،

تارتماستى ئازاب، چەكمەستى رىيازەت.
ھەي ئىسىت!
ئۇلارنىڭ دىللىرىدىمۇ پاك بولسا،
غۇبارسىز ئاق بولسا،
نىيەت رۇست بولسا،
دۈشمەنلەشكەنلەر،

ئارازلاشقانلار،
ئىناق - ئىجىل دوست بولسا.
قولغا - قول تۇتۇپ
ھاياتلىقنى گۈللەتسەك.
ئاتىلارغا،
ئانىلارغا،
بالىلارغا،
شاتلىق،
بەخت،

راھەت بەخش ئەتسەك.
يېتىم بولمىسا بالىلار،
ئازاب تارتمىسا ئانىلار،
ھەسرەت چەكمىسە ئاتىلار،
نە ئارمان قالار ئىدى يۈرەكتە،
بەختلىك ياشاپ
دۇنيادىن ئۆتسەك.

* * *

ئاق چېچەك،
پاك چېچەك،
سەن گۈللەر زىباسى.
چاقناپ تۇرىدۇ
ئوماق چېھرىڭدە،
سۇبھى زىياسى،
نۇرلار جۇلاسى،
ئاق چېچەك!

يامانلارنىڭ قەبرە تېشىغا بېغىشلىمىلار

رەخىم قاسىم

قىتىغىرغا

توڭگۇز قاتىرار قىتىغىرنىڭ كۆڭلىدە،
تۈلكە ئوينار مەككارانە كۆزىدە.
تۇرقى ئادەم، تازا باقساڭ زەڭ سېلىپ
ۋەھشى ھايۋان ئەكسى چاقنار يۈزىدە.

تەقسىمچىگە

تەقسىمچىلىك بولدى كەسپى بىر ئۆمۈر،
ئۇ ئىگىلىسە قالدى تاڭ پولات - تۆمۈر.
بۇ رەزىلىكىنى كۆرۈپ تاش بىر قېتىم،
ئۆرتىنىپ بولدى خىجىللىقتا كۆمۈر.

سۇئىقەستچىگە

دەپتىرىدە ئۆزگىلەرنىڭ گەپ - سۆزى،
بەرى بوھتان، يوق بىر توغرا - تۈزى.
ئورا كولاپ باشقىلارغا ئاقىۋەت،
ئورىغا ئۆزگە ئەمەس چۈشتى ئۆزى.

يالغانچىغا

ئۆزگىنى يالغانچى دەپ يالغان ئېيتىپ،
كەلدى كۆشنى كۆرسىتىپ ئۆپكە سېتىپ.
ئۆمرى بىر غېرىچ پەقەت يالغانچىنىڭ،
قالدى قاش بەربىر ئوسما كېتىپ.

بەدنىيەتكە

بەدنىيەت كۆيدۈرگىلەرنىڭ بەكمۇ ئۆتكەچ ئەلىمى،
دەپتىكەن ئۆز دەۋرىنىڭ ئالدىن كۆرەر بىر ئالىمى:
گەر كۈچۈك بىرلە خوتەكنى قانچە قىلساڭ تەربىيەت،
ئىت بولۇر، ئېشەك بولۇر، بولماس ئەسلا ئادىمى.

شېئىر توغرىلىق قىلىنغان دەۋا

قاۋۇل ساۋۇر

دېدى بىرەيلەن، گېزىتتىن ماڭا
كۆرسىتىپ ئەجەب گۈزەل بىر شېئىر:
شۇمۇ ئەسەرمۇ، بىلەلمىدىم ھېچ،
باركىن ئۇنىڭدا نەمەزمۇن - پىكىر؟

بۇنداق شېئىرغا خۇشۇم يوق مېنىڭ،
ئوقۇيمەن شۇڭا ھېكايە - رومان.
مەزمۇنى ئۇنىڭ شۇقەدەر ئېنىق،
چۈشىنەلەيمەن بىر كۆرگەن ھامان.

دېدىم مەن ئاڭا: بۇغۇ ئۆز ئىشىڭ
شېئىر توغرىلىق قىلىنغان دەۋا.
ئەقلىڭ يەتمىسە سۆكۈش نەھاجەت،
قۇياشتىن قۇسۇر تاپقاندەك ئەما.

شېئىر ئەقلىنىڭ جەۋھىرى دېمەك،
كىم دەر زاھىرەن تاشنى جاۋاھىر؟
چۈشىنەلمەسەڭ، يازسۇنمۇ ئەمدى
سېنىڭ ئەقلىڭنى مىزان قىپ شائىر؟!

ئۇيغۇر خەلق ماقال - تەمسىللىرىدىن ...

بىلىم ئەلنى گۈل قىلىدۇ،
بىلىمسىزلىك كۈل.

ئەدەبلىك ئەدەب بىلەن تاش يارار،
ئەدەبسىز مۇشتى بىلەن باش يارار.

ئەمگەك سۆيگەننى ئەل سۆيەر.

دىلى تۈزۈكنىڭ تىلى تۈزۈك،
تىلى بۇزۇقنىڭ دىلى بۇزۇق.

خەقتىن قورقما،
ھەقتىن قورق.

ماختانچاقنىڭ خېرىدارى بىر،
كەمتەرنىڭ خېرىدارى مىڭ.

كېلىنىڭ يامان بولسا ئوغلۇڭدىن كۆر،
كۈيئوغلۇڭ يامان بولسا قىزىڭدىن كۆر.

سوراقچى ئادالەتلىك بولسا،
دەريامۇ تىلغا كېلەر.

توپلىغۇچى: نىزامىدىن ھۈسەيىن

قاراخانىلار دەۋرىدە ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ تەرەققىي قىلىشىدىكى ئاساسىي سەۋەبلەر توغرىسىدا

تۇرغۇن ئالماس

9 - ئەسىردىن 13 - ئەسىرنىڭ باشلىرىغىچە بولغان ئۇزاق بىر تارىخىي مەزگىل ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە ئۇنىڭغا ياندىش بولغان جايلاردا ياشىغان خەلق (ئۇيغۇر ۋە تاجىك) لار تارىخىدا ناھايىتى مۇھىم بىر دەۋر بولدى. شۇ دەۋردە سامانىلار پادىشاھلىقى (مىلادى 870 - يىلىدىن 1000 - يىلىغىچە) ئۇيغۇر قاراخانىلار دۆلىتى (850 — 1212)، ئۇيغۇر ئىدىقۇت دۆلىتى (850 — 1325)، غەزنەۋىلەر سۇلتانلىقى (963 — 1187)، ئۇلۇغ سالجۇقلار ئىمپېرىيىسى (1040 — 1157) قاتارلىق دۆلەتلەر ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ تارىخ سەھنىسىدە ناھايىتى مۇھىم روللارنى ئوينىدى. بولۇپمۇ شۇ دەۋردە مەدەنىيەت گۈللەپ ياشنىدى، دۇنيا مەدەنىيىتىنىڭ خەزىنىسىگە شانلىق، بىباھا تۆھپىلەر قوشۇلدى.

دۇنياغا ئايان بولغان شۇ دەۋردە (قاراخانىلار دەۋرىدە) مەشھۇر ئالىم، دانىشمەن، پەيلاسوپ ئەبۇنەسىر فارابى (873— 950)، فىلوسوفىيە ۋە مېدىتسىنا ساھەسىدىكى قىممەتلىك ئەسەرلەرنىڭ ئاپتورى ئەبۇئەلى سىنا (980—1037)، ئۇنىڭ زامانىدىشى پەيلاسوپ ئەبۇرەيھان بىرونى (973 — 1048)، «شاھنامە» نىڭ ئاپتورى، تاجىك ۋە ئىران خەلقلىرىنىڭ ئۇلۇغ شائىرى ئوبۇلقاسىم فىرداۋسى (934 —1020)، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ دانىشمەن ئوغۇللىرى، ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر، پەيلاسوپ، تالانتلىق شائىر يۈسۈپ خاس ھاجىپ (مىلادى 1018 - يىلى تۇغۇلۇپ 1080 - يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن بولۇشى مۇمكىن)، ئۇلۇغ تىلشۇناس مەھمۇد قەشقىرى (990 — 1080) قاتارلىق ئاجايىپ ئۇلۇغ، تالانتلىق، دانىشمەن ئالىملار، پەيلاسوپلار، شائىرلار، تىلشۇناسلار، تارىخچىلار مەيدانغا كەلدى.

قاراخانىلار دەۋرىدە ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرىنىڭ پەخرى ھېسابلانغان ئەبۇ نەسىر فارابى، يۈسۈپ خاس ھاجىپ، مەھمۇد قەشقىرى، ئەبۇ ئەلى سىنا، ئوبۇلقاسىم فىرداۋسى قاتارلىق ئۇلۇغ پەيلاسوپلار، شائىرلارنىڭ ئىلمىي، ئىجادىي دانىشمەنلىكتە ياراتقان تۆھپىلىرى ئوتتۇرا ئاسىيادا «ئويغىنىش دەۋرى»نىڭ ياۋروپادىن بىر نەچچە ئەسىر بۇرۇن ۋۇجۇتقا كەلگەنلىكىدىن دېرەك بەردى.

ياۋروپادىكى «ئويغىنىش دەۋرى» («ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ گۈللىنىش دەۋرى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ) 14 - ئەسىردىن 16 - ئەسىرگىچە بول-

تارىختىن سۆز

غان مەزگىلدە، بۇرژۇئازىيىنىڭ فېئوداللىزىمغا قارشى ئىدىيە بىلەن سۇغۇرۇلغان مەدەنىيەت ھەرىكىتىدىن ئىبارەت ئىدى. ياۋروپادىكى «ئويغىنىش» ئەڭ ئاۋۋال ئىتالىيىدىن باشلاندى، كېيىن ياۋروپادىكى باشقا دۆلەتلەرگە كېڭەيدى. شۇ چاغدا شەھەرلەردىكى تاۋار ئىقتىسادىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، فېئوداللىق جەمئىيەتنىڭ ئىچكى قىسمىدا تەدەرىجە قەدەم كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى ۋۇجۇتقا كەلدى، مەدەنىيەت جەھەتتە بولسا، يېڭىدىن گۈللەنگەن بۇرژۇئازىيە سىنىپىنىڭ مەنپەئەتى بىلەن تەلەپلىرى ئۆز ئەكسىنى تاپتى. يېڭىدىن گۈللەنگەن بۇرژۇئازىيىنىڭ ئاللىلىرى جەمئىيەتتە، يۇنان، رىمانىڭ مەدەنىيىتىنى گۈللەندۈرۈش ھەرىكىتىنى قوزغىدى. ئۇلار كىلاسسىك مەدەنىيەتنى ئۇزۇق ئېلىپ، بۇرژۇئازىيىنىڭ يېڭى مەدەنىيىتىنى يارىتىپ، كاپىتالىزىمنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن يول ئاچتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ياۋروپادىكى فېئودالىزمغا قارشى ئىدىيە بىلەن سۇغۇرۇلغان مەدەنىيەت ھەرىكىتى «ئەدەبىيات سەنئەتنىڭ ئويغىنىش ھەرىكىتى» دەپ ئاتالدى. ئۇلار ياۋروپالىقلارنىڭ تىلىدا «گۇمانىست» (بۇ لاتىنچە سۆز بولۇپ، «ئادەمگەرچىلىك» دېگەن مەنىدە) دەپ ئاتالدى. «گۇمانىستلار»، ئادەمنى ھۆرمەتلەش، ئادەمگە غەمخورلۇق قىلىش، «ئادەم»نى مەركەز قىلىش دەيدىغان گۇمانىزىم ئىدىيىسىنى تەشەببۇس قىلدى. كونكرېت قىلىپ ئېيتقاندا، كىشىلەرنىڭ ئىدىيىسىنى، ھېسسىياتىنى، ئەقىل- پاراسىتىنى خرىستىئان بۇتخانىلىرىنىڭ ئىلاھىيەتچىلىك ئاسارىتىدىن ئازاد قىلىشنى تەلەپ قىلدى. شۇ چاغدا گۇمانىستلارنىڭ روھلاندۇرۇشى نەتىجەسىدە ئىتالىيىدە فېئودالىزمغا قارشى بىر تۈركۈم باتۇرلار مەيدانغا چىقتى. مەسىلەن: شائىرلاردىن فىلورونسىيىلىك دانتى (1265—1321) «ئىلاھىي كومېدىيىسى» ناملىق مەشھۇر ئەسىرىنى يازدى. بۇ ئەسەر «پۇل سىرات» («قىل كۆۋرۈك»)، «دوۋزاخ»، «جەننەت» قاتارلىق ئۈچ قىسىمدىن تەركىب تاپقان بولۇپ، ئوتتۇرا ئەسىردىكى خرىستىئان دىنىنى پاش قىلغانىدى. «ئىلاھىي كومېدىيىسى» دۇنيا ئەدەبىياتى تارىخىدا ناھايىتى يۇقىرى ئورۇندا تۇرىدىغان بۈيۈك ئەسەردۇر.

ياۋروپادىكى «ئويغىنىش» دەۋرىدە ئۆتكەن گۇمانىستلاردىن شائىر پېتراركا (1304—1374)، يازغۇچى بوكاچچىئو (1313—1375) ئالاھىدە ئورۇندا تۇرىدۇ. مۇتەپەككۇر شائىر پېتراركا ئاجايىپ تەسىرلىك لىرىك شېئىرلارنى يازغان بولسا، يازغۇچى بوكاچچىئو «ئون كۈن» دېگەن ھېكايىلەر توپلىمىدا، خرىستىئان پوپلىرى بىلەن موناخلارنىڭ يۈزسىزلىكىنى ۋە ھارامزادىلىكىنى پاش قىلدى.

ياۋروپادىكى «ئويغىنىش» دەۋرىدىكى گۇمانىستلاردىن رەسسام، ھەيكەلتاراش، مۇزىكانت، شائىر، ئىنژېنېر لېئوناردو داۋىنچى (1452—1519)، مىكېل ئانژېلو رافائېل (1475—1564) ۋە نىكولاي كوپېرنىك (1473—1543)، برونو (1548—1600)، گاللېلى (1564—1642) قاتارلىق مەشھۇر ئالىملار ئۆتكەن.

ئۇلار فېئوداللىق تۈزۈمگە قارشى كەسكىن كۈرەشلەر ئىچىدە، ئۇرغۇنلىغان نادىر ئەسەرلەرنى يارىتىپ يېقىنقى زاماندىكى رېئالىستىك ئەدەبىيات- سەنئەت ۋە تەبىئىي پەننىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن كۈچلۈك ئاساس سالغانىدى. بۇ ھەقتە ئېنگېلس: «بۇ ئەزەلدىن تارتىپ ئىنسانىيەت بېشىدىن كەچۈرمىگەن بىر قېتىملىق ئەڭ ئۇلۇغ، ئىلغار ئۆزگىرىش ئىدى» دېگەنىدى.

دېمەك، ياۋروپادىكى «ئويغىنىش» دەۋرى 14- ئەسىردە باشلىنىشقا قەدەم قويغان بول-

سا، ئوتتۇرا ئاسىيادا قاراخانىلار دەۋرىنىڭ باشلىرىدىلا (11 - ئەسىردە) مەدەنىيەتتە «ئويغىنىش» دەۋرى مەيدانغا كەلگەنىدى. بۇنىڭغا يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ «قۇتاتقۇبىلىك» داستانىدا ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان ئىلغار ئىدىيىلەر جاۋاب بېرىدۇ.

يۈسۈپ خاس ھاجىپ فىلوسوفىيە نۇقتىئىنەزەرىدىن قارىغاندا، ئىدېئالىست بولسىمۇ، ئۇنىڭ دۇنيا قارىشىدا ماتېرىيالىستىك يۈزلىنىشنىڭ ئالامەتلىرىنى يوق دېيىشكە ئاساسىمىز يوق. مەسىلەن: يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ «قۇتاتقۇبىلىك» داستانىدىكى ئاسترونومىيىگە دائىر بايانلىرى ئۇنىڭ تەبىئەت توغرىسىدىكى كۆز قارىشىدا ئىستىخىيىلىك ماتېرىيالىستىك خاراكتېردىكى پىكىرلەرنىڭ بارلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. يۈسۈپ خاس ھاجىپ 9 - ئەسىردىن باشلاپ ئوتتۇرا ئاسىيادا ئىسلام تەسىرى كۈچەيگەن فېئوداليزم شارائىتىدىكى ئىلاھىيەتچىلىككە پۈتۈنلەي بويسۇنۇپ كەتمەي، تەبىئەت ھادىسىلىرىگە ئىلمىي نۇقتىئىنەزەردىن قاراپ، يونان ئاسترونومى كىلاۋدى پىتولىمى (مىلادى 2- ئەسىردە ئۆتكەن)، ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا ئاسترونوملىرى فارابى، بېرونىيلارنىڭ ئىلغار كۆز قاراشلىرىغا ۋارىسلىق قىلغان.

كىلاۋدى پىتولىمىنىڭ ئالەم سىستېمىسى توغرىسىدىكى كۆز قارىشىدا، ئالەم بوشلۇقىدىكى پىلانېتلار يەر ئەتراپىدا ئايلىنىدۇ، دېگەن چۈشەنچە ھۆكۈم سۈرگەنىدى. يۈسۈپ خاس ھاجىپ ئەنە شۇنداق چۈشەنچىدە بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ بۇنداق كۆز قارىشى ئۇ ياشىغان زاماندىكى ئىلاھىيەتچىل كۆز قاراشلاردىن ئىلغار ئىدى.

يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ ئالەم سىستېمىسىدىكى جىسىملار توغرىسىدىكى كۆز قارىشىنىڭ خېلى ئىلغارلىقىنى ئۇنىڭ ئاي توغرىسىدا بەرگەن بايانى ئىسپاتلايدۇ، يۈسۈپ خاس ھاجىپ «قۇتاتقۇبىلىك» داستانىدا مۇنداق دەپ يازىدۇ:

137. بۇلاردىن تۆۋەنرەكتە يالچىق① تۇرۇر،
قۇياشقا ئۇدۇل باقسا تولۇن بولۇر.

731. ئاي ئاۋال تولىمۇ كىچىك تۇغۇلۇر،
كۈندىن - كۈن چوڭىيىپ يۇقىرى چىقۇر.

733. تولۇپ ئاي ئېگىزگە ئۆرلىگەچ كېيىن-
كېمىيىپ ئاستا، كۆركى كېتەر يۈزىدىن.

734. يورۇقى ئاز - ئازدىن يەنە يوقىلۇر،
تۇغۇلۇپ كىچىك ئۇ قايتىدىن تولۇر.

يۈسۈپ خاس ھاجىپ يۇقىرىدىكى بايانىدا: ئاينىڭ شەكلىنىڭ يۇمىلاقلىقى، ئۆزىدىن يورۇقلۇق چىقارمايدىغان، پەقەت قۇياشنىڭ يورۇقلۇقى بىلەن يورۇپ تۇرىدىغان، ئۆز ئوقى ئەتراپىدا ئايلانغاندىن تاشقىرى يەر ئەتراپىدا ئايلىنىپ تۇرىدىغان جىسىم ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرگەن.

ئاسترونومىيە ئىلمىنىڭ تارىخىي تەرەققىياتىدىن قارىغاندا، ئالەمنىڭ قۇياشنى مەركەز قىلىدىغانلىقىنى، يەر شارىنىڭ ئۆز ئوقى ئەتراپىدا ئايلىنىدىغانلىقىنى، ئۇلۇغ ئاسترونوم كوپېرنىكنىڭ ئۆزىنىڭ «ئاسمان جىسىملىرىنىڭ ھەرىكىتى» ناملىق ئەسىرىدە 16 - ئەسىرگە كەلگەندە ئوتتۇرىغا قويغانىدى.

يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ «قۇتاتقۇبىلىك» داستانى ئىلىمنىڭ پۈتۈن تۈرلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان قامۇسنامە ھېسابلىنىدۇ. «قۇتاتقۇبىلىك» داستانى، «نەسىھەتنامە»، «ماقال - تەمسىلنامە»، «سىياسەتنامە»، «دۆلەت توغرىسىدىكى تەلىمات»، «ئوتوپىيە» قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

يالغۇزلا «قۇتاتقۇبىلىك» نىڭ «دۆلەت

① ئاي -

توغرىسىدىكى تەلىمات» لىقى ئالاھىدە ئەھمىيەتكە ئىگە.

قەدىمكى زاماندا ئۆتكەن يونان پەيلاسوپى پىلاتون (مىلادىدىن 429 يىل بۇرۇن تۇغۇلۇپ، مىلادىدىن 347 يىل بۇرۇن ئالەمدىن ئۆتكەن) ئوبيېكتىپ ئىدىئالىست پەيلاسوپ بولۇپ، ئافىنادىكى دېموكراتىك ئېقىمنىڭ دۈشمىنى ئىدى. پىلاتوننىڭ پەلسەپىسى كېيىنكى ئەسىردە غەربتىكى بارلىق ئىدىئالىستىك پەلسەپىنىڭ ئاساسىغا ئايلىنىپ قالدى. ئۇ «غايىۋى دۆلەت» ناملىق ئەسەر يازدى. بۇ ئەسەردە ئاق سۆڭەك قۇلدارلار دىكتاتۇرىسى تەرغىپ قىلىنغان بولۇپ، پىلاتون پۈتۈن ئادەملەرنى ئۈچ تەبىقىگە ـ پەيلاسوپلار، ھەربىيلەر، ئەمگەكچىلەرگە بۆلىدۇ. ئۇنىڭ قارىشىچە، پەيلاسوپلار ئالتۇندىن، ھەربىيلەر كۈمۈچتىن، ئەمگەكچىلەر تۆمۈردىن ياسالغان بولۇپ، پەيلاسوپلار دۆلەتنى ئىدارە قىلىدۇ، ھەربىيلەر بولسا ئۇلار (پەيلاسوپلار) نى قوغدىغۇچىلار، ئەمگەكچىلەر ئەمگەك قىلىپ، پەيلاسوپلار بىلەن ھەربىيلەرنى باققۇچى قۇللاردىن ئىبارەت.

يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ «قۇتاتقۇبىلىك» داستانىدا دۆلەت توغرىسىدا ئوتتۇرىغا قويغان كۆز قارىشى پىلاتوننىڭ دۆلەت توغرىسىدىكى رېئاكسىيون كۆز قارىشىغا تۈپ ئاساسىدىن ئوخشىمايدىغانلا ئەمەس، بەلكى ئۆز زامانىسىغا يارىشا ناھايىتى ئىلغار، ئەقىلغا مۇۋاپىق ئىدى.

يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ دۆلەت توغرىسىدا تەشەببۇس قىلىنغان تەدبىرىنىڭ ئىلغارلىقىنى بىر نەچچە جەھەتتىن ئىسپاتلاشقا بولىدۇ.

يۈسۈپ خاس ھاجىپ «قوتاتقۇبىلىك» داستانىدا، دۆلەتنى ئىدارە قىلغۇچىلارنىڭ بىلىملىك، ئەقىللىق، ئەخلاقلىق، باتۇرلۇققا ئوخشاش ئېسىل خىسلەتلەرگە ئىگە بولۇشى لازىملىقى، ئۇنىڭ ئەكسىچە، بىلىمسىز، دۆت، ئەخلاقسىز، زالىملار دۆلەتنى ئىدارە قىلىدىغان بولسا دۆلەتنىڭ ۋەيران بولىدىغانلىقى، ئادالەت روھى بىلەن سۇغۇرۇلغان قانۇن ئارقىلىق دۆلەتنى ئىدارە قىلىشنىڭ مۇھىملىقى، ئەشۇنداق قانۇن ئالدىدا، دۆلەتتىكى كىشىلەرنىڭ كىم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر (پادىشاھتىن تارتىپ قۇلغىچە) باراۋەر ئىكەنلىكى تەكىتلەنگەن. مانا شۇ نۇقتىلاردىن قارىغاندا يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ دۆلەت توغرىلىق كۆز قاراشلىرى، ئۆز زامانىسىدىكى ئەنئەنىۋى ئىدىيىلەردىن نەچچە ھەسسە ئۈستۈن تۇرۇپلا قالماستىن، يېقىن زاماندىكى بۇرژۇئازىيە ئىنقىلاۋىي دەۋرىدە ئۆتكەن گۇمانىستلاردىنمۇ ئۈستۈن تۇرىدۇ. مەسىلەن: يۈسۈپ خاس ھاجىپ «قۇتاتقۇبىلىك» داستانىدا مۇنداق دەپ يازىدۇ:

1951. ئەقىللىق كېرەك ھەم بىلىملىك كېرەك،
سېخىلىق كېرەك ھەم سىلىقلىق كېرەك.

1952. بىلىم بىرلە بەگلەر ئېلىن باشلىدى،
ئەقىل بىرلە خەلقىنىڭ ئىشىن ئىشلىدى.

1956. بەگ ئولۇن بىلىملىك، ئاقىل ۋە ئويغاق،
ئۇشتۇمتۇت تەگمىگەي دېسە بىر چاتاق.

1957. كېرەكتۇر ياخشى خۇلق، پەزىل مىڭ تۈمەن،
ئېتىمغا تەگمىسۇن دېسە داغ ـ بۇياق.

1961. بەگ ئولغاي خەلق ئۈچۈن جەسۇر، قەھرىمان،
بۇنىڭلە قىلىنۇر چوڭ ئىشلار ھامان.

1983. خۇدا - قىلسا كىمنىڭ خۇيىنى يامان،
ئۇنى رەنجىتۇر ئوقى بىلەن زامان.

1984. ئەگەر بولساقايسى بەگ خۇلقى ناچار،
سۈيۈنچى بولۇر غەم، ئىش تەتۈرماگار،

2033. بولاي دېسەڭ ئەلگە ئۇزۇن ھۆكۈمران،
قانۇن تۈز، يۇرۇت، خەلقنى ئاسراھامان.

2034. ئەل ئارتار قانۇن بىرلە، تۈزۈلۈرجاھان،
زۇلۇم بىرلە كېمەيىپ ئەل بۇزۇلۇرجاھان.

2036. تۈزەپ بەگ كىڭۈلنى يۇرۇتسە قانۇن،
بۇ بەگلىك بۇزۇلماس، تۇراربەك ئۇزۇن.

2038. سۆزى چىن ئۇلسا بەگنىڭ، خۇلقى گۈزەل،
ئىشەنگەي، ياخشى كۈن كۆرۈپ ئاڭا ئەل.

3463. ئادىل قانۇن كۆككە بىر تۈۋرۈك ئېرۇر،
بۇزۇلسا ئۇ قانۇن ئاسمان يىقىلۇر.

818. ماڭا تەڭ ئىككىسى قانۇن ئالدىدا،
بۆلەكچە بولماسمەن ھۆكۈم ۋاقتىدا.

809. قىلۇرمەن ئادالەت بىلەن ھەل ئىشىن،
ئايرىماسمەن بەگ ۋە قۇل دەپ ھېچكىشىن.

يۇقىرىدا «قۇتاتقۇبىلىك» دىن كەلتۈرۈلگەن بىر قاتار پاكىتلارغا ئاساسلانغاندا، گۇمانىستلىق، قانۇنشۇناسلىق جەھەتتە يۇسۇپ خاس ھاجىپقا غەربنىڭ مەشھۇر گۇمانىستلىرى ۋە قانۇنشۇناسلىرىنى سېلىشتۇرۇش ئورۇنسىز. چۈنكى، يۇسۇپ خاس ھاجىپ ئادالەت پرىنسىپلىرى ئاساسىدا تۈزۈلگەن قانۇن ئالدىدا ھەممە ئادەم باراۋەر دېگەن مەسىلىنى كەسكىن ئوتتۇرىغا قويغانىدى. كونكرېت قىلىپ ئېيتقاندا، ئوتتۇرا ئەسىردە ھۆكۈم سۈرگەن ئىلاھىيەتچىلىك (مەيلى خرىستىئان دۇنياسىدا بولسۇن ياكى ئىسلامىيەت ئالىمىدە بولسۇن) پەلسەپىسىگە جەڭ ئېلان قىلغان.

قاراخانىيلار دەۋرىدە ئۆتكەن ئۇلۇغ تىلشۇناس مەھمۇد قەشقىرىي «تۈركىي تىللار دىۋانى» دا: «تۈركىي خەلقلەر جايلاشقان كەڭ دىيارنى يەر يۈزىنىڭ يۇمۇلاقلىقى ئۇقۇمى بويىچە، قىياسىي خەرىتە قىلىپ سىزىپ بەرگەن. ئاپتورنىڭ ئۆز تىلى بويىچە «دائىرە» دەپ ئاتالغان بۇ خەرىتە ئاسىيانىڭ شۇ كەمگىچە يېتىپ كەلگەن ئەڭ مۇكەممەل ۋە ئەڭ قەدىمكى خەرىتىسىدۇر. بۇنىڭدا، تاغلار، دېڭىز، دەريا ۋە كۆللەر ئاددىي ۋە گېئومېترىك شەكىلدە ئىپادىلەنگەن، مۇھىم شەھەرلەر ۋە قەبىلىلەرنىڭ جايلاشقان ئورۇنلىرى كۆرسىتىلگەن.» ①

مەھمۇد قەشقىرى 11 - ئەسىردە يەرنىڭ يۇمىلاقلىقى توغرىسىدا مەلۇم ئۇقۇمغا ئىگە بولغان بولسا، ئىتالىيىلىك پەيلاسوپ، ئاسترونوم بىرونو، فىزىكا ئالىمى ۋە ئاسترونوم گاللىلېي قاتارلىق ئۇلۇغ مۇتەپەككۇرلەر 17 - ئەسىردىلا يەرنىڭ يۇمىلاقلىقىنى ئۇزۇل - كېسىل ئىسپاتلاپ، خرىستىئان ئىلاھىيەتچىلىرىنىڭ ياۋۇزلارچە زىيانكەشلىكىگە ئۇچرىغان. ئىتالىيىدىكى كاتولىك چېركاۋى بىرونونى خرىستىئان دىنىغا ئاسىيلىق قىلدى، دەپ ئەيىبلەپ، ئۇنى چەت ئەلگە كېتىشكە مەجبۇر قىلدى. برونو 1592 - يىلى ۋەتىنىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن دىنىي سوتقا بېرىلىپ، يەتتە يىل قاماقخانىدا ياتتى، لېكىن برونو ئۆز ئېتىقادىدىن يانمىغانلىقى ئۈچۈن، كاتولىك پوپلىرى تەرىپىدىن رىمدىكى گۈللۈك مەيدانىدا كۆيدۈرۈپ ئۆلتۈرۈلدى. برونو، باغلانغان تۈۋرۈكتە كۆيۈۋاتقان چېغىدا مەغرۇرانە قىياپەتتە تەنتەنىلىك ھالدا: «كۆيدۈرۈش — رەت قىلىش ئەمەستۇر» دەپ جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن خىتاپ قىلغانىدى.

گاللىلېي 1633 - يىلى دىنىي سوت تەرىپىدىن سوراققا تارتىلىپ، ئەڭ ئاخىرى 1642- يىلى قاماقخانىدا ئالەمدىن ئۆتكەن.

---

(1) «تۈركىي تىللار دىۋانى» ئۇيغۇرچە 1 - توم 21 - بەت

قاراخانىلار دەۋرىدە، ئوتتۇرا ئاسىيادا ۋۇجۇتقا كەلگەن «ئويغىنىش» دەۋرىنىڭ ئۇلۇغ نامايەندىسى ھېسابلانغانلار ئىچىدىن يۈسۈپ خاس ھاجىپ بىلەن مەھمۇد قەشقەرىنى مىسالغا كەلتۈردۇم.

تۆۋەندە، قاراخانىلار دەۋرىدە مەدەنىيەتنىڭ تەرەققىي قىلىشىدىكى ئاساسىي سەۋەبلەر توغرىسىدا ئۆز چۈشەنچەمنى قويۇپ ئۆتمەكچىمەن:

1 - قاراخانىلار دۆلىتى ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ (تارىم ۋادىسىمۇ بۇنىڭ ئىچىدە) ئىقتىسادىي جەھەتتە يېتەكچى رول ئوينىغان رايونلىرىنىڭ مەدەنىيىتىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش ۋە قاراخانىلار تېررىتورىيىسىدىكى مەدەنىي رايونلار بىلەن چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلغان رايونلار (يەتتە سۇ قاتارلىق رايونلار) نىڭ ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىي ئالاقىلىرىنى بىرلىككە كەلتۈرۈشتە ئىنتايىن مۇھىم رول ئويناتتى. شۇ دەۋردە، قەشقەر، خوتەن، بالاساغۇن، تاشكەنت، سەمەرقەند، بۇخارا، ئۆزگەنج، تىرمىز، مەرۋى ۋە خوراساندىكى مەشھۇر شەھەرلەر ناھايىتى ئاۋات ئىدى. مانا شۇ شەھەرلەردە قول ھۈنەرۋەنچىلىك، سودا - سېتىق، بىناكارلىق ئىشلىرى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە تەرەققىي قىلغانىدى.

بۇ شەھەرلەردىكى قول ھۈنەرۋەنچىلىك تۈرلىرىمۇ كۆپ بولۇپ، سان - سۈپىتىمۇ يۇقىرى ئىدى. نېپىز - يۇپقا، رەڭلىك ئەينەك ئىشلەپچىقىرىش، (رەڭلىك ئەينەكلەر بىناكارلىقتا ئىشلىتىلەتتى) خىلمۇ خىل گۈللەر چېكىلگەن سىرلىق قاچا - قۇچا، ئىدىشلارنى ياساش، برونزا، مىس، شىشە ۋە ساپالدىن ياسالغان بۇيۇملارغا، تاملارغا، قەغەزگە، گۈللەر ۋە دۇنيادا بولمىغان ئاجايىپ ئەپسانىۋى ھايۋانلارنىڭ بەدىئىي سۈرەتلىرىنى سىزىش ئومۇملاشقانىدى.

قاراخانىلار دەۋرىدە پىششىق خىشتىن ھەيۋەت-لىك بىنالارنى سېلىشتا، ئوردا - ساراي، مازار، مەسچىت، مەدرىسلەرنىڭ مۇھىم تاملىرى، گۈمبەزلىرىنى چىنە خىش (پار - پۇر خىش)، گۈللۈك، سىرلىق خىشلاردىن قوپۇرۇشقا ئەھمىيەت بېرىلگەن. تارىم ئويمانلىقىدا (خوتەن بىلەن قەشقەردە) كىمخاپ، شايى، ئەتلەس توقۇش راۋاجلانغان بولسا، سەمەرقەند، بۇخارادا پاختا، يىپ، كەندىر، يىپەكتىن خىلمۇخىل، رەڭمۇ رەڭ رەختلەر توقۇلغان.

2 - خەلقئارا سودا يولىنىڭ ئاساسىي تۈگۈنلىرى قاراخانىلار تېررىتورىيىسىدە ئىدى.

قاراخانىلار دەۋرىدە شەرقتىن غەربكە، غەربتىن شەرققە بارىدىغان سودا كارۋانلىرى خوتەن، قەشقەر، بالاساغۇن، سەمەرقەند، بۇخارا، تىرمىز قاتارلىق شەھەرلەردىن ئۆتەتتى.

قەدىمكى زاماندا خەلقئارا سودا يولىغا ھونلار، تۈركلەر، ئورخۇن ئۇيغۇرلىرى ھۆكۈمرانلىق قىلغاندەك، قاراخانىلارمۇ ھۆكۈمرانلىق ئورنىنى ئىگىلىگەنىدى. قاراخانىلار شەرقتە جۇڭگو (سۇڭ سۇلالىسى ۋە قىتانلار خانلىقى بىلەن)، غەربىي جەنۇپتا ھىندىستان، ئافغانىستان، ئىران بىلەن (غەزنەۋىلەر ۋە سالجۇقىلار ئارقىلىق) غەربتە غەربىي ئاسىيا، شىمالىي ئافرىقا ۋە شەرقىي جەنۇبىي ياۋروپا بىلەن سودا ئالاقىسى قىلاتتى. قاراخانىلارنىڭ سودا كارۋانلىرى تۆگە، ئاتلارغا يۈكلەنگەن ماللارنى يىراق ئەللەرگە ئېلىپ باراتتى. ئۇلار ھىندىستان، شىمالىي ئافرىقا قاتارلىق جايلاردىن مەرۋايىت، ياقۇت، پىل چىشى قاتارلىق نەرسىلەر ئېلىپ كېلىپ جۇڭگوغا ساتاتتى. ئادەتتە سودا كارۋانلىرىدىكى ئۇلاقلار بىرنەچچە يۈز، بىرنەچچە مىڭغا يېتەتتى، بەزى كارۋانلاردا بەش مىڭغا يېقىن ئادەم بار ئىدى. بۇنداق كارۋانلار گاھىدا ئىككى يىلدا، گاھىدا بىر يىلدا بىر قېتىم بېرىپ كېلەتتى.

3 - خەلقئارا سودىنىڭ كۈچىيىشى. قاراخانىلارنىڭ دۇنيادىكى نۇرغۇن دۆلەتلەر بىلەن بولىدىغان سودا ئالاقىسىمۇ ھۈنەرۋەنچىلىكنىڭ تەرەققىياتىنى ئالغا سۈردى. خەلقئارا سودىنىڭ ئېھتىياجىنى قامداش ئۈچۈن، خوتەن، قەشقەر، بۇخارا، سەمەرقەندتە يىپەك، پاختا، كەندىر، يۇڭدىن توقۇلىدىغان رەختلەرنى سۈپەتلىك، كۆپ مىقداردا ئىشلەپچىقىرىشقا توغرا كېلەتتى. بۇنىڭدىن باشقا، سەمەرقەندتە قەغەز ئىشلەپچىقىرىش بەكمۇ تەرەققىي قىلدى. سەمەرقەند قەغىزى غەربتىكى ئەرەب خەلىپىلىكى، شەرقىي رۇما ئىمپېرىيىسى ۋە ياۋروپادىكى دۆلەتلەرگە چىقىرىلدى.

ھەممىگە مەلۇم بولغاندەك، مىلادىنىڭ 751 - يىلى تالاس ئۇرۇشىدا ئەرەبلەرگە ئەسىر چۈشكەن تاڭ سۇلالىسىنىڭ قوشۇنلىرى ئىچىدىكى قەغەزچىلىك ھۈنىرىنى بىلىدىغانلاردىن پايدىلانغان ئەرەبلەر ئۆز ۋاقتىدىلا سەمەرقەندتە قەغەز ياساشنى يولغا قويغانىدى.

قاراخانىلارنىڭ سۇڭ سۇلالىسى (مىلادىنىڭ 960 - يىلىدىن 1279 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) بىلەن بولغان سودا ئالاقىسى ناھايىتى قويۇق بولغانىدى.

«سۇڭ سۇلالىسى تارىخى، ئۇدۇن ھەققىدە قىسسە» ۋە «سۇڭ سۇلالىسى يارلىقلىرى توپلىمى، يات ئەللەر (4)» دىكى مەلۇماتقا ئاساسلانغاندا، قاراخانىلار بىلەن سۇڭ سۇلالىسى ئارىسىدىكى سودا مۇناسىۋەتلىرىنى ئۈچ باسقۇچقا بۆلۈپ چۈشەندۈرۈش مۇمكىن. بىرىنچى باسقۇچ، مىلادىنىڭ 1009 - يىلىدىن 1025 - يىلىغىچە بولغان 16 يىلنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مانا شۇ مەزگىلدە قاراخانىلار تەختىدە ئەھمەد تۇغانخان (998 — 1018)، مەنسۇر ئارسلانخان (1018 — 1024)، ئەھمەدخان (1024 — 1026) قاتارلىقلار ئولتۇرغان.

مىلادىنىڭ 1009 - يىلى تۇنجى قېتىم قاراخانىلارنىڭ ئەلچىلىرى سۇڭ سۇلالىسىنىڭ پايتەختى كەيفېڭگە بارغان، بۇ ئەلچىلەرنى خوتەن خانى يۈسۈپ قادىرخان، قاراخانىلارنىڭ خاقانى ئەھمەد تۇغانخانغا ۋاكالىتەن ئەۋەتكەن بولۇشى مۇمكىن. مىلادىنىڭ 1024 - يىلى مەنسۇر ئارسلانخاننىڭ ئەلچىلىرى (ئاساسەن سودا ئەلچىلىرى) مۇ، كەيفېڭگە بارغان.

ئىككىنچى باسقۇچ، مىلادىنىڭ 1063 - يىلىدىن تارتىپ 1097 - يىلىغىچە بولغان 35 يىلنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مانا شۇ 35 يىل ئىچىدە قاراخانىلارنىڭ سودا ئەلچىلىرى تەخمىنەن 24 قېتىم كەيفېڭگە بارغان. مانا شۇ باسقۇچتا شەرقىي قاراخانىلاردا تۇغرۇل قاراخان (1058 — 1074)، تۇغرۇل تېكىن Ⅱ (1074 — 1075)، ھارۇن بۇغراخان (1075 — 1102) قاتارلىق ئۈچ خاقان ھۆكۈمران بولغانىدى.

ئۈچىنچى باسقۇچ، مىلادىنىڭ 1107 - يىلىدىن 1124 - يىلىغىچە بولغان 17 يىلنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مانا شۇ 17 يىل ئىچىدە، قاراخانىلارنىڭ سودا ئەلچىلىرى سۇڭ سۇلالىسىغا تۆت قېتىم بارغان. شۇ مەزگىلدە شەرقىي قاراخانىلارنىڭ خاقانى ئەھمەد ئارسلانخان ئىدى.

قاراخانىلارنىڭ سودا ئەلچىلىرى سۇڭ سۇلالىسىغا، مەستەكى رۇمى، نۇشىدىر، مەرۋايىت، ياقۇت، گىلەم، ئەتلەس، قاشتېشى، سۆسەر، بۆلغۈن تېرىلىرى قاتارلىق نەرسىلەرنى ئېلىپ بېرىپ ساتاتتى.

قاراخانىلار دەۋرىدە ئىچكى ۋە تاشقى سودا ئوبوروتىدا دىنار (ئالتۇن پۇل)، دەرھەم (كۈمۈش پۇل) نىڭ كۆپلەپ ئىشلىتىلىشى خەلقئارا سودىنىڭ كۈچەيگەنلىكىدىن دېرەك بېرىدۇ.

قاراخانىلار دەۋرىدە ھەربىي قوشۇننى ئۇرۇش قوراللىرى (ئوقيا، نەيزە، قىلىچ، پالتا، ئۇمۇت، قالقان، دۇبۇلغا، ساۋۇت) بىلەن قوراللاندۇرۇش ۋە ئىچكى - تاشقى سودىدا نا-

ھايىتى مۇھىم بولغان دىنار ۋە دەرھەم ئۈچۈن، تۆمۈر، ئالتۇن، كۆمۈچ، مىسقا بولغان ئېھتىياج ناھايىتى چوڭ ئىدى. شۇ سەۋەبتىن، كانچىلىق (ئالتۇن، كۆمۈچ، مىس، تۆمۈر كانلىرىنى ئېچىش) ۋە مېتال ئېرىتىپ ئۇرۇش قوراللىرىنى ياساش، دىنار، دەرھەم قاتارلىق ئالتۇن، كۆمۈچ پۇللارنى كۆپ مىقداردا قۇيۇش يولغا قويۇلدى.

4 - قاراخانىلار دەۋرى، تارىختا خېلى تىنچ، خاتىرجەم ئۆتكەن بىر دەۋر بولدى.

تۆت ئەسىر ھۆكۈم سۈرگەن قاراخانىلار دەۋرىدە قەشقەرىيە، يەتتە سۇ، ئوتتۇرا ئاسىيادىكى خەلقلەر ئاساسەن تىنچ ۋە خاتىرجەم ياشىدى. قاراخانىلار دەۋرىدە يۈز بەرگەن مۇھىم ۋەقەلەرنى ئەسكە ئالغاندا، مىلادىنىڭ 1006 - يىلى ۋە 1008 - يىلى قاراخانىلار بىلەن غەزنەۋىيلەر ئارىسىدا ئىككى قېتىم ئۇرۇش بولغاندىن باشقا خوشنا دۆلەتلەر (ئاساسەن غەزنەۋىيلەر بىلەن سالجۇقىلار ئارىسىدا) ئۇزۇنغا سوزۇلغان قانلىق ئۇرۇشلار يۈز بەرمىدى.

قاراخانىلار دەۋرىدە يۈز بەرگەن ئىچكى ئۇرۇشلار توغرىسىدا گەپ ئاچقاندا، ئېلى تىكىن ئىسيانى ۋە تەخت ئۈچۈن بولغان ئانچە-مۇنچە كۈرەشلەردىن باشقا، ئۇزۇنغا سوزۇلغان ۋە كەڭ كۆلەملىك ئىچكى ئۇرۇشلارمۇ بولمىدى.

قاراخانىلار دەۋرىنىڭ ئاساسەن تىنچ ۋە خاتىرجەم بىر دەۋر بولۇشى ئىقتىساد ۋە مەدەنىيەتنىڭ گۈللىنىشىگە ياخشى ئىمكانىيەت ياراتقان.

5 - قاراخانىلار خاقانلىرىنىڭ كۆپچىلىكى دېگۈدەك مەدەنىيەتنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلگەن. ئۇلار ئەقىللىق، بىلىملىك، قابىلىيەتلىك، ئەخلاقلىق كىشىلەرنى بەكمۇ قەدىرلىگەن. دۆلەتنى ئىدارە قىلىشقا، ئەڭ مەدەنىيەتلىك، ئەڭ بىلىملىك (بولۇپمۇ ئاسترونومىيە، تىبابەت، ئەدەبىيات جەھەتلەردە) كىشىلەرنى ناھايىتى يۇقىرى مەنسەپلەرگە تەيىنلىگەن.

قەدىمكى چاغدىكى فېئودallıق دۆلەتنىڭ ئەنئەنىسى بويىچە ئوردىدىكى ئەڭ مۇھىم ۋەزىرلەرگە خان جەمەتىدىن بولمىغان كىشىلەرنىڭ تەيىنلىنىشى تەس ئىدى. ئۇيغۇر، ئوغۇزخانلىرى بولسا يۇقىرىدىكى ئەنئەنىنىڭ چەكلىمىسىگە قارىماي، خان جەمەتىدىن بولمىغان ھەتتا باشقا مىللەتتىن كېلىپ چىققان كىشىلەرنىمۇ ئەقىللىق، بىلىملىك، قابىلىيەتلىك، ئەخلاقلىق بولسىلا، ئەڭ يۇقىرى ۋەزىپىلەرگە تەيىنلىدى.

ئۇيغۇر، ئوغۇزخاقانلىرىنىڭ ئەنە شۇ خىسلىتىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن بىر نەچچە مىسال كەلتۈرىمىز.

مىلادىنىڭ 1069 - يىلى ياكى 1070 - يىلى شەرقىي قاراخانىلارنىڭ ئورۇن باسار خاقانى ئەبۇئەلى ھەسەن تاۋغاچ بۇغراخان، يۈسۈپ خاس ھاجىپ تەرىپىدىن ئۆزىگە تەقدىم قىلىنغان «قۇتاتقۇبىلىك» داستانى ئارقىلىق يۈسۈپنىڭ ئەڭ بىلىملىك، ئەڭ مەدەنىيەتلىك ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلگەن ۋە ئۇنى دەرھال قەدىرلەپ قاراخانى خاقانلىرىغا ئەڭ ئىشەنچلىك، ئەڭ يېقىن تۇرىدىغان ئوردا ۋەزىرلىك ۋەزىپىسىگە تەيىنلەپ ئۇنىڭغا «ئۇلۇغ خاس ھاجىپ» ئۇنۋانىنى بەرگەن.

يۈسۈپ خاس ھاجىپ دۆلەتمەن ئائىلىدە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن بولسىمۇ، قاراخانىلارنىڭ خان جەمەتىگە مەنسۇپ بولغان شاھزادىلەردىن ئەمەس ئىدى.

ئۇلۇغ سالجۇقىلار ئىمپېرىيىسىنىڭ ئىمپېراتورلىرىدىن ئالپئارسلان (مىلادىنىڭ 1063- يىلىدىن 1072 - يىلىغىچە ئىمپېراتور بولغان)، مەلىك شاھ (مىلادىنىڭ 1072 - يىلىدىن 1092 - يىلىغىچە ئىمپېراتور بولغان) نىڭ باش ۋەزىرى

نىزام ئەلمۇلنىڭ (مىلادىنىڭ 1018 - يىلى تۇغۇلۇپ 1092 - يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن) سالجۇق ئوغۇزلىرىدىن بولماستىن ئىرانلىق پارس ئىدى. نىزام ئەل مۇلك ئۇلۇغ سالجۇقىلار ئىمپېرىيىسىدە 30 يىل (مىلادىنىڭ 1063 - يىلىدىن 1092 - يىلىغىچە) باش ۋەزىرلىك ۋەزىپىسىنى ئۆتىگەن مەزگىلدە ئۇنىڭ «سىياسەتنامە» سى بويىچە ئىدارە قىلىنغان ئۇلۇغ سالجۇقىلار ئىمپېرىيىسى ئەڭ قۇدرەتلىك، ئەڭ سەلتەنەتلىك بىر باسقۇچقا كىرگەنىدى. مانا شۇ مەزگىلدە نىزام ئەل مۇلكنىڭ تەشەببۇسى بىلەن باغداد، ئىسپاھان، بەسرە، شاپۇر، ھىرات، مەرۋى قاتارلىق شەھەرلەردە نۇرغۇنلىغان ئالىي مەكتەپلەر («مەدرىس»لەر) قۇرۇلغان.

«تارىخىي مەسئۇدى» (30 توملۇق ئەسەر) نىڭ ئاپتورى ئەبۇل پەزلى مۇھەممەد بىنى ھۈسەيىن بەيھاكى (مىلادىنىڭ 996- يىلى تۇغۇلۇپ 1077- يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن) غەزنەۋىلەر سۇلتانلىقىدا 20 يىل (مىلادىنىڭ 1021 - يىلدىن 1041 - يىلغىچە) تاشقى ئىشلار ۋەزىرى بولغان.

ئوغۇزلار (ئالىپ تېكىندىن تارتىپ سەبۇق تېكىنگىچە) ۋە قارلۇقلار (سەبۇق تېكىندىن تارتىپ ئەڭ ئاخىرقى غەزنەۋى سۇلتانى خىسراۋ مەلىككىچە) دىن كېلىپ چىققان غەزنەۋى سۇلتانلىرىدىن، سۇلتانى مەھمۇد (مىلادىنىڭ 998- يىلىدىن 1030- يىلغىچە سۇلتان بولغان)، سۇلتانى مەسئۇد (مىلادىنىڭ 1030 - يىلىدىن 1041 - يىلغىچە سۇلتان بولغان) لار ئىرانلىق پارس بەيھاكىنى داھىيلىق ئىززەتلەپ ۋە ھۆرمەتلەپ يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان تاشقى ئىشلار ۋەزىرلىكىگە قويغان.

12 - ئەسىردە ياشىغان تارىخچى نىزام ھارۇن سەمەرقەندىنىڭ بەرگەن مەلۇماتىغا ئاساسلانغاندا، غەربىي قاراخانىلار (1212-1040) نىڭ خاقانلىرىدىن خىزىرخان (مىلادىنىڭ 1080- يىلىدىن 1081- يىلىغىچە خاقان بولغان) دانا، ئادىل ۋە شائىرلارنىڭ قەدىرىگە يېتىدىغان خاقان ئىدى. ئۇنىڭ ئوردىسىدىكى قوبۇلخانىسىغا تۆت ياغاچ ئاياق (ياغاچ لەگەن) قويۇلغان بولۇپ، ھەر بىر لىگەندە 250 دىنار (ئالتۇن پۇل - تىللا) قويۇلغان. كۈنلەرنىڭ بىرىدە خىزىرخان مانا تۆت لىگەندىكى 1000 دىنارنى بىر شائىرغا ئىنئام قىلغان. خىزىرخاننىڭ شائىر يازغان شېئىرنىڭ ناھايىتى يۇكسەك سەۋىيىدە بولغانلىقى (مەزمۇنى ۋە بەدىئىي جەھەتلەردە) ئۈچۈن 1000 دىنارنى ئىنئام قىلغانلىقى، قاراخانى خاقانلىرىنىڭ تالانتلىق شائىرلارنى قەدىرلىگەنلىكىدىن دېرەك بېرىدۇ.

6- قاراخانىلار دۆلىتى بىلەن دۇنيادىكى مەشھۇر مەدەنىي دۆلەتلەر ئارىسىدا يولغا قويۇلغان ئىقتىسادىي ۋە دىپلوماتىيە تەرەپلەردىكى ئالاقىلاردىن تاشقىرى ئۆزئارا ناھايىتى قويۇق بولغان مەدەنىيەت ئالاقىسى. بولۇپمۇ مۇسۇلمان دۆلەتلەر ئارىسىدىكى مەدەنىيەت جەھەتتىكى مەنىۋى يېقىنلىق ۋە ئالاقىلار ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا كۈچلۈك تەسىر قىلدى.

قاراخانىلار دەۋرىدىكى ئۇيغۇر مەدەنىيىتى قەدىمكى ئۇيغۇر ئورخۇن مەدەنىيىتىنىڭ ئېسىل ئەنئەنىسى ئاساسىدا تېخىمۇ يۈكسەك دەرىجىدە تەرەققىي تاپقان ئۇيغۇر ئىسلام مەدەنىيىتى ئىدى.

يۇقىرىدىكى بىر قانچە سەۋەبلەر، قاراخانىلار دەۋرىدە ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنى يۈكسەك بىر باسقۇچقا كۆتۈرۈپ، ئوتتۇرا ئاسىيادا «ئويغىنىش دەۋرى» نى ۋۇجۇتقا كەلتۈرگەن شانلىق مەنزىرىنى ياراتقان.

سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان بىلەن ئىمادىددىن كاشغەرىنىڭ بىر قېتىملىق ئىلمىي مۇساھىبىسى (سۆھبىتى)

مۇھەممەد ئوسمان

قاراخانىلار دۆلىتىنىڭ سۇلتانلىرىدىن بولغان مەشھۇر سۇلتان سۇتۇق (ئۇلۇغ) بۇغراخاننىڭ دۆلىتىدىكى خەلق ئۇيغۇر (قارلۇق، ياغما، توققۇز ئوغۇز قەبىلىلىرى) بولۇپ، ئۇ، ساقلىقنى ساقلاش ئىشلىرىغا ناھايىتى كۆڭۈل بۆلەتتى. كېسەل بولغۇچىلارنى ئۇچراتقاندا داۋالىنىشقا بۇيرۇيتتى. ھەتتا ئۆزىمۇ داۋالايتتى. شۇنىڭدەك تىببىي ئالىملار ۋە شۇناسلار بىلەن ئۇچرىشىپ ئۇلارنىڭ ئىلمىي سۆھبەتلىرىدە بولاتتى. ئۇلارنىڭ ئىلمىي تەجرىبىلىرىدىن دۆلەتنى ئىدارە قىلىشتا پايدىلىناتتى.

بۇ ماقالىدا تىببىي مەسلىھەتنى كۆزدە تۇتقان ھالدا قەشقەردە ئۆتكەن مەشھۇر تىببىي ئالىم ئىمادىددىن كاشغەرى بىلەن سۇلتان سۇتۇق بۇغراخاننىڭ بىر قېتىملىق مۇساھىبەسىنى (سۆھبىتىنى) كىتابخانلىرىمىزنىڭ مۇھاكىمە قىلىپ بېقىشى ئۈچۈن تونۇشتۇرۇپ ئۆتىمەن.

سۆھبەت تۆۋەندىكىچە:

سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان: (ئىمادىددىنغا قاراپ) سىز مۇنچە سالاھىيەتنى قەيەردە ئوقۇپ ھاسىل قىلغانسىز؟

ئىمادىددىن كاشغەرى: (جاۋاب ئىشارىتى بىلەن) مەن مەدرىسەئى ساچىيەدە ئوقۇپ ھاسىل قىلغان.

بۇغراخان: سىز ئۇيغۇرنىڭ قارلۇق قەبىلىسىدىنمۇ؟

ئىمادىددىن: مەن ئۇيغۇر بولغاندىمۇ كاشغەرىمەن.

بۇغراخان: ھۈنەرلىرىڭىزدىن مۇھىملىرى نېمە؟

ئىمادىددىن: ئەمچى - ئاتاچى (تېۋىپلىك).

بۇغراخان: شۆھرەتپەرەست، باش-باشتاق، ئىتتىپاق ئۆتمەيدىغان قىسمەن قەشقەرلەر، ئەمچىلەرگە ئۆزىنى داۋالىتىپ نېمە قىلىدۇ؟

ئىمادىددىن: ھەي بۈيۈك قاغانىم! ئەنە شۇنداق ئادەملەر باشقىلاردىن ئارتۇقراق ئەمچىگە مۇھتاج بولىدۇ. ئاۋۋال ئۇلارنىڭ ئەقىللىرىگە، ئاندىن كۆزلىرىگە ۋە ئۇندىن كېيىن بەدەنلىرىگە ئەمچى-ئاتاچى لازىم بولىدۇ.

بۇغراخان: ئۇلارغا داۋانىڭ لازىملىقىنى قانداق ئۇقتۇرالايسىز.

ئىمادىددىن: تەگرىم بەندىلەرنىڭ ھەرقايسىسىغا لايىق رىسقى تەقسىم قىلىپ بەرگەنگە ئوخشاش ئەقىلنىمۇ تەقسىم قىلىپ بەرگەن. شۇ

تارىختىن سۆز

تەقسىمدىن ھەر بىرىگە تېگىشلىك ھەسسە بۆلگەن. باشقا تۈرك ئايماقلىرىدا بولغىنىغا ئوخشاش قەشقەر ئۇيغۇرلىرىدىمۇ ئالىم ھەم جاھىللىرى، تەدبىرلىك - تەدبىرسىزلىرى، ئىشچان ۋە ھورۇنلىرى باردۇر. بۇ بولسا تەڭرىنىڭ ئىلتىپاتىدۇر.

بۇغراخان: قەشقەر ئۇيغۇرلىرىنىڭ يەنە قانداق ئەتىۋالىق خۇلقى ئەتىۋارلىرى بار؟

ئىمادىددىن: قەشقەرلىكلەر — سېخى، يۈرەكلىك، باھادىر، كاتتىلارنى ھۆرمەت قىلىدىغان، كىچىكلەرنى ھىمايە قىلىدىغان، سۆزلىرى توغرا، مۇلايىم، ئوچۇق يۈزلۈك، نەسەپ ھەسەبلىرى پاك، ئىززىتى نەپسىلىك، ئەمەلىيەتنى كۆرمىسە ئىقرار قىلمايدىغان جامائەدۇر دېدى.

ئۇلۇغ بۇغراخان ئالىم ئىمادىددىننىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن تەبەسسۇم بىلەن ئەتراپىدىكىلەرگە قاراپ كۈلدى، ۋەزىرلەردىن ئوبۇل پەتتا ھەم نەخىمىددىن ھەتتار قاتارلىقلارغا قاراپ:

— بۇ كىشى ئەھلى قەشقەرلىكلەرنى تارتىنماي ماختىدى. راست سۆزلۈك، سالاپەتلىك، ئەقىللىق كىشى بولۇشى ئېھتىمال دېدى ۋە ئىمادىددىنغا يېنىدا ئولتۇرۇشقا ئىما قىلدى. يېڭىدىن سۆز باشلاپ، ئىلمىي تىپ مەشغۇلىيىتىنى، مەلۇماتىنى سىناپ كۆرمەك بولۇپ، مۇنداق دېدى:

بۇغراخان: تىپنىڭ ئەسلى مەقسىتى نېمىدىن ئىبارەت؟

ئىمادىددىن: تويغاندا ئارتۇق يېمەسلىك، تاقىتىدىن ئارتۇق ئىشلىمەسلىكتۇر.

بۇغراخان: ھاياتتا ئەڭ زىيانلىق نەرسە نېمە؟

ئىمادىددىن: بىر قېتىم يېگەن تاماق سىڭىپ بولمىغىچە ئىككىنچى قېتىم تاماق يېمەسلىك، تەجرىبىلەردىن پەرەز قىلىپ كۆرگەندە «دۇنيادا ئاچلىقتىن ئۆلگەنلەرگە قارىغاندا كۆپ يەپ ئۆلگۈچىلەر كۆپرەكتۇر».

بۇغراخان؟ ھامامغا كىرىپ يۇيۇنۇش ھەققىدە نېمە دەيسىز؟

ئىمادىددىن: ئۇيقىدىن قوپقان پېتى ھامامغا كىرمەسلىك، مەست ھالەتتە خوتۇنىغا يېقىنچىلىق قىلماسلىق، ئاچچىق كەلگەن ۋاقىتتا تاماق يېيىشكە ئالدىرىماسلىق كېرەك دەپ قارايمەن. ھەر ۋاقىتتا نورمال ھالەتتە تۇرۇپ تاماق يېيىلسە ئۇيقۇ تىنچ ھەم لەززەتلىك بولىدۇ.

بۇغراخان: دورا ئىستېمال قىلىشتىكى مۇلاھىزىڭىزنى ئاڭلاپ كۆرسەم؟

ئىمادىددىن: سالامەت تۇرغاندا ئىمكان بار دورا يېيىشتىن ساقلىنىش كېرەك. ئەگەر ئازراق بولسىمۇ كېسەللىك سېزىلىشكە باشلىسا، تېزدىن كېسەلنى داۋالاپ، دورا ئىستېمال قىلىپ سالامەتلىكنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش زۆرۈر.

بۇغراخان: ئەڭ ياخشى گۆش قايسى؟

ئىمادىددىن: سېمىز بولغان ياش قوي گۆشى ياخشى. پۇراپ قالغان، تۇزلانغان گۆشنى يېيىشتىن ساقلىنىش كېرەك. ئۆچكە، كالا، تۆگە گۆشلىرىنىڭ ھەزىم قىلىنىشى ئېغىر ۋە خاسىيەتلىرى دېگەندەك ئەمەس.

بۇغراخان: مېۋە يېيىش ھەققىدە مەسلىھەتىڭىز قانداق؟

ئىمادىددىن: مېۋىلەرنىڭ پىشقىنى ياخشى، شاخ ۋە پىلىكىدىن ئۈزۈپلا يېيىش مەنپەئەتلىكتۇر. ۋاقتى ئۆتكەن مېۋىنى يېيىشتىن ساقلىنىش لازىم.

بۇغراخان: سۇ ئىچىش ھەققىدىچۇ؟

ئىمادىددىن: سۇ پاكىزە ھەم سوغۇق بولسا، نورمىدىن ئارتۇق ئىچىلمىسە ئەڭ پايدىلىق ئىچىملىكتۇر. بەدەننىڭ قۇۋۋىتىنى ۋە ھاياتىنى ياخشى ساقلاش ئۈچۈن غايەت پايدىلىقتۇر. پەقەت ئۇخلاپ ئورنىدىن تۇرۇپلا سۇ ئىچىش زىيانلىق.

بۇغراخان: سۇنىڭ تەمى قانداق بولىدۇ؟

ئىمادىددىن: ئىنساندا بولغان ھايات ۋە جانغا ئوخشاش، بۇنى سۆز بىلەن ئاڭلىتىپ، تەرىپ بىلەن ئۇقتۇرۇپ بولمايدۇ.

بۇغراخان: ئۇنداق بولسا، سۇنىڭ رەڭگى قانداق بولىدۇ؟

ئىمادىددىن: سۇنىڭ ئىچىدە نېمە بار بولسا، رەڭگى شۇنداق بولىدۇ.

بۇغراخان: ئىنساننىڭ ئەسلى (ئاساسى) نەدە؟

ئىمادىددىن: بېشىدا.

بۇغراخان: بەدەندە نەچچە تۈرلۈك تەبىئەت بار؟

ئىمادىددىن: تۆت تۈرلۈك تەبىئەت بولۇر.

بىرىنچى: سەۋدايى — قۇرغاققا مايىل بولۇر.

ئىككىنچى: سەپرا — قىزىققا مايىل بولۇر.

ئۈچىنچى: بەلغەم — ھۆللۈككە مايىل بولۇر.

تۆتىنچى: شامال — قۇرغاققا مايىل بولۇر.

(ئابى، ئاتەش، بادى، خاك. سۇ، ئوت، شامال، تۇپراق.)

بۇغراخان: ئىنسانلار نېمىشقا بىر خىل تەبىئەتتە بولمىغاندۇرلەر؟..

ئىمادىددىن: ئۇنداق بولغاندا ئادەملەر يېمەيدىغان، ئىچمەيدىغان، ئاغرىمايدىغان، ئۆلمەيدىغان بولۇپ، ھەمىشە تۇرۇشى لازىم.

بۇغراخان: نېمىدىن ساقلىنىش لازىم؟

ئىمادىددىن: ئىنسان ھەممە نەرسىدە ئوتتۇرا ھال بولۇشقا تىرىشماق لازىم. تويغاندىن كېيىن ئارتۇقچە زورلاپ يېمەسلىك كېرەك، ئەگەر شۇنداق بولغاندا كۆڭۈلنىڭ تارىيىشىغا، ئۆمۈرنىڭ قىسقا بولۇشىغا سەۋەب بولىدۇ. زەرىرى مەلۇم بولغان نەرسىلەرنى ئىستېمال قىلماسلىق، نەپسىنىڭ راھىتىنى بەدەن راھىتىدىن، سالامەتلىكتىن ئىلگىرى قويۇش — ئەقىللىق ئادەمنىڭ ئىشى ئەمەستۇر، «قاغانىم» دەپ تازىم قىلدى.

سۆھبەت ئاياقلاشقاندا ئۇلۇغ بۇغراخان ئىمادىددىندىن خۇرسەن بولۇپ، نۇرغۇن ھەدىيەلەرنى ئىنئام قىلغاندىن تاشقىرى، سەرمۇنشى (باش كاتىپ)غا ئىمادىددىننىڭ سۆزلىرىنى پۈتۈپ ئېلىپ، كىتابلارغا قەيت قىلىشنى ئەمىر قىلمىشتۇر.

(بېشى 79 -بەتتە)

نارازى بولۇپ ئۆتىدۇ-دە! بۇچۇ؟ بۇ، تەمىسىز ئەسەرلەرنى ماختاپ يۈرۈپ كۆزىنى يۇمدى، — دېدى.

ماكسىم گوركى قاپىقىنى تۈرۈپ ئۈنچىقمىدى. ئۇنىڭ غوللۇق بەستىدىن «بۇ يىگىت ئادەم دېگەن نامغا لايىق ئەمگەك قىلالىغىنى يوق» دېگەن ئالامەت چىقىپ تۇراتتى.

— مەن دولۇنغا ئوخشاش نېمىلەرنى مۇجۇپ - مۇجۇپ قويارىدىم، — دەپ ماياكوۋىسكىي پۈتۈن ئاۋازى بىلەن ۋارقىرىغاندا، چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتتىم. قارىسام چۈشۈم ئىكەن.

مۇندىن كېيىن مەنمۇ ئەسەرلەرنى يېزىپ ماختىنىۋەرسەم ئوڭۇمدىمۇ شۇنداق ۋەقەگە دۇچ كېلىدىغاندەك بولۇپ يۈرىكىم سېلىپ، تاڭ ئاتقىچە كىرپىك قاقماي چىقتىم.

«ياش كوممۇنىست» ژۇرنىلىدىن

نەشرگە تەييارلىغۇچى: رازىيە ئىمىن

يېڭىدىن ئىختىرا قىلىنغان قوش دەستىلىك ئۇيغۇر چالغۇ ئەسۋابى — دىلتار

ئىمىن راشىدىن   زۇنۇن باقى

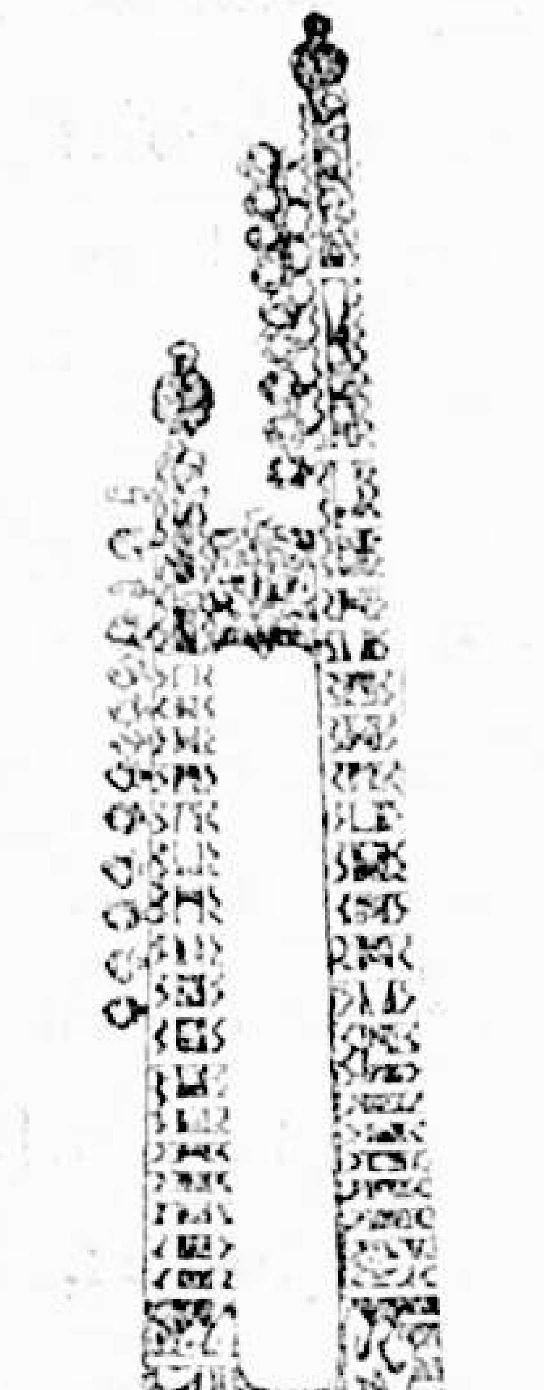

خوتەن ۋىلايەتلىك ئاممىۋى سەنئەت يۇرتىدىكى ياش مۇقامچى ئابدۇللا مەجنۇن ئۇزۇن ۋاقىت تىرىشىپ ئىزدىنىش ئارقىلىق، يېقىندا يېڭىدىن بىر خىل قوش دەستىلىك چالغۇ ئەسۋابىنى لايىھىلەپ چىقاردى، خوتەنلىك دېھقان ئوبۇلقاسىم ئۇستام ئۇنى لايىھىگە ئاساسەن يۇقىرى ماھارەت بىلەن ياساپ چىقتى. بۇ خىل چالغۇ ئەسۋابىنىڭ ياڭراق ۋە يېقىملىق ساداسى ئاڭلىغۇچىلارنىڭ يۈرەك تارىنى تىترىتىدىغان تۇيغۇ بەخش ئەتكەنلىكى ئۈچۈن ئۇنىڭغا «دىلتار» دەپ نام قويۇلدى.

دىلتار قارىماققا خۇددى قوش دەستىلىك چوڭ دۇتارغا ئوخشايدۇ، لېكىن ئۇنىڭ دەستە ئورنىتىلغان بويىنى دۇتارنىڭ بويىنىدىن چوڭ. بىرىنچى دەستىسىنىڭ ئاۋاز ئارىلىقى 130 سانتىمېتىر بولۇپ، ئۇنىڭغا قاتار قىلىپ 14 دانە قۇلاق ئورنىتىلغان. ئىككىنچى دەستىسىنىڭ ئاۋاز ئارىلىقى 85 سانتىمېتىر بولۇپ، ئۇنىڭغىمۇ قاتار قىلىپ 16 دانە قۇلاق ئورنىتىلغان. كىلىسسى (قورسىقى)غا ھەر بىرى سەككىز سانتىمېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى ئىككى دانە خەرەك ئورنىتىلغان بولۇپ، بۇ خەرەكلەر ئارغىماق (ئات) شەكلىدە ياسالغان. دىلتارنىڭ ھەر ئىككى قوببىسى (دەستىسىنىڭ ئۇچى) مىللىيچە ئىمارەت راۋىقىنىڭ شەكلىدە ياسالغان. دىلتارنى چالغاندا پەدە باسقۇچى بارماقلار ئىككى دەستىنىڭ ئارىلىقىدا ئەركىن ھەرىكەت قىلالايدۇ. دىلتار كاسىسىنىڭ تۆۋەنكى قىسمىغا (سىم چىقىرىدىغان يېرىگە) قانىتىنى كېرىپ تۇرغان بۈركۈتنىڭ سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن، ئەڭ تۆۋەنكى قىسمىغا دىيەك ئورنىتىلغان. دىلتارنىڭ بويىنىنىڭ ئىككى تەرىپىگە يۇمىلاق شەكىللىك كۆكرەكلىك چىقىرىلغان، دىلتارنى زەخمەك بىلەن (چېكىپ) چالغاندا، ئاستىنقى تەرىپىگە ئورنىتىلغا كۆكرەكلىك تىزغا تاقىلىپ، ئېغىرلىق بېسىمىنىڭ پەدە باسقان قولغا چۈشۈپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ. دىلتارنىڭ سىرتقى يۈزى ئاق ۋە قارا سۆڭەك پارچىلىرى بىلەن چىرايلىق، كۆركەم نەقىش چىقىرىلىپ ئىشلەنگەن.

دىلتارنىڭ مۇنداق تۆت خىل ئالاھىدىلىكى بار: (1) دىلتارنىڭ ئاۋازى دۇتارنىڭكىدەك بوش

ئەمەس، راۋاب، تەمبۇرنىڭكىدەك قاتتىقمۇ ئەمەس، ساتارنىڭكىدەك ئاۋازى بىردەك ئەمەس بولۇپ، كىشىگە ستېرېئولۇق تۇيغۇ بەخش ئېتىدۇ. (2) ئۇنىۋېرسال خۇسۇسىيەتكە ئىگە. دىلتارنىڭ ئۇزۇن دەستىسىنى ساتار ئورنىدا چالغىلى بولسا، ئۇنىڭ قىسقا دەستىسىنى راۋاب، تەمبۇر، گىتار ئورنىدا چالغىلى بولىدۇ. (3) دىلتارنى چېلىش ئارقىلىق يۇقىرى، ئوتتۇرا ۋە تۆۋەن ئاۋازلارنى چىقارغىلى بولىدۇ. مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، دىلتار ئۇبنۇر چالغۇ ئەسۋابلىرىنىڭ يۇقىرى ۋە ئوتتۇرا ئاۋازىنىلا چىقىرىپ، تۆۋەن ئاۋازنى تولۇق چىقىرالماسلىقتەك يېتەرسىزلىكىنى مەلۇم دەرىجىدە تولۇقلىدى دېيىشكە بولىدۇ. (4) دىلتارنىڭ ئاۋازى خۇددى ستېرېئو ئاۋازلىق مۇزىكىلارغا ئوخشاش يېقىملىق. بۇنىڭدىكى ئاساسىي سەۋەب شۇكى، بىر دەستىدىكى ئاساسلىق تارىلار تىترىگەندە، يەنە بىر دەستىدىكى تارىلارنىڭ مۇناسىپ ھالدا ئەكس سادا قايتۇرغانلىقىدۇر.

دىلتارنىڭ بىرىنچى دەستىسىدىكى بىرىنچى سىم ئاساسىي سىم بولۇپ، قالغان 13 تال سىم سادا قايتۇرىدۇ. ئىككىنچى دەستىسىدىكى بەش تال سىم ئاساسىي سىم بولۇپ، قالغان 11 تال سىم سادا قايتۇرىدۇ، ئاساسىي سىم بىلەن قالغان سىملارنىڭ ئۆز ئارا تەسىر كۆرسىتىشى نەتىجىسىدە، ئۇنىڭ ئاۋازى يېقىملىق بولۇپ ئاڭلىنىدۇ.

ئۇنىڭدىن باشقا، دىلتار ئارقىلىق مۇقام ئاھاڭلىرىدىكى خىلمۇ-خىل نازۇك ئۆزگىرىشلەرنى تولۇق ئىپادىلىگىلى، ھەتتا ئاكورتلۇق ئاھاڭلارنىمۇ چىقارغىلى بولىدۇ.

ئاپتونوم رايونىمىزدىن «مەملىكەتلىك 1986-يىللىق خەلق مۇزىكىسى، خەلق ئۇسسۇلى مۇسابىقىسى» گە قاتناشتۇرۇلىدىغان ناخشا-ئۇسسۇل نومۇرلىرىنى باھالاپ-تاللاش پائالىيىتى ئاياغلاشتى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى بىلەن رادىئو-تېلېۋىزىيە نازارىتى بىرلىكتە ئۆتكۈزگەن، ئاپتونوم رايونلۇق ئاممىۋى سەنئەت يۇرتى كونكېرت مەسئۇل بولغان «ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە خەلق مۇزىكىسى ۋە خەلق ئۇسسۇلىنى باھالاپ-تاللاش پائالىيىتى» 8-ئاينىڭ 11-كۈنى باشلىنىپ، 8-ئاينىڭ 15-كۈنى ئاياقلاشتى.

بۇ پائالىيەتكە ئاپتونوم رايونىمىزدىكى 15 ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەردىن تاللاپ ئەۋەتىلگەن 100 دىن ئارتۇق ناخشا-ئۇسسۇل نومۇرلىرىنىڭ سىنئالغۇغا ئېلىنغان نۇسخىسى قاتناشتۇرۇلدى. ئاپتونوم رايونلۇق ئاممىۋى سەنئەت يۇرتى، شىنجاڭ ناخشا-ئۇسسۇل ئۆمىكى، شىنجاڭ ئوپېرا ئۆمىكى، شىنجاڭ سەنئەت ئىنستىتۇتى (تەييارلىق) قاتارلىق ئالاقىدار ئورۇنلاردىكى مۇزىكا ۋە ئۇسسۇل مۇتەخەسسىسلىرى ۋە كەسپىي خادىملاردىن تەركىب تاپقان باھالاپ تاللاش ھەيئىتى «مەملىكەتلىك خەلق مۇزىكىسى، خەلق ئۇسسۇلى مۇسابىقىسى» غا قاتناشتۇرۇلىدىغان نومۇرلارغا قويۇلىدىغان تەلەپلەرگە ئاساسەن، ئەستايىدىل سېلىشتۇرۇپ، باھالاش ئارقىلىق مۇسابىقىگە قاتنىشىدىغان نومۇرلارنى تاللاپ چىقتى. ئاخىرىدا 10 نومۇر تاللاپ بېكىتىلدى. بۇ نومۇرلار: «قۇمۇل خەلق ئۇسسۇلى»، موڭغۇلچە ئۇسسۇل «يۇرتقا مۇھەببەت»، شىبەچە ئۇسسۇل «توي شاتلىقى»، رۇس خەلق ئۇسسۇلى «ئادنوچكا» ۋە دىلتارنىڭ ساتار قىسمى بىلەن ئورۇنلانغان ناخشا «ئەجەم مۇقامىنىڭ مۇقەددىمىسى»، دومبىرا بىلەن ئورۇنلانغان مۇزىكا «قىران بۈركۈت»، دومبۇرا بىلەن ئورۇنلانغان ئايالچە «ناخشا - قىزلار»، ساتار بىلەن ئورۇنلانغان ناخشا «چارىگاھ مۇقامىدىن پارچە»، ئايالچە يالغۇز كىشىلىك ناخشا «بۇلبۇلىجان»، قىرغىزچە قوش ئاۋازلىق ناخشا «گۈزەل تېكەس» قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

ئاپتونوم رايونىمىزدىن تاللاپ بېكىتىلگەن بۇ نومۇرلار تەجرىبىلىك سەنئەت ئۇستازلىرىنىڭ يېتەكچىلىكىدە رېپېتىتسىيە قىلىنىپ، سۈپەت جەھەتتىن ئۆستۈرۈلگەندىن كېيىن، شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى تەرىپىدىن سىنئالغۇغا ئېلىنىپ بېيجىڭگە ئەۋەتىلدى.

مەدەنىيەت مىنىستىرلىقى بىلەن رادىئو-كىنو-تېلېۋىزىيە مىنىستىرلىقى بىرلىكتە ئۇيۇشتۇرغان «مەملىكەتلىك خەلق مۇزىكىسى، خەلق ئۇسسۇلى مۇسابىقىسى»نىڭ باھالاپ-تاللاش يىغىنى بۇ يىل 10-ئاينىڭ 15-كۈنى بېيجىڭدە ئېچىلىپ، مەملىكەتلىك مۇسابىقىدا 2-دەرىجىلىكتىن يۇقىرى مۇكاپاتقا ئېرىشكەن نومۇرلار 12-ئايدا پايتەختتىكى كەڭ تاماشىبىنلار بىلەن يۈز كۆرۈشىدۇ.

زۇنۇن باقى

چوپان يېزىسىدىكى قىزىقارلىق ئادەتلەر

كېرەم نىياز

قاغىلىق ناھىيىسىنىڭ چوپان يېزىسى ناھىيە بازىرىدىن 80 نەچچە كىلومېتىر يىراقلىقتا بولۇپ، كوئېنلۈن تاغ تىزمىلىرى ئارىسىدىكى بىر جىلغا ئىچىگە جايلاشقان. بۇ يېزىدىكى ئۇيغۇر، تاجىك، قىرغىز خەلقلىرى ئۇزۇن زامانلاردىن بۇيان ئارىلىشىپ ئولتۇراقلىشىپ، ئىناق ياشاپ، جىلغا ئىچىدە يەر تېرىپ، تاغ ئۈستىدە چارۋا بېقىپ كەلمەكتە. مەن مۇشۇ يېزىدا ياشاپ، خىزمەت قىلىۋاتقانلىقىم ئۈچۈن، بۇ يېزىنىڭ «ئۆرپ - ئادەتلىرى»نى تەتقىق قىلىش نىيىتىدىكى دەسلەپكى ئىزدىنىشلىرىم سۈپىتىدە چوپان يېزىسىدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۈچۈن ئورتاق بولغان ئۈچ تۈرلۈك قىزىقارلىق ئادەتنى قىسقىچە بايان قىلماقچىمەن.

يېڭىلىق تۇتۇش

باش باھار يېتىپ كېلىش بىلەن، چوپانلىقلار، كونا يىلنى ئۇزىتىپ يېڭى يىلغا ساق - سالامەت يېتىپ كەلگەنلىكىنى تەبرىكلەش، يېڭى يىلدىكى ھاياتىدىن كۈتىدىغان ئارزۇ - ئۈمىدلىرىنى ئىزھار قىلىش يۈزىسىدىن بىر - بىرىگە يېڭىلىق تۇتۇشىدۇ.

يېڭىلىق تۇتۇشنى ئىختىيار قىلغۇچىلار، ئېتىز - ئېرىقلارنىڭ قۇياش نۇرى بالدۇر ھەم كۆپ چۈشىدىغان جايلىرىغا ھەر كۈنى بىرقېتىم كۆز يۈگۈرتۈپ، بۇغداي مايسىلىرى ۋە تۈرلۈك گىيالارنىڭ ياشارغان - ياشارمىغانلىقىنى كۈزىتىدۇ. مايسا ياكى گىيا يەردىن كۆتۈرۈلۈپ يېشىل رەڭ ئالغان ھامان 10 تالدىن 15 تالغىچە يۇلۇۋېلىپ، ئىككى بېشىنى تەڭ قىلىپ رەتلەپ، رەڭدار يىپ بىلەن باغلاپ، كۆڭلى خالىغان كىشىگە تۇتىدۇ. يېڭىلىق تۇتۇش ئارقىلىق قىزلار يىگىتلەرگە، يىگىتلەر قىزلارغا بولغان مېھرى - مۇھەببىتىنى ئىزھار قىلىدۇ. بۇ ئادەت — پەرزەنتلەرنىڭ ئاتا - ئانىسىغا يېڭىلىق تۇتۇپ، ئىززەت - ئىكرام بىلدۈرۈشىنىمۇ چەتكە قاقمايدۇ.

يېڭىلىق قوبۇل قىلغۇچى تۇتۇلغان يېڭىلىقنى خۇشاللىق بىلەن قولىغا ئېلىپ «ھەششاللا» دەيدۇ ھەمدە يېڭىلىقنى كۆزىگە سۈرتۈپ،

ئۆرپ - ئادەتلەر

پۈرايدۇ. ئاندىن كېيىن يېگىلىق تۇتقۇچىنىڭ كۆڭلى ئۈچۈن بىرەر نەرسە ئېلىپ بېرىشكە ۋەدە قىلىدۇ. ۋەدىگە ئاساسەن، يىگىت، قىزغا دوپپا ياكى رومال، قىز، يىگىتكە بىر كىيىملىك رەخت ئېلىپ بېرىدۇ. ۋەدە قىلىنغان شۇ نەرسە شۇ يىلى كۈزدە يەنى گۈل - گىيالار قۇرۇپ قاقشال بولۇشتىن ئىلگىرى يېگىلىق تۇتقۇچىنىڭ قولىغا تېگىشى شەرت. ۋەدىسىنى ئورۇنلىمىغۇچىلار «ۋاپاسىز» دەپ ئەيىبلىنىدۇ. ھەتتا ۋەدىگە ۋاپا قىلماسلىق تۈپەيلىدىن بەزى قىز - يىگىتلەرنىڭ مۇھەببىتى بۇزۇلۇپمۇ كېتىدۇ.

قوشماق يېيىشىش

قوشماق يېيىشىش — چوپان خەلقى ئارىسىدا ئومۇملىشىپ كەتكەن ئويۇنلارنىڭ بىرى. بۇ ئويۇن سەگەكلىكنى، مەرتلىكنى تەلەپ قىلىدۇ.

چوپانلىقلار ئۆرۈك ياكى ئۆرۈك قېقى يېگەندە، ئۆرۈكچىسىنى چېقىپ، مېغىزىنىمۇ قوشۇپ يەيدۇ. بەزى ئۆرۈكچىنىڭ ئىچىدىن قوش مېغىز چىقىدۇ. قوش مېغىز نېسىپ بولغان كىشى قوش مېغىزغا ئېرىشكەنلىكىدىن بەكمۇ خۇش بولىدۇ. قوشماق مېغىزنى ئەتراپىدىكىلەرگە كۆرسىتىپ: «كىم مەن بىلەن قوشماق يېيىشىدۇ» دەيدۇ. قوشماق يېيىشىشنى خالىغان كىشى «مانا مەن» دەپ ئالدىغا چىقىپ، قوش مېغىزنىڭ بىرىنى قولىغا ئالىدۇ. بۇ چاغدا ئىككى كىشىنى ئالدىن كېلىشىپ بېكىتىۋالىدۇ. بۇنىڭ بىرى، ئۇتتۇرۇۋەتكەن تەرەپنىڭ ئۈستىگە ئالىدىغان مەسئۇلىيىتى؛ يەنە بىرى، يېيىشىدىغان قوشماقنىڭ تۈرى. كېڭەش پىشقاندىن كېيىن ئىككى تەرەپ قوللىرىدىكى مېغىزنى ئۆزئارا ئالماشتۇرۇپ يەيدۇ.

ئىككى تەرەپ كېلىشىپ بېكىتكەن، ئۇتتۇرۇۋەتكۈچىنىڭ ئۈستىگە ئالىدىغان مەسئۇلىيىتى — دوست - يارەنلەرنى زىياپەتكە چاقىرىش، مەشرەپ قىلىپ بېرىش، ئۇتتۇۋالغۇچىغا بىرەر نەرسە (دوپپا، رومال، ياكى بىرەر كىيىملىك رەخت) تەقدىم قىلىشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىككى تەرەپ كېلىشىپ بېكىتكەن يېيىشمەكچى بولغان قوشماقنىڭ تۈرى ئۈچ خىل بولىدۇ (1) قول قوشمىقى؛ (2) «ھە» قوشمىقى؛ (3) سەھەر قوشمىقى.

قوشماق يېيىشكۈچىلەر سەگەك تۇرۇشى شەرت. قوشماق يېيىشكۈچىنىڭ قايسى بىرى بىخۇتلۇق قىلسا ئۇتتۇرۇۋېتىدۇ.

«ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم قوشماق ئاداش» — ئۇتتۇۋالغانلىقنىڭ جاكانامىسى بولىدۇ.

قول قوشمىقى: قوشماق يېيىشكۈچىلەر ئۆزىنى سەگەك، يەنە بىر تەرەپنى بىخۇت ھېسابلايدۇ، بىخۇت ھېسابلانغۇچىمۇ قوشماق يېيىشكەنلىكىنى ئېسىدىن چىقارماسلىققا تىرىشىدۇ. قايسى ئۆزىنى سەگەك ھېسابلىسا، ئىككىنچى تەرەپكە بىرەر جىسىمنى سۇنىدۇ. ئىككىنچى تەرەپمۇ سەگەك تۇرغان بولسا «ئېسىمدە بار» دەپلا سۇنغان نەرسىنى قولىغا ئالمايدۇ. ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدا بىرەر جىسىمنى تۇتتۇرۇشقا ھەرىكەت قىلىش، تۇتماسلىق تەكرارلىنىپلا تۇرىدۇ. ئەگەر ھەر ئىككى تەرەپ بىر - بىرىدىن سەگەك تۇرسا، بۇنداق تەكرارلىنىش ئىككى ئۈچ كۈنگىچە داۋام ئېتىشىمۇ مۇمكىن. ۋاقىتنىڭ ئۇزىرىشى بىلەن ھامان بىر تەرەپ بىخۇتلىشىپ، سەگەك تۇرغان تەرەپنىڭ ئۇزاتقان نەرسىسىنى قولىغا ئالىدۇ. بىخۇتلاشقان تەرەپ پەقەت سەگەك تۇرغان تەرەپنىڭ «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم قوشماق ئاداش» دېگىنىنى ئاڭلىغاندىلا ئۆزىنىڭ ئۇتتۇرۇۋەتكەنلىكىنى بىلىدۇ.

«ھە» قوشمىقى: «ھە» قوشمىقىنىڭ ئۇتتۇۋېلىش - ئۇتتۇرۇۋېتىش جەريانى ئاساسىي جەھەتتىن قول قوشمىقىغا ئوخشاپ كېتىدۇ. قوشماق يېيىشكۈچى ئىككى تەرەپ پات - پات بىر - بىرىنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ چاقىرىدۇ. ئىككىنچى بىر تەرەپ سەگەك تۇرغان بولسا «ئېسىمدە بار» دەپلا چاقىرىشنى بىكار قىلىدۇ. قوشماق يېيىشكەنلىكىنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويۇپ بىخۇت تۇرغان بولسا «ھە» دەيدۇ. «ھە» بىلەن تەڭ «ھە» دېگۈچىنىڭ ئىسمىنى چاقىرغان تەرەپ «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم قوشماق ئاداش» دەۋالىدۇ. بۇ — «ھە» دېگۈچىنىڭ ئۇتتۇرۇۋەتكەنلىكى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

سەھەر قوشمىقى: سەھەر قوشمىقى يېيىشكۈ-

چىلەر، قوشماق يېپىشكەنلىكىنى ئېسىدىن چىقارماي، كەم ئۇخلاپ، سەھەر ئورنىدىن تۇرۇپ، بىر - بىرىنى ئۇتتۇۋېلىشنىڭ كويىدا بولىدۇ. قوشماق يېپىشقۇچىلاردىن كىمىكى سەھەر ئورنىدىن تۇرۇپ «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم قوشماق ئاداش»نى بالدۇر دەۋالسا، شۇ ئۇتۇۋالغان بولىدۇ. كىمكى بىخۇتلۇق قىلىپ «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم قوشماق ئاداش» دەۋېلىشتىن كېچىككەن بولسا، شۇ ئۇتتۇرۇۋەتكەن بولىدۇ.

قوشماق يېپىشقۇچىلار بىر ئائىلىدىكىلەر بولسا، سەھەر ئورنىدىن تۇرغىنى، قوشماق يېپىشكەنلىكىنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويۇپ تېخى ئورنىدىن تۇرمىغىنىنى چاقىرىپ ئويغىتىپ، ئۇ، كۆزىنى ئېچىپ ئېسىنى يىغىپ بولغىچە بولغان ئارىلىقتا «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم قوشماق ئاداش» دەۋالىدۇ.

قوشماق يېپىشقۇچىلار بىر مەھەللىدە بولسا، ئۇتتۇۋېلىش مەقسىتىدە سەھەر ئورنىدىن تۇرغان تەرەپ، ئىككىنچى تەرەپنىڭ ئۆيىگە قاراپ ماڭىدۇ. بەزىسى يېرىم يولدا، بەزىسى ئىك-

كىنچى تەرەپنىڭ دەرۋازىسى ئېنىدا مۆكۈپ تۇرىدۇ. ئىككىنچى تەرەپمۇ ئۇتتۇۋېلىشنىڭ كويىدا بىرىنچى تەرەپنىڭ ئۆيىگە مېڭىپ يولنى يېرىملاشتۇرغاندا ياكى ئۇتتۇۋېلىشنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمەي ئىشىكتىن چىقىشىغا بىرىنچى تەرەپ مۆكۈۋالغان يېرىدىن «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم قوشماق ئاداش»نى ئۈنلۈك توۋلاپ ئۆزىنى ئاشكارىلايدۇ. ئىككىنچى تەرەپ ئۆزىنىڭ كېچىكىپ قالغانلىقىغا پۇشايمان قىلىدۇ - يۇ، ئەمما ئۇتتۇرۇۋەتكەن بولىدۇ.

ئۇتتۇرۇۋەتكۈچى تەرەپ، قوشماق يېپىشنىڭ ئالدىدا كېلىشىپ بېكىتكەن مەسئۇلىيەتنى چوقۇم ئادا قىلىدۇ. ئادا قىلمىسا «چىدىماس» دەپ ئەيىبلىنىدۇ. «چىدىماس»لار قاتاردىن چىقىرىۋېتىلىدۇ. بۇنداقلار تەڭ دېمەتلىكلەر ئارا باردى - كەلدى، ئولتۇرۇش - قوپۇش قىلالماي يېتىم هالغا چۈشۈپ قالىدۇ.

خالتا ئەۋەتىش

يىراقتىكى ئۇرۇق - تۇغقانلىرىغا، دوست - يارەنلىرىگە، سۆيگۈنىگە خالتا ئەۋەتىش - ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەنئەنىۋى ئۆرپ - ئادەتلىرىنىڭ بىرى. خالتا - خالتا ئەۋەتكۈچىنىڭ تىرىك ئىكەنلىكىنى، ئۇرۇغ - تۇغقانچىلىق، دوست - يارەنلىك، سۆيگۈنىگە بولغان مۇھەببەت رىشتىسىنى ئۈزمىگەنلىكىنىڭ نىشانىسى.

چوپان خەلقىنىڭ بىر - بىرىگە ئەۋەتىدىغان خالتىلىرى ئۆزگىچە ئالاھىدىلىككە ئىگە بولۇپ، خالتا ئارقىلىق تىرىكلىكتىن، ئۇرۇق-تۇغقانلىرى، دوست - يارەنلىرى ۋە سۆيگۈنىگە بولغان مۇھەببەت رىشتىسىنىڭ ئۈزۈلمىگەنلىكى-

دىن بېشارەت بەرگەنلىكىدە، خالتا ئەۋەتكۈچىنىڭ خالتا قوبۇل قىلغۇچىغا دېمەكچى بولغانلىرىنى ئىزهار قىلىش رولىنى ئۆتەيدۇ. يىراقتىكى ئاتا - ئانىسىغا، ئوغۇل - قىزلىرىغا، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىغا، دوست - يارەنلىرىگە ۋە سۆيگۈنىگە ئەۋەتكەن خالتىنىڭ ئىچىگە ياڭاق، قاق، مېغىز، قۇرۇت ... قاتارلىق قۇرۇق يېمەكلىكلەرنى سالغىنىدا، بىر تال(دانە) دىن شېغىل تاش، ئوتۇن كۆمۈرى، ئۇچار قۇشنىڭ پېيى، سامان قاتارلىق نەرسىلەرنىمۇ سېلىپ قويىدۇ. خالتىنىڭ ئاغزىنى تىككەندە، بىر بۇرجىكىنى ئارقىسىغا ياندۇرۇپ، خالتىنىڭ يان تەرىپىگە چاپلاپ تىكىۋېتىدۇ. خالتىغا سېلىنغان قۇرۇق يېمەكتىن باشقىسى ۋە خالتىنىڭ غەلىتە تىكىلىشى ئايرىم - ئايرىم هالدا مۇنداق مەنالارنى بىلدۈرىدۇ:

خالتىنىڭ بىر بۇرجىكىنى ئارقىسىغا ياندۇرۇپ تىكىش: سىز يېنىمدا بولمىغاچقا بويۇنۇمنى قىسىپ غېرىب بولۇپ قالدىم، بويۇنۇمنى قىسىپ تۇرۇپ، تېزرەك كېلىشىڭىزنى تىلەپ، يولىڭىزغا قاراۋاتىمەن، يولىڭىزغا قاراۋېرىپ بوينۇم سىڭايان بولۇپ قالدى دېگەن مەنانى بىلدۈرىدۇ.

خالتىغا سېلىنغان شېغىل تاش: ھەجەپمۇ كەلمىدىڭىز، مېنى ئەسلەپمۇ قويمىدىڭىز، باغرىڭىز تاشتىنمۇ قاتتىق ئىكەن دېگەن مەنانى بىلدۈرىدۇ.

خالتىغا سېلىنغان ئوتۇن كۆمۈرى: سىزنىڭ يىراقىڭىزدا كۆيۈپ ئوچاقتىكى چوغ بولدۇم، ئاخىرى قاپقارا كۆمۈرگە ئايلاندىم دېگەن مەنانى بىلدۈرىدۇ.

خالتىغا سېلىنغان سامان: سىزنى سېغىنىپ كېلىمىدىن ئاش ئۆتمەس، كۆزۈمگە ئۇيقا كەلمەس بولۇپ قالدىم. شۇ سەۋەبتىن رەڭگى - روھىم ساماندەك ساغىرىپ كەتتى دېگەن مەنانى بىلدۈرىدۇ.

خالتىغا سېلىنغان ئۇچار قۇشنىڭ پېيى: قېشىڭىزغا باراي دېيىمەن، مەنزىل يىراق، بارالمايمەن، ئۇچۇپ باراي دېسەم قانىتىم يوق ئىكەن، ھېچبىر ئىلاجىنى قىلالمىدىم دېگەن مەنانى بىلدۈرىدۇ.

پەرزەندلەر ئاتا - ئانىلىرىغا، ئاتا - ئانىلار پەرزەندلىرىگە ئەۋەتىدىغان خالتىلارغا ئوتۇن كۆمۈرى سېلىنمايدۇ.

(بېشى 78- بەتتە)

توي ئاخىرلىشىپ بىر يىل ئۆتكەندىن كېيىن(قىز قورساق كۆتەرگەندىن كېيىن) «يۈز ئاچقۇ» تويى («چاچباغ تويى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ) ئۆتكۈزۈلۈپ، قىزنىڭ يۈزى ئېچىلىدۇ. بۇ تويدا يۈزى ئېچىلىدىغان قىزغا يەنە بىر يۈرۈش تويلۇق ئېلىنغاندىن باشقا، مەخسۇس گىرىم قىلغۇچىلار تەكلىپ قىلىنىپ قىزنىڭ يۈزىگە ئادەتتىن تاشقىرى مۇبالىغىلىك گىرىملار قىلىنىپ يۈزى يېپىلغان هالدا سورۇنغا ئېلىپ چىقىلىدۇ ۋە مەشرەپتە ئۇسسۇل ئويناشقا تەكلىپ قىلىنىدۇ. قىز ئۇسسۇلغا چۈشۈپ مەلۇم ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن، يىگىت بېشى چاچقانلىق بىلەن ئۇنىڭ چۈمبىلىنى ئېلىپ تاشلاپ، يۈزىنى ئېچىۋېتىدۇ. بۇنىڭ بىلەن سورۇندا تەبىئىي كۈلكە كۆتۈرۈلۈپ، مەشرەپ ئېخىمۇ قىزىپ كېتىدۇ. بۇ چاغدا نەغمىچىلەر ئەمەلىي ئەھۋالغا ماسلاشتۇرغان هالدا، كۆپىنچە مۇنداق قوشاقنى ئاھاڭغا سېلىپ ئوقۇشىدۇ.

كەچ بولدى، زاۋال بولدى،
يارىمغا ئۇۋال بولدى.
چاچباغنى ئۈزۈن سېلىپ،
بىر ياخشى جۇۋان بولدى.

دولانلىقلارنىڭ «يۈز ئاچقۇ» تويى- نوقۇل هالدىكى چۈمبەلنى ئېچىپ قويۇشتىنلا ئىبارەت بولماستىن، بەلكى توي قىلغان قىزنىڭ شۇ كۈندىن باشلاپ تارتىنىشنى، قورۇنۇشلارنى چۆرۈپ تاشلاپ، توي- تۆكۈن، ھېيت - ئايەم، نەزىر - چىراق، ئۆلۈم - يىتىم قاتارلىق ئىشلاردا ئەھلى جامائەتكە ئارىلىشىپ ئۆتۈشىنى مەقسەت قىلىدۇ. «يۈز ئاچقۇ» تويى ئۆتكۈزۈلۈپ بولغاندىن كېيىن، توي قىلغۇچىلار گۆدەكلىك دەۋرىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ ئەل-جامائەت قاتارىغا قوشۇلغان ھېسابلىنىدۇ.

دولان خەلقىنىڭ توي ئادەتلىرى

تۇرسۇنبەگ ئىبراھىم

دولانلىقلار ئاساسەن تەكلىماكان چۆللۈكىنىڭ غەربىي بۆرجىكىگە جايلاشقان مەكىت ناھىيىسىنى مەركەز قىلغان ھالدا، مارالبېشى، يەكەن ۋە يوپۇرغا قاتارلىق مەكىت بىلەن چېگرىلىنىدىغان ناھىيىلەرنىڭ مەكىتكە يېقىن كۆپلىگەن يېزا - كەنتلىرىگىچە توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان. ھازىر «دولان» دەپ ئاتىلىپ كېلىۋاتقان بۇ رايون-زەرەپشان دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىنى، خالاستان دەرياسىنىڭ ئاخىرقى ئېقىنىغا جايلاشقان مەكىتنى مەركىزي نۇقتا قىلىپ، يەكەن ناھىيىسىنىڭ تاسقىما، ئاۋات يېزىلىرىدىن تاكى مارالبېشىنىڭ سېرىقبۇيا، ئاقساقمارال يېزىلىرىغىچە سوزۇلۇپ بارغان بۇ يېرىم ئاي شەكىلدىكى كەڭ زېمىننىڭ شەرق تەرىپى باشتىن - ئاياق تەكلىماكان چۆللۈكى بىلەن؛ غەربىي تەرىپى زەرەپشان دەرياسى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. تەخمىنەن 33 مىڭ كۋادرات كىلو مېتىر كېلىدىغان، سۇيى ئەلۋەك، تۇپرىقى مۇنبەت بۇ زېمىندا ياشاۋاتقان دولانلىقلارنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى 300 مىڭدىن كۆپرەك بولۇپ، ئۇلار ئاساسەن دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ۋە قول ھۈنەرۋەنچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

دولان خەلقى ئارىسىدا «مەسلىھەت چېيى»، «سۈت ھەققى» دېگەنگە ئوخشاش قائىدە - يوسۇنلار ۋە باشقا شەكلى ئۆزگەرگەن، نىكا سودىلىرى ئەزەلدىنلا يوق بولۇپ، ئوغۇل بىلەن قىز ئۆزئارا پۈتۈشكەندىن كېيىن، ئوغۇل تەرەپتىن بىر نەچچە كىشى قىزنىڭ ئۆيىگە ئەلچىلىككە بېرىپ، چىرايلىق، ئەدەبلىك سۆزلەر بىلەن ئۆز مەقسەتلىرىنى ئىزھار قىلىشىدۇ. قىز تەرەپ مەيلى قوشۇلسۇن ياكى قوشۇلمىسۇن ئالدى بىلەن ئەلچىلەرنى قىزغىن كۈتۈپ ياخشى مېھمان قىلغاندىن كېيىن، ئەمەلىي ئەھۋالغا قاراپ جاۋاب بېرىدۇ. ئەگەر ئۇلارنىڭ جاۋابىدا توي قىلىشقا قوشۇلىدىغانلىقىنى بىلدۈرسە، ئىككى تەرەپ شۇ مەيداندىلا تويىنىڭ ۋاقتى، ئېلىنىدىغان تويلۇق قاتارلىق مۇناسىۋەتلىك ئىشلارنى مەسلىھەتلىشىپ بېكىتىدۇ. قوشۇلمايدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن تەقدىردىمۇ، ئالدى بىلەن ئەلچىلەرنى مېھمان قىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئەدەبلىك سۆزلەر بىلەن ھۆزۈرخالىق ئېيتىپ (ئەپۇ سوراپ) چىرايلىق ئۇزىتىپ قويىدۇ؛ ئەگەر تويىنى قىلىشقا قوشۇلغان، ئەمما مەلۇم سەۋەبلەر بىلەن توي ۋاقتىنى كېيىنگە سوزۇش نىيىتى بولسا، ئەلچىلەر «تويلۇق» تاشلاپ قويۇپ چىقىپ كېتىدۇ. «تويلۇق تاشلاش» — تويلۇق ئۈچۈن ئېلىنىدىغان بىرەر قىممەتلىك بۇيۇمنى قىزنىڭ ئۆيىدە ئالدۇرۇپ قويۇشتىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ ئەشۇ تويىنىڭ ئالللىقاچان قارار قىلىنغانلىقىنىڭ ماددىي پاكىتى ھېسابلىنىدۇ.

تويىنىڭ بىرىنچى كۈنى ئەھلى جامائەت تەكلىپكە ئاساسەن ئاۋۋال قىزنىڭ ئۆيىگە يىغىلىپ چوك ئاممىۋى سورۇن تۈزىدۇ. جامائەت يىغىلىپ، تويداستىخىنى سېلىنىشتىن ئىلگىرى، قۇدىلارغا جۈملىدىن قۇدىلارنىڭ ئۇرۇق-تۇغقان-

لىرى، تويى بولىدىغان يىگىتنىڭ ئەل-ئاغىينىلىرىگە «قۇدىلىق چاي» بېرىلىدۇ. «قۇدىلىق چاي» — قۇدىلارنى ئايرىم مېھمان قىلىشتىن ئىبارەت بولۇپ، بۇنىڭ داستىخىنى ئادەتتىكى توي داستىخىنىدىن مول بولىدۇ.

«قۇدىلىق چاي» بېرىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئەھلى جامائەت تەكلىپكە ئاساسەن چوڭ سورۇنغا كېلىپ، يۇرتنىڭ ئەڭ ھۆرمەتلىك كىشىسى سورۇننىڭ قاپ ئوتتۇرىدىن، قالغانلار ئۆز سالاھىيىتى بويىچە ئۇنىڭ ئىككى تەرىپىدىن باشلاپ تاكى سورۇننىڭ ئاخىرقى چېكىگە قەدەر ئورۇن ئالىدۇ. بۇ خىل ئادەت ھازىر پېشقەدەملەرنى، بىلىملىكلەرنى ھۆرمەتلەشتىن ئىبارەت توغرا ئىزغا چۈشكەن بولسىمۇ، ئازادلىقتىن ئىلگىرى بۇنىڭ ئەكسىچە نوقۇل ھالدا، سورۇندىكى ئورۇننى تالىشىدىغان ئىش مەۋجۇت بولۇپ، ئۆز ئورنىنىڭ دەرىجىسىنى كۆتۈرۈش ئۈچۈن ھەتتا مەخسۇس «سورۇنغا چىقىش تويى» ئۆتكۈزۈلەتتى. مۇنداق «توي» غا پۈتۈن يۇرت ئەھلى چاقىرىلىپ ئابرويلۇق 7 – 8 ئادەمگە تون يېپىلغاندىن باشقا ئونلاپ - يىگىرمىلەپ قويلار سويۇلاتتى. «مۇنداق توي»نىڭ ئاخىرىدا «يۇرت كاتتىلىرى»، توي ئىگىسىنىڭ مۇندىن كېيىنكى سورۇنلاردىكى ئورنىنى بەلگىلەپ بېرەتتى. چۈنكى سورۇندا ئولتۇرغان ھەر بىر ئادەمنىڭ ئۆزىگە خاس ئورنى بولۇپ، بىر توي ئۈچۈن ئونلاپ-يۈزلەپ قويلار سويۇلىدىغان ئۇ زامانلاردا، تويغا قاتناشقان ھەر بىر ئادەمگە ئۇنىڭ سورۇندىكى ئەشۇ ئورنى بويىچە گۆش تەقسىم قىلىناتتى. يەنى، سورۇننىڭ قاپ ئوتتۇرىدا ئولتۇرغان ئەڭ ھۆرمەتلىك كىشىگە «قارچۇغا ئۇچى»① قويۇلسا، ئۇنىڭ يېنىدىكىلەردىن باشلاپ ئۆزىنىڭ ئورۇن دەرىجىسى بويىچە «يان» ② «ئۇچا» ③ «بوختان» ④ ۋە «دول»⑤ قويۇلاتتى. ھەر بىر سورۇندا «قارچۇغا ئۇچى» قويۇلىدىغانلاردىن ئىككى كىشى؛ «يان»، «ئۇچا»، «بوختان»، ۋە «دول» قويۇلىدىغانلاردىن ھەر بىر دەرىجىدە تۆت-بەشتىن كىشى بولاتتى. بۇلاردىن باشقىلارغا گۆش بىر خىل پارچىلىنىپ تارقىتىپ بېرىلەتتى.

ھازىر بۇ خىل ئادەت زور دەرىجىدە ئۆزگەرگەن بولۇپ، گەرچە تويدا ھەر كىم ئۆزىنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالىغا ئاساسەن قوي سويىدىغان يوسۇن ھېلىمۇ مەۋجۇد بولسىمۇ، لېكىن سورۇن ئەھلىنىڭ سالاھىيىتىگە قاراپ بەش خىل دەرىجە بويىچە گۆش قويىدىغان «قائىدە» ئاللىقاچان تۈگىتىلدى.

سورۇن ئەھلىگە داستىخان تارتىلغاندىن كېيىن، ئارىدىن بىر كىشى ئورنىدىن تۇرۇپ جامائەتكە قاراپ ئۈنلۈك ئاۋازدا: «X X ئاخۇننىڭ بىر ئوغلى چوڭ بولۇپ، XX ئاخۇننىڭ بىر قىزى بويىغا يېتىپ، XX ئاخۇننىڭ قىزىنى بالا قىلىۋېلىش ئۈچۈن، جۈملىدىن بىر جۈپ ياشنى قىيامەتلىك جۈپتى - نىكاھلاردىن قىلىپ چېتىپ قويۇش ئۈچۈن XX ئاخۇننىڭ ئازراق تەييارلىقىنى بار ئىكەن...» دېگەندەك تەكەللۇپلارنى بىجا كەلتۈرگەندىن كېيىن، تويلۇقلارنىڭ ئىسمىنى بىرمۇ بىر ئاتاپ سورۇندىن ئۆتكۈزىدۇ. قىز تەرەپ «ھەشقاللا» بىلەن تويلۇقلارنى قوبۇل قىلىپ ئالغاندىن كېيىن، كۈيئوغۇل بولغۇچىغا ئىپسىل دۇخاۋا بەلباغدىن بىرنى باغلاپ قويىدۇ. بۇ بىر تەرەپتىن ئۇلارنىڭ كۈيئوغۇلدىن كۈتكەن «بەختلىك، ئىناق ئائىلە قۇرۇشقا مەڭگۈ بەل باغلاڭ» دېگەن سەممىي ئۈمىدىنى ئىپادىلىسە، يەنە بىر تەرەپتىن توي قىلغان يىگىتنى باشقىلاردىن پەرقلەندۈرۈش رولىنى ئوينايدۇ.

بۇ رەسمىيەتلەر ئادا قىلىنىپ بولغاندىن كېيىن، كىشىلەر ئېلىپ كەلگەن سوغاتلار بىر كىشى تەرىپىدىن بىرمۇ بىر ئىسمى ئاتىلىپ سورۇنغا قويۇلىدۇ. سوغاتلارنىڭ ئىسمىنى ئاتاشتا قېلىپلاشقان بىر يۈرۈش سۆزلەر بولۇپ، رەختلەر ئومۇمەن «بىر كىيىم» دەپ، نان «بىر توققۇز» دەپ، مېۋە - چېۋە، قوماچ، تۇخۇم قاتارلىقلار «مانچە خۇن» (لىگەن) دەپ، پۇل بىر نەچچە ھەسسە ئاشۇرۇلۇپ ئاتىلىدۇ. دولان خەلقى ئارىسىدا تويغا سوغات ئالماي كېلىدىغانلار ئاساسەن يوق دېيەرلىك بولۇپ، ھەر ئىككى

①②③④⑤ سورۇن ئەھلىنىڭ سالاھىيەت دەرىجىسى بويىچە پارچىلانغان گۆشلەرنىڭ نامى بولۇپ، «قارچۇغا ئۇچى» قوينىڭ تۆتتىن بىر قىسمىغا «يان» بەشتىن بىر قىسمىغا تەڭ.

تەرەپىنىڭ ئۇرۇق - تۇغقان، ئەل-ئاغىنىلىرى كېلەم، قوي، چامدان... قاتارلىق ئائىلە لازىمەتلىكلىرىنى ئېلىپ كەلسە، قول ئىلكىدە يوق، ئەڭ نامرات، يات كىشىلەرمۇ ھېچبولمىغاندا تۆت نان ئالماي تويغا كەلمەيدۇ.

ئېلىپ كېلىنگەن سوۋغا - سالاملار قوبۇل قىلىنىپ، توي داستىخىنى تارتىلىپ بولغاندىن كېيىن، (توي داستىخىنىدا قورداق، پولۇ، ئۇچا يەنى پۈتۈن پىشۇرۇلغان قوي گۆش بولىدۇ) نىكاھ ئوقۇش سورۇنى تۈزۈلىدۇ. يىگىت بىلەن قىز ئۆز قولداشلىرى تەرىپىدىن قىز تۇرغان ئۆينىڭ ئىشىكى ئالدىغا ئېلىپ كېلىنىپ (قىز ئۆي ئىچىدە) بىر-بىرىنىڭ جاۋابىنى ئۆز قۇلىقى بىلەن ئاڭلاشقا شارائىت ھازىرلىنىدۇ. نىكاھ قىلغۇچى موللا نىكاھ سۈرىسىگە ئۇلاپلا ئىسلام دىنىنىڭ نىكاھ پرىنسىپلىرى بىلەن زىچ بىرلەشتۈرۈلگەن يەرلىك نىكاھ رىسالىسىنى باشلايدۇ ھەمدە قىزنىڭ «ھەققى - مېھرى» بېكىتىلىپ، ئۇنى ئادا قىلىش يىگىتنىڭ قىيامەتلىك قەرزى سۈپىتىدە نىسىگە قالدۇرۇلغانلىقى ۋە باشقا مۇناسىۋەتلىك شەرتلەر قەيت قىلىپ ئۆتۈلگەندىن كېيىن، قىزنىڭ ئەشۇ شەرتلەرگە رازى بولۇپ ئۆزىنى XX ئاخۇننىڭ خوتۇنلۇقىغا قوبۇل قىلغان - قىلمىغانلىقى سورىلىدۇ. سوراش ئۈچ قېتىم داۋاملاشقاندىن كېيىن قىز جاۋاب بېرىدۇ. قىزنىڭ جاۋابىدىن كېيىن، يىگىتنىڭ ئادا قىلىشقا تېگىشلىك مەجبۇرىيەتلىرى ۋە باشقا شەرتلەر يەنە بىر قېتىم تەكرارلىنىپ، ئەشۇ شەرتلەرگە رازى بولۇپ XX خانىنى ئۆز ئەمرىگە ئالغان - ئالمىغانلىقى سورىلىدۇ. يىگىتنىڭ جاۋابىدىن كېيىن، يىگىت بىلەن قىزغا ھازىرقى دەقىقىدىن باشلاپ ئۆز مەجبۇرىيەتلىرىنى تولۇق ئادا قىلىش، بىر - بىرىنىڭ قىيامەتلىك ھەققىگە قارا سانىماسلىق، بولغۇسى پەرزەنتلىرىنى ئۆز ئەجدادى ئىزىدىن چەتنىمەيدىغان، ۋاپالىق، ئەدەب - ئەخلاقلىق، تەندۇرۇست، ھالالچى مۇسۇلمان قىلىپ تەربىيىلەپ، ئەۋلادى پاكلىقىنى بىجا كەلتۈرۈش ھەققىدە مەسلىھەت-نەسىھەتلەر بېرىلىدۇ ۋە تۇزغا چىلانغان نىكاھ لوقمىسى يېگۈزۈلۈپ، نىكاھ دۇئاسى ئوقۇلىدۇ. دۇئادىن كېيىن جامائەت ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ، نىكاھلانغۇچىلارنى قىزغىن تەبرىكلەيدۇ.

جامائەت نىكاھلانغۇچىلارنى تەبرىكلەپ بولغاندىن كېيىنلا، يىگىت بىلەن قىز ئالدىن تەييارلاپ قويۇلغان بىر ئاتقا مىنگەشتۈرۈلۈپ ئېلىپ مېڭىلىدۇ. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن تاللانغان بىر توپ نەغمىچىلەر دولان راۋابى بىلەن داپنى تەڭكەش قىلىپ تاكى يىگىتنىڭ ئۆيىگە يېتىپ بارغىچە شوخ دولان مۇقاملىرىنى توۋلاپ نەغمە قىلىپ ماڭىدۇ.

قىز يۆتكەپ كېلىنگەندىن كېيىن ئىشىك تۈۋىگە ئوت يېقىپ ئوتتىن ئاتلىتىپ ئۆيگە ئېلىپ كىرىدۇ. بۇ، توي قىلغان ئىككى ياشنىڭ بىر بىرىگە بولغان مۇھەببىتىنىڭ مەڭگۈ ئەشۇ ئوتتەك يالقۇنجاپ تۇرۇشىغا تىلەكداشلىق بىلدۈرگەنلىكىنى ئىپادىلەيدۇ. قىز ئوتتىن ئاتلاپ ئۆتۈپ ئۆز قولداشلىرى ياكى يەڭگە بولغۇچى بىلەن ئالدىن تەييارلانغان ئۆيگە كىرىپ ئورۇنلاشقاندىن كېيىن، توي مەشرىپى باشلىنىدۇ. مەشرەپكە قاتناشقۇچىلار ئاساسەن يىگىت تەرەپنىڭ كىشىلىرى بولۇپ، تويى بولغان يىگىت بىلەن قىز ئادەتتە مەشرەپتە ئۇسسۇل ئوينىمايدۇ.

ئەتىسى توي يىگىتنىڭ ئۆيىدە بولىدۇ. بۇ تويدىمۇ ئوخشاش ئاۋال «قۇدىلىق چاي» بېرىلگەندىن كېيىن، چوڭ سورۇن تۈزۈلۈپ توي داستىخىنى سېلىنىدۇ؛ سوۋغا - سالاملار سورۇندىن ئۆتكۈزۈلىدۇ. بۇ تويىنىڭ قىزنىڭ ئۆيىدىكى تويغا ئوخشىمايدىغان يېرى شۇكى، بۇ كۈنى ئاتاقلىق قالۇنچىلار، دولان راۋابى ۋە دولان غىجىكى چالغۇچىلار بىلەن نەغمىچىلەر تەكلىپ قىلىنىپ، بىر تەرەپتىن دولان مەشرىپى ئوينالسا، زۆرۈر تېپىلغاندا «دەررە ئويۇنى»، «چاي ئۆرۈش» ۋە «بولە» قىلىپ ئويۇن چىقىرىش قاتارلىق دولان مەشرىپىنىڭ خىلمۇ خىل قىزىقارلىق ئويۇنلىرى ئوينىلىپ، يەنە بىر تەرەپتىن توي ئىگىسى چەۋەندازلارنى تەشكىللەپ ئوغلاق تارتىشىش ئۇيۇشتۇرۇپ بېرىدۇ. بىرەر - يېرىم سائەتلا داۋام قىلىدىغان توي داستىخىنى سېلىش ۋە سوۋغا - سالاملارنى ئوتتۇرىدا قويۇشنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئەھلى جامائەت شۇ كۈنى كەچكىچە مەشرەپ ئويناپ، ئوغلاق تارتىشىش تاماشاسىنى كۆرىدۇ.

(داۋامى 75 - بەتتە)

كىلاسسىكلارنىڭ نەپرىتى

(ھېكايە)

قامبارالى بوبۇلوۋ (سوۋېت ئىتتىپاقى)

مەن ئۆلۈپتىمەن، جامائەت يەرلىكىمگە قويغىلى ئېلىپ كېتىپتۇ. ئاتا - ئانا، ئاكا - ئۇكا، ئىگىچى - سىڭىللىرىم يىغلاپ، يۈز - كۆزلىرىنى تاتىلاپ قان قىلىۋېتىپتۇ. تۇل قالغان خوتۇنۇم، يېتىم قالغان ئىككى پەرزەنتىم كۆز ياشلىرىنى تۆكۈپ، تۆكۈپ-تۆكۈپ يىغلاۋاتىدۇ.

ئۇيۇر- تويۇر بولۇپ يۈرگەن خالايىقنىڭ قايغۇرۇپمۇ قويمىغىنىغا كايىيمەن، ئۇلاردىن بۇنى كۈتمىگەنىدىم. بەش يىل بۇرۇن مەلۇم بىر شائىرىمىزنى بارسا - كەلمەس سەپەرگە ئېغىر قايغۇ بىلەن يولغا سېلىۋېتىپ «مەنمۇ ئۇ دۇنياغا كەتسەم كۆپچىلىك ئېغىر ھەسرەت چېكەر- ھە!» دەپ ئويلىغانىدىم.

ئەمدى مانا شۇنچىلىك ئامراق دوستلىرىمۇ سەزمىگەندەك ئۆي - خىيالىغا ھېچنەرسە كىرىپمۇ قويماي، ئۆزئارا پاراڭلىشىپ، زاڭلىق قىلىپ كۈلۈشىدۇ. يىغىلغان توپ ئىچىدىن بىرسى ئالدىغىراق چىقىپ «دولۇن قانداق ئادەم ئىدى؟» دەپ سورىدى، ھېچكىمدىن زۇۋان چىقمىدى.

دائىرىمىزغا قىل سىغمايدىغان دوستلىرىمدىن ھەتتا بىرەرسىمۇ مېنى ياقىلىيالمامدىغاندۇ؟ «بۇ بەندىنىڭ يېقىنراق دوستىمۇ يوقمىكىن؟!» دەپ ھېلىقى ئادەم يەنە بىر قېتىم ئەتراپقا كۆز تاشلىغاندا، دوستۇم ئىشانقۇل بويىمدىن باغلىغاندەك قىلىپ ئارانلا «دولۇن بەك تالانتلىق ئىدى، ۋاقىتسىز باقىغا سەپەر قىلغانلىقى ئۈچۈن ئېچىنىمىز!» دەپ كۆڭلىنى بۇزۇپ قويدى. شۇ ئارىدا بېلىنىسكى، لېۋ تولستوي، چېخوۋ، گوركى، ماياكوۋسكى، تۇرقتۇغۇللار پەيدا بولۇپ قالدى.

«مېنىڭ ئەرۋاھىمنى ئىززەت قىلمىغانلارغا بېلىنىسكى ئاچچىق سۆزلىرىنى سانجىپ، راسا دەككىسىنى بەرسىدى» دەپ ئۈمىدلەنىدىم.

— توختا، — دېدى بېلىنىسكى ئىشانقۇلغا قاپىقىنى تۈرۈپ، — ھەقىقەتكە نېمىشقا كۆز يۇمىسەن؟ دولۇندا تالانت دېگەننىڭ ئەسىرىمۇ يوق. ئۇ، مەن بۇندىن بىر ئەسىر بۇرۇن ئارزۇ قىلغان 1940- يىللاردىكى تالانتلىق ئەۋلادلىرىمنىڭ بىرىگىمۇ ئوخشىمايدۇ! ئۇنىڭ يەتتە ئەزايى شالاقلاپ كەتكەن.

ئىزىدىن لېۋ تولستوي ھاسىسىغا تايىنىپ تۇرۇپ، خالايىققا قارىدى:

— بۇ دولۇن ئۆمۈر سۈرۈش ئۈچۈن يەپ - ئىچكەنلەردىن ئەمەس بەلكى يەپ - ئىچىش ئۈچۈن ئۆمۈر سۈرۈپ يۈرگەن بىر مەخلۇق، دېدى- دە، چاڭگا ساقىلىنى سىپاپ قويدى.

چېخوۋ كۆزىدىن ئەينىكىنى ئېلىپ ئادەتتىكىدەك «ئەپچۇشۇ» دەپ بىر چۈشكۈرۈۋالدى، — ھەقىقىي تالانت ئۆمۈرۋايەت ئۆزىگە

(داۋامى 69 - بەتتە)

(كۇچانىڭ مەشرەپ ناخشىلىرىدىن)

ياپيېشىل چىنارسەنمۇ،
قايرىسام سۇنارسەنمۇ.
مېنى ئوتقا سېپ قويۇپ،
ئايرىلىپ چىدارسەنمۇ.

ھاۋادىكى بىر قۇشمەن،
يار دەردىدە بىھۇشمەن.
ئەقلىڭ بولسا بىل يارىم،
ئالتۇن بىلەن كۈمۈچمەن.

ئوخشىمايدۇ يارىمنىڭ،
دوپپىسىنى كىيىشى.
مۇزنى تاشسام سەگمەس،
بۇ يۈرەكنىڭ كۆيۈشى.

يار قارايدۇ، قارايدۇ،
تامدىن ئارتىلىپ ماراپ.
چۈشۈمگە كىرىپ قاپسەن،
باغدا چىرمىشىپ ئويناپ.

ئېتىمنى چاپاي چۆلگە،
بەش موللاق ئاتاي كۆلگە.
ئوتتۇك زەپ يامان ئىكەن،
مەيدەمنى ياقاي ھۆلگە.

بولغان ئانار شاخلىرى،
ئىگىلىپ سۇنمايدىكەن.
سەن يارغا كۆيگەن كىشى،
سارغىيىپ ئۆلمەيدىكەن.

ئېرىق چاپتىم ۋۆللىرىگىدىن،چ
بىر سۇ بەرگىن كۆللىرىگىدىن.
شايى ئەتلەس يارىشىپتۇ،
ئىگەي نازۇك بەللىرىگىدىن

بىزنىڭ يار كېلىپ قاپتۇ،
سۇ ئاتىمىغان ساي بىلەن.
ئالاي كۆڭلىنى يارنىڭ،
قەن چىلىغان چاي بىلەن.

يارىمنىڭ تارا ساچى،
چۈشۈپتۇ زاڭاقىغا.
مەڭزىگە سۆيۈپ قويۇپ،
قارايمەن سىياقىغا.

قىزىلگۈل بولۇپ كەلدىم،
چېكەڭگە قىستۇالغىن.
بوينۇڭغا گىرە سېلىپ،
قانغىچە سۆيۈۋالغىن.

توپلىغۇچى: ئۆمەر سايىم

خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىن

چەۋەر قوللار (ياسىن خاموش سىزغان)

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» (قوش ئايلىق ئەدەبىي ژورنال)

35 - يىل نەشرى 1986 - يىل 6 - سان 新疆文化（维吾尔文）

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژورنىلى تەھرىر بۆلۈمى تۈزدى
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئاممىۋى سەنئەت يۇرتى نەشر قىلدى
«شىنجاڭ گېزىتى» باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى، ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسى تارقىتىدۇ
مەملىكەتنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى پوچتىخانىلار مۇشتەرى قوبۇل قىلىدۇ
ۋاكالەت نومۇرى: 22 — 58 تىزىملانغان نومۇرى: 361

تاق ئايلارنىڭ 20 - كۈنى نەشردىن چىقىدۇ. تېلېفون نومۇرى: 28055. باھاسى 30 پۇڭ